

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО
ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ**

Методичний посібник

Кропивницький – 2020

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 6 від 28 травня 2020 р.)*

Рецензенти:

І. С. Волощук – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач відділу інноваційних технологій в освіті обдарованих Інституту обдарованої дитини НАПН України;

О. А. Комаровська – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України.

М 74

Модернізація організації освітнього процесу в закладах поза-шкільної освіти : методичний посібник / [А.Е. Бойко, В.В. Вербицький, А.В. Корнієнко, О.В. Литовченко; за ред. В.В. Мачуського]. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. – 223 с.

ISBN 978-966-189-562-0

У методичному посібнику розкриваються концептуальні засади модернізації організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти, що базується на застосуванні особистісно орієнтованого, діяльнісного, аксіологічного і компетентнісного підходів, де в зміст освіти інтегровані основні компетентності особистості. Розробка проблеми пов'язана з приведенням змісту позашкільної освіти у відповідність до сучасних вимог і визначенням таких організаційних форм і методів, дидактичних засобів, які сприяють розв'язанню завдань навчання, виховання, розвитку, соціалізації підростаючого покоління у вільний час в закладах позашкільної освіти.

До методичного посібника увійшли навчальні програми з позашкільної освіти для різних напрямів і типів закладів позашкільної освіти. Практичну цінність мають представлені методичні рекомендації, що забезпечуватимуть реалізацію навчальних програм в освітньому процесі закладів позашкільної освіти.

Методичний посібник адресовано педагогічним працівникам закладів позашкільної освіти (керівникам гуртків, методистам), працівникам закладів післядипломної педагогічної освіти, слухачам закладів післядипломної педагогічної освіти, викладачам закладів вищої освіти (викладачам педагогічних курсів, спекурсів тощо), науковцям, аспірантам, студентам.

УДК 374-048.35

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ВСТУП	9
1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	15
1.1. Проблема виховання учнів в закладах позашкільної освіти	15
1.2. Модернізація освітнього процесу в закладах позашкільної освіти: шляхи реалізації	30
1.3. Інтеграція загальної середньої та позашкільної освіти в умовах модернізації освіти в Україні (на прикладі біології)	45
1.4. Організація дистанційного навчання в закладах позашкільної освіти в умовах пандемії	65
1.5. Міжнародне співробітництво позашкільної освіти України	76
2. МОДЕРНІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗА СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИМ НАПРЯМОМ	81
2.1. Соціально-реабілітаційний напрям позашкільної освіти в сучасних умовах	81
2.2. Виховання загальнолюдських цінностей учнів, становлення світогляду	84
2.3. Інклюзивне освітнє середовище в закладах позашкільної освіти	85
2.4. Профілактика соціальних девіацій у дитячому і молодіжному середовищі (булінг, кібербулінг, вживання психоактивних речовин тощо)	92
2.5. Форми і методи соціально-педагогічної роботи. . .	95

**3. МОДЕРНІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО
ПРОЦЕСУ В ГУРТКАХ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО
МИСТЕЦТВА ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ .. 114**

- 3.1. Дослідження відповідності сучасним вимогам організації освітнього процесу в гуртках декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти 114
- 3.2. Етнокультурне виховання в освітньому процесі гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти 126

**4. МОДЕРНІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО
ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ЗА ГУМАНІТАРНИМ НАПРЯМОМ..... 137**

- 4.1. Проблема модернізації змісту позашкільної освіти: гуманітарний напрям 137
- 4.2. Шляхи модернізації організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти за гуманітарним напрямом 142

ДОДАТКИ 158

ПЕРЕДМОВА

Ідеї концепції Нової Української школи спрямовані на кардинальну зміну всієї нашої освітньої політики, такої, що передбачає формування людини високої культури, у якій гармонійно поєднується глибокий розум з істинною духовністю. Чесність, совість, справедливість, безкорисливе піклування, патріотизм стають знаком розвиненої особистості та регулятором життєвої активності. Тож наша освіта має стати освітою цінностей.

Це вимагає інноваційної організації, зокрема, виховного процесу в усіх освітніх ланках. Трудність цієї мети пов'язана з тим, що процес виховання значною мірою спричинюється зовнішніми факторами, які, за великим рахунком, мають бути адекватними виховним завданням.

Однак, нас оточує технологічна культура, яка навчає особу переважно здобувати вміння, необхідні для досягнення професійного успіху, але мало спонукає до духовного розвитку. Якраз ця фундаментальна світоглядна суперечність, як варіант її вирішення, лягла в основу трансформаційного підходу до спільного гуманістично-життєвого проекту, який ми нині реалізуємо.

Це дійсно за своєю метою життєвий проект, оскільки ми повинні виховати духовно-моральну особистість з високою життєвою активністю, яка змістовно знатиме життя, буде його повноцінним суб'єктом, відстоювати усе позитивне і готова долати його регресивні аспекти. Вважаємо, що якраз позашкільна освіта має потужні резерви для вирішення цієї проблеми.

Наша позашкільна освіта стала надзвичайно збагаченою, адже вона чітко уловлювала ті зміни, ті імпульси, які відбувалися у середній освіті. Ці імпульси йшли як з боку науки, так і з боку нашої практики. І це знаменно.

Ми переходили під так званої знаннево-інформативної парадигми до парадигми розвивальної, цілісно розвивальної. Це була нелегка справа. І педагоги, які працюють в системі позашкільної освіти, були готові до таких змін, до таких трансформацій, бо треба було змінювати себе як особистість, як професіонала і змінювати наших вихованців.

Основні ідеї, і особливо підходи – особистісно орієнтований та діяльнісний – всі вони розумно і доцільно трансформувалися та модернізувалися саме в системі позашкільля. І особливо я наголошую на компетентнісному підході, на розв'язанні тих проблем, які виникали не просто перед освітою, а перед нашим суспільством. Це проблема, коли особистість, яка володіє повноцінними, глибокими, різнобічними знаннями, повинна їх доцільно використовувати в широкій соціальній практиці. І я підкреслюю, саме в широкій соціальній практиці. І до сьогоднішнього часу ми не могли щось з цією проблемою оптимально вирішити. І тільки в поєднанні двох цих систем – системи загальної освіти і системи позашкільля – ми потихеньку справляємося з цією проблемою.

Тому, наш випускник, наш вихованець виступає не просто в ролі соціального учня, а в ролі вже соціального працівника, в ролі професіонала, початкуючого, але вже професіонала.

І це завдяки тому, що наша позашкільна освіта дуже розгалужена – безліч напрямів людської діяльності, де дитина може знайти себе у будь-якій з цих сфер за своїми інтересами. Але це не просто її власні інтереси, ми формуємо ці інтереси, підкріплюємо їх, перетворюємо їх у стійкі особистісні цінності. І в цьому заслуга саме такого поєднання, такого синтезу. У такому значенні наша українська педагогіка і практика випереджають ті здобутки, які ми маємо на заході, в Америці. Так я оцінюю всю нашу потугу, в якій ми працюємо на сьогодні.

Світ крім пандемії несе, на жаль, і великі інші виклики, і не просто виклики, а загрози. Серед таких загроз хочу вичленити таке явище, коли людина втрачає своє Я, втрачає себе як особистість. Це відбувається тому, що перед людиною виникає багато соціально-економічних проблем, з якими вона не може справитися і тому часто вона підпадає під вплив різного роду угруповань, вона втрачає своє повноцінне Я, вона стає не самодостатньою. А нам потрібні такі особистості, які критично ставляться до всього світу загалом. А з цієї загрози виникає саме те, що одним із центральних способів взаємодії таких людей, які втрачають своє Я, є маніпулювання. Світ стає маніпулятивним і цьому допомагають всі наші технічні засоби, людина підкоряється, вона не може самостійно зайняти свою позицію. І на кінець, з'являється відповідний спосіб взаємин – агресивність. Агресія визначає наші стосунки, світ стає агресивним від малого до великого.

Ось такі загрози несе наш світ, плюс епідемія і в такій ситуації ми повинні представити нові технології, особливо виховні технології. Я хочу нагадати, яку ми будемо зараз педагогіку, дидактику. Як я раніше сказав – це не педагогіка просто знання, а педагогіка цілісно розвивальна, духовно розвивальна. Така педагогіка вимагає нових технологій, нових інновацій і я нагадаю, на яких законах може триматися, така педагогіка, яка має бути універсально використана від дошкілля до вищої школи, і в тому числі в позашкільній освіті.

І основним тут є закон випереджального морально-духовного розвитку над розвитком інтелектуальними. Ось яка нам потрібна людина, де б духовність випереджала інтелект і тоді все стане на свої місця. Закон, де мотивацією є не просто наслідування будь-кому, а закон коли мотивацією стає знання сфера, велика культура, в яку повинна входити зростаюча особистість. І я формулюю цей закон як закон

оволодіння науковими знаннями у контексті великої культури, і не тільки національної, а й світової культури. Ще один важливий закон, який стосується безпосередньо позашкільля – закон пріоритетності піклування людиною про оточуючий матеріальний світ, про природу, а не просто стихійне дике використання цієї природи.

Тому, проблем перед нами надзвичайно багато і я впевнений, що ми окреслимо нові шляхи, сформулюємо нові закони, нову парадигму, яка необхідна у наш складний, але до того ж досить цікавий час. Я впевнений, що на ці завдання, ці виклики ми будемо покладати всі наші зусилля на благо нашої країни.

***Бех Іван Дмитрович,**
доктор психологічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
директор Інституту проблем виховання НАПН України.*

ВСТУП

Модернізація освітнього процесу в закладах позашкільної освіти України обумовлена загальною тенденцією розвитку освіти в Україні на сучасному етапі. На даний момент, коли ситуація в країні втратила певну стабільність, модернізація у питаннях позашкільної освіти, стає можливою, а головне необхідною.

Цей методичний посібник підготовлено за результатами прикладного дослідження планової теми лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України «Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти» (державний реєстраційний номер 0118U003107).

Проблеми позашкільної роботи, організації вільного часу дітей, висвітлено в наукових роботах, білоруських, польських, словацьких, чеських учених та науковців з інших зарубіжних країн Л. Балясної, А. Золотарьової, М. Жумарової, А. Єгорової, О. Євладової, І. Ковалчікової, М. Коваль, Е. Краатофілової, Л. Логінової, Н. Морозової, Р. Кларійса, А. Скачкова, Н. Харінко, В. Федотової, А. Фоміної, М. Чекова, Н. Чернової, М. Шиманського та ін.

Значущими для дослідження є: праці, де розкриваються методологічні засади виховання особистості Г. Ващенко, А. Макаренка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.; наукові праці, присвячені проблемам виховання особистості І. Беха, Г. Костюка, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін.; праці, що розкривають психологічні аспекти розвитку й становлення особистості: Б. Ананьева, Л. Виготського, І. Кона, А. Леонтьєва, А. Петровського та ін.

Думки щодо освітнього процесу як цілісного поєднання навчання та виховання висловлено такими педагогами, як М. Бунаков, В. Вахтерев, П. Каптерев, П. Лесгафт, С. Миропольський, В. Стоюнін, С. Золотухіна, О. Іонова, В. Каши-

рін, Б. Коротяєв, В. Кукушин, В. Кушнір, П. Підкасистий, О. Попова, В. Сластьонін, М. Сметанський та інші. Специфіку освітнього процесу як цілісної системи з'ясовано в наукових працях П. Блонського, О. Музиченка, С. Щацького, Ю. Бабанського, Т. Ільїної, Г. Костюка, В. Краєвського, Н. Мойсеюк, Ф. Корольова, А. Куракіна, В. Лозової, Л. Новикової, І. Підласого, Ю. Сокольникова, В. Ягупова та ін.

Теорія компетентнісного підходу в освіті розроблялася і була представлена в працях зарубіжних учених Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена та ін. Світовий досвід і українські перспективи компетентнісного підходу в сучасній освіті досліджували українські вчені Н. Бібік, І. Бех, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачеватаін. Практичну реалізацію компетентнісного підходу, формування компетентностей особистості розкрили в своїх роботах вчені І. Агапов, В. Болотов, А. Вербицький, І. Зимня, Е. Зеєр, М. Катуніна, В. Лаптев, О. Лебедев, Н. Радіонова, В. Серіков, А. Тряпціна, А. Хуторський, С. Шишов та ін.

Теоретичні основи аксіологічного підходу в царині освіти розкрито в наукових наробках І. Беха, Т. Бутківської, Л. Ваховського, О. Вишневського, В. Галузинського, В. Гінецинського, М. Євтуха, П. Ігнатенка, І. Зязюна, В. Кременя, М. Никандрова, С. Ніколаєнка, В. Огнев'юка, З. Равкіна, О. Савченко, О. Сухомлинської, В. Ткаченка. Питання щодо ціннісного наповнення змісту освітнього процесу в сучасних закладах освіти висвітлено в наукових працях С. Гончаренка, В. Караковського, Ю. Мальованого, В. Зінченка, Л. Єрганжієвої, Є. Ямбурга та ін.

Обґрунтування освітнього процесу закладів позашкільної освіти подано у працях О. Биковської, В. Вербицького, О. Лебедева, Г. Пустовіта, Т. Сущенко та ін. Питання соціалізації учнів у закладах позашкільної освіти відображені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених (О. Биковської, Б. Купріянова та ін.).

Виховний потенціал позашкільної освіти розкривається в працях В. Белової, О. Биковської, С. Білоус, В. Вербицького, Я. Кепши, А. Корнієнко, Д. Лебедєва, О. Липецького, О. Литовченко, Л. Ляшко, В. Мацулевич, В. Мачуського, Г. Пустовіта, Т. Сущенко, Л. Тихенко та інших.

Значний внесок у розробку сучасної теоретичної бази позашкільної освіти, закладів позашкільної освіти, організації вільного часу дітей внесли праці зарубіжних вчених Л. Балясної, А. Золотарьової, М. Жумарової, О. Євладової, М. Коваль, Е. Краатофілової, Н. Морозової, О. Осипенко, А. Скачкова, Н. Харінко, В. Федотової, А. Фоминої, М. Чекова, Н. Чернової.

Аналіз теоретичних узагальнень та актуального стану діяльності закладів позашкільної освіти виявив суперечності між: сучасними вимогами суспільства щодо розвитку особистості учня та незадовільним станом реалізації цього завдання закладами позашкільної освіти; прагненнями педагогів закладів позашкільної освіти забезпечувати розвиток вихованців та недостатнім концептуально-теоретичним обґрунтуванням цього процесу; визнанням формування особистості пріоритетною освітньою ідеєю сучасних закладів позашкільної освіти та недостатньою готовністю педагогів до її реалізації; потребою закладів позашкільної освіти у методичному супроводі процесу формування особистості вихованця та відсутністю належного навчально-методичного забезпечення; необхідністю формування цілісної особистості дитини з опорою на полісуб'єктність (вихованці – педагоги – батьки) та практикою фрагментарного формування педагогами закладів позашкільної освіти окремих умінь.

Мета наукового дослідження полягала в удосконаленні змісту освітнього процесу в закладах позашкільної освіти та створенні його методичного забезпечення.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан проблеми у педагогічній теорії і практиці діяльності закладів позашкільної освіти на

наявність відповідного проблеми науково-методичного забезпечення.

2. Уточнити сутність поняття освітнього процесу в закладах позашкільної освіти та шляхи його модернізації.
3. Розробити комплект науково-методичного забезпечення удосконалення змісту освітнього процесу в закладах позашкільної освіти.
4. Експериментально дослідити ефективність впровадження у практику закладів позашкільної освіти удосконаленого змісту.
5. Розроблене науково-методичне забезпечення впровадити у практику діяльності закладів позашкільної освіти, систему підвищення кваліфікації педагогів-позашкільників та інших об'єктів впровадження.

Об'єкт дослідження – освітній процес у закладах позашкільної освіти.

Предмет дослідження – науково-методичне забезпечення модернізації організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти.

У процесі науково-дослідної роботи застосовувалися наступні *методи дослідження*: теоретичний аналіз нормативної, психолого-педагогічної та методичної літератури з метою означення кола питань, які потребують науково-методичного забезпечення, узагальнення педагогічного досвіду, узагальнення отриманих даних та визначення пріоритетних напрямів дослідження і розробки забезпечення, методи математичної статистики, порівняльного аналізу, інтерпретації та узагальнення; емпіричні методи дослідження (спостереження, бесіда, анкетування, тестування, метод експертних оцінок тощо), констатувальний, формувальний та контрольний етапи педагогічного експерименту.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* визначено і *теоретично* обґрунтовано шляхи модернізації організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти

на основі особистісно-орієнтованого, діяльнісного, аксіологічного і компетентнісного підходів; *уточнено й конкретизовано* сутність поняття освітнього процесу в закладах позашкільної освіти; *подальшого розвитку набули* положення щодо посилення потенційних виховних можливостей позашкільної освіти у процесі модернізації організації освітнього процесу.

Практичне значення дослідження визначається тим, що розроблено і впроваджено у практику закладів позашкільної освіти методичного посібника «Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти», а також ряду методичних рекомендацій за різними напрямками позашкільля.

Методологічною основою дослідження є: філософські положення про взаємозв'язок виховання та розвитку особистості, свідомості та діяльності; філософські та психологічні ідеї, що розкривають діалектичний зв'язок явищ об'єктивної та суб'єктивної дійсності; принцип вивчення їх у розвитку та перспективі на основі єдності загального, особливого, індивідуального; засади детермінації становлення, розвитку і функціонування особистості; засади особистісно орієнтованого, діяльнісного підходів до виховання особистості; методологічні основи компетентнісного та аксіологічного підходів в освіті; методологічні засади функціонування системи позашкільної освіти у вітчизняній практиці тощо.

Цільовою групою користувачів результатів НДР є: педагогічні працівники закладів позашкільної освіти (керівники гуртків, методисти); працівники інститутів післядипломної педагогічної освіти; слухачі інститутів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; педагоги закладів вищої освіти (викладачі педагогічних курсів, спецкурсів тощо); науковці, аспіранти, студенти.

Об'єкти впровадження – заклади позашкільної освіти, заклади вищої педагогічної освіти, заклади післядипломної педагогічної освіти.

Соціальний ефект – підвищення важливих соціальних функцій позашкільної освіти, а саме: виховання моральної, культурної особистості, свідомого громадянина, сприяння соціальному становленню вихованців, їх самореалізації, створення умов для інтелектуального, фізичного й культурного розвитку особистості, забезпечення змістовного дозвілля дітей та молоді. Створення науково-методичного підґрунтя для розробки сучасного змісту, застосування актуальних педагогічних технологій у системі позашкільної освіти, суттєве підвищення рівня підготовки фахівців у закладах вищої педагогічної освіти, закладах післядипломної педагогічної освіти.

Методичний посібник підготували:

Мачуський Валерій Віталійович – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України.

Вербицький Володимир Валентинович – доктор педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України.

Корнієнко Анна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України.

Литовченко Олена Віталіївна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України.

Бойко Анна Едуардівна – науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України.

1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Проблема виховання учнів в закладах позашкільної освіти

У державних документах в галузі освіти вказується, що головною метою національного виховання є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної приналежності особистих рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [4]. Тому, і перед вітчизняною позашкільною освітою постає завдання виховувати людину демократичного світогляду, яка має високу гуманістичну культуру, здатна протидіяти проявам бездуховності; особистість, яка орієнтується в сучасних реаліях і перспективах соціокультурної ситуації, є спеціалістом у певному виді діяльності.

У контексті проблеми дослідження актуальними є поняття «особистість», «виховання», «розвиток». В психолого-педагогічній науці існує значна кількість підходів до трактування сутності поняття «особистість» (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, У. Джемс, Г. Костюк, О. Лазурський, О. Леонтєв, О. Петровський, К. Платонов, та ін.).

Процес засвоєння людиною соціального досвіду здійснюється через її ставлення до себе, до інших людей, до навколишнього світу. Отже, активність особистості виявляється в характерних для неї мотивах поведінки, установках, способах дії, у діяльності; одні й ті самі життєві обставини

можуть породжувати якісно різні позиції особистості. За такого підходу, О. Петровський робить висновок про те, що особистість – це насамперед конкретна людина з власною гідністю та недоліками, зі своїми сильними та слабкими сторонами і розрізняє в її структурі ендопсихічний та екзопсихічний компоненти [8].

Погляду на особистість як цілісне утворення, котре є відносно пізнім продуктом суспільно-історичного й онтогенетичного розвитку людини, дотримується О. Леонт'єв. Особистість виступає результатом інтеграції процесів, що детермінують ставлення суб'єкта до об'єктивної дійсності. Отже, реальна основа людської особистості визначається сукупністю її ставлень до світу, які є суспільними за своєю природою. За О.Леонт'євим, існує три основні параметри особистості: широта зв'язків зі світом, ступінь їх ієрархізованості та загальна структура [6, с.21].

На основі узагальнення значної кількості дефініцій, американський психолог Г.Оллпорт дає трактування сутності поняття «особистість» наступним чином: особистість – це динамічна організація всередині індивіда, котра складається з психофізіологічних систем, що зумовлюють його унікальну здатність у пристосуванні до навколишнього середовища [12].

Отже, на основі аналізу психологічної літератури з проблеми, можемо констатувати, що психологічна наука визначає особистість як цілісність психічних якостей, процесів, відносин, які відрізняють даного суб'єкта від іншого. Потенції суб'єктів різні, оскільки вони є як вродженими, так і набутими, а тому є індивідуальними. Індивідуальність відображає неповторність біологічних і соціальних властивостей людини, що обумовлює її унікальність.

У контексті проблеми дослідження необхідно звернутися до визначення сутності поняття «виховання». Як свідчить аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури,

основоположні ідеї та різні аспекти виховання особистості висвітлено у працях Г. Костюка, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. Положення, сформульоване Г. Костюком, про те, що рушійними силами, джерелом розвитку особистості є внутрішня суперечність, що виникає в активному, діяльному пізнанні дитиною навколишнього світу, – покладено в основу розуміння процесу виховання в межах дослідження. Виховання за своєю суттю – це керівництво індивідуальним становленням людської особистості, виховувати – це проектувати поступове становлення якостей майбутньої особистості і керувати здійсненням накреслених проєктів [5, с.380]. Отже, метою виховання є формування гармонійно розвиненої особистості, яка має внутрішній потенціал для саморозвитку й самореалізації. Такий підхід передбачає створення умов, що забезпечували б оптимальний розвиток закладених природою здібностей, сприяли не лише самовдосконаленню особистості, а й спонукали її до творчості. При цьому творчість стосується не тільки перетворення навколишнього світу, а й творення власного життя на засадах духовних цінностей як універсального компонента мотивації соціальної поведінки.

Процес виховання особистості являє собою сукупність виховних взаємодій, що послідовно розгортаються у часі. Ця сукупність включає як стихійну взаємодію, так і цілеспрямовану, котра різниться за змістом, ступенем керованості тощо. Цілеспрямовані, керовані впливи відіграють вирішальну роль у процесі виховання, за них відбувається послідовне засвоєння вихованцем соціального досвіду, тих чи інших елементів національної і загальнолюдської культури і розвиток на цій основі його духовних та фізичних сил, формування особистості. Отже, можемо стверджувати, що виховання відбувається як результат впливів на індивіда з боку суб'єктів соціального середовища, які сприймаються

вихованцем і тією чи іншою мірою засвоюються ним, а також власної активності індивіда.

Актуальними сьогодні є ідеї, висловлювані видатними педагогами на початку ХХ ст. А. Макаренко розглядав виховання як соціальний феномен, обґрунтовуючи це тим, що з усім складним світом навколишньої дійсності дитина вступає до нескінченної кількості відносин, кожна з яких незмінно розвивається, переплітається з іншими відносинами, ускладнюється моральним і фізичним зростанням самої дитини. Аналізуючи педагогічну творчість А.Макаренка, можемо констатувати, що пріоритетної ролі він надавав створенню програми розвитку людської особи [7, с. 105].

У контексті проблеми розуміння сутності виховання В. Сухомлинський, зокрема, зазначав, що виховання всебічно розвиненої особистості не є серією спеціально придуманих заходів, а глибоким вдосконаленням всього виховного процесу. Актуальними є погляди В. Сухомлинського на завдання школи як соціального інституту і кожного вчителя зокрема. Завдання школи він вбачав не стільки в тому, щоб навчити дитину читати, писати, рахувати, виконувати певні практичні дії, ознайомити, відповідно до її вікових можливостей, з досягненнями національної і світової культури, здійснюючи все це не за принципом простого копіювання, фотографування зовнішніх об'єктів і відбитку їх у внутрішньому світі, скільки у розкритті неповторності, самобутності кожного вихованця, його творчої індивідуальності і на цій основі забезпечення розвитку його як особистості [10, с. 76].

Поняття «розвиток» тісно пов'язане із поняттям «виховання». Індивідуальний розвиток людини – ряд послідовних кількісних і якісних змін, яких зазнає її організм від моменту зародження і до кінця життя, становлення людини як соціальної істоти. Виховання починається з народження людини і відіграє важливу, хоча й різну роль у всіх формах і на всіх етапах розвитку особистості. Не лише розвиток особи-

стості залежить від її виховання, а й виховання від розвитку. Правильне розуміння взаємозв'язку виховання й розвитку, спростовуючи фаталістичні концепції психічного розвитку особистості, має важливе значення для наукового обґрунтування методів педагогічного керівництва всебічним розвитком особистості.

Розвиток особистості людини у процесі виховання здійснюється на основі засвоєння суспільних норм, з якими вона стикається у суспільстві після народження. До цих зразків її долучають дорослі, спеціально організовуючи навчання і виховання, у процесі якого створюється ситуація розвитку людини, що має характерні відмінності на різних вікових етапах. Під змістом процесу виховання розуміються певні елементи людської культури, соціального досвіду, що приймається і засвоюється вихованцем на особистісному рівні. Таке засвоєння відбувається у ході виховного процесу і має бути відповідним меті і завданням виховання, віковим особливостям вихованців та перспективам їхнього подальшого фізичного і духовного розвитку.

Виховний вплив опосередковується відносинами особистості з людьми, оточуючим світом. Такий вплив спричиняє ті чи інші зміни в особистості вихованця, виступає зовнішнім фактором виховання, детермінуючи процес розвитку особистості. Вихователь має на меті сформувати у вихованців певні якості особистості. Для розуміння даного процесу необхідно, насамперед, визначити сутність цих якостей та особливості процесу виховання. Основу якостей особистості складають певні відносини (відношення, ставлення). Все це моральні відношення. Але можна говорити про естетичні, екологічні та інші відношення особистості. Саме відношення вихованця – головний предмет впливу вихователя.

Зазначене вище зумовлює складність виховного процесу, проблематичність, варіативність і вірогідність точного досягнення результату, що запланований (мети виховання).

Досягнення мети виховання обумовлено внутрішнім світом особистості, її особистісними якостями, рисами характеру, психічним станом. Той чи інший виховний вплив нерідко є тільки поштовхом для розвитку певного відношення. За певних умов він може викликати усвідомлення вихованцем сприйнятої раніше інформації, визначати певним чином його відношення до навколишнього середовища, себе самого; спонукати до самовиховання.

Отже, доцільно розглядати саме відносини (відношення, ставлення) індивіда з об'єктивним світом, що певною мірою спрямовуються батьками і педагогами, як джерело її розвитку. У процесі розвитку особистості зростає її власна роль у цих відносинах.

Звернемося до сутності поняття «відносини». Слово «відношення» застосовується у різному розумінні. Відношення – це, насамперед, компонент і характер зв'язку із оточуючими предметами та явищами. Людина постійно знаходиться у певних відносинах із оточуючим світом, поза цим неможливою є будь-яка діяльність. До всього оточуючого, до всіх людей і явищ, що є для неї значущими, вона певним чином ставиться. Такі відношення є різними, об'єкти її відношень мають для неї неоднакову цінність – у залежності від її потреб та уявлень.

Однак, за умови, якщо певне значуще для людини відношення є довготривалим, багато разів повторюється, воно може затриматися, відкластися у психіці людини, стати частиною особистості. Якість, що склалася являє собою відношення у трьох формах: переконання (раціональне відношення); стереотип поведінки (звичка); почуття, мотив діяльності.

Складність та взаємопереплетіння відношень, що виникають та діють у реальному житті людини обумовлює складність організації виховної роботи. З метою більш ефективного планування такої роботи, звичайно виокремлюють у її

складі певні напрями, за якими можливо диференціювати основні групи відношень.

Представлена загальна характеристика цілком узгоджується із виховним ставленням, під яким розуміються відносини вихованця з вихователем, іншими людьми та предметами, у ході реалізації яких відбувається виховна взаємодія. Тобто, ми можемо констатувати, що виховними виявляються такі відносини, за яких відбувається засвоєння індивідом тих чи інших елементів соціального досвіду і культури. Виховні відносини досить різноманітні. У залежності від учасників та мети можна виділити наступні їх види.

Педагогічні – відносини вихователів і вихованців. Виділяють певні варіанти таких відносин за критерієм активності. Перший варіант: вихованці акумулюють виховні впливи, не виявляючи активності. Другий варіант: реакція вихованців супроводжується впливом на вихователів та інші компоненти соціального середовища. І третій варіант: вихованці, вступаючи у взаємодію з вихователем, виявляють власну ініціативу, активно реагують назустріч виховним впливам або здійснюють вплив на оточуючих.

Взаємні – відносини вихованців з дорослими та однолітками. У межах відносин такого типу вихованці можуть виступати як у ролі тільки акумуляторів впливу, так і у ролі активного суб'єкта виховного впливу.

Предметні – відносини вихованців з предметами матеріальної культури. Активним чинником у цьому виді виховних відносин виступають вихованці, що засвоюють опредмечений досвід минулих поколінь.

У контексті проблеми суттєвим є такий вид відношення, як ставлення до самого себе. У ході його реалізації вихованець здійснює самоаналіз і самооцінку, усвідомлення власного досвіду, самонавіювання, самонаказ та інші типи виховного самовпливу.

Принципи виховання – це знання про сутність, зміст, структуру виховання, закони, закономірності, що проявляються як норми виховної діяльності у різних освітньо-виховних системах, у тому числі позашкільній. Теоретично – це її кінцевий результат, тому принципи є орієнтиром для практики виховання в закладах позашкільної освіти. Вони мають об'єктивний характер за змістом, але суб'єктивні за формою, бо виявляються в діяльності конкретних осіб.

Отже, принципи виховання молоді – це загальні провідні положення, які визначають мету, ідеали, зміст, методику та організацію процесу виховання.

I. Підласий до принципів виховання висуває такі вимоги: обов'язковість; комплексність; рівнозначність. На нашу думку, до цих вимог треба обов'язково додати системність, гуманність та особистісну спрямованість.

Незнання принципів не відміняє їхнього існування і дієвості, а робить процес виховання ненауковим, суперечливим, непослідовним, несистемним, отже, малоефективним. Принципи виховання становлять струнку систему, їх ефективність проявляється тільки в комплексному та послідовному використанні. Вони тісно взаємопов'язані, їхні вимоги дуже часто впливають одна з одної. Тому вони не застосовуються ізольовано.

Дотримання психолого-педагогічних вимог одного з принципів виховання передбачає необхідність безумовного виконання вимог інших принципів, бо серед них немає головних і другорядних, вони всі рівнозначні та обов'язкові. Отже, не можна в одному випадку дотримуватися таких правил, а в іншому – інших. Це знижує ефективність виховної роботи, зводить нанівець зусилля багатьох педагогів.

I. Підласий виокремлює такі принципи виховання: суспільна спрямованість виховання; зв'язок виховання з життям, працею; опора на позитивне у вихованні; гуманіза-

ція виховання; особистісний підхід; єдність виховних впливів [9].

У Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти визначені такі принципи виховання: єдність національного і загальнолюдського; природовідповідність виховання; культуровідповідність виховання; активність, самодіяльність, творча ініціатива вихованців; демократизація виховання; гуманізація виховання; безперервність і наступність виховання; єдність навчання і виховання; диференціація та індивідуалізація виховного процесу; гармонізація родинного і суспільного виховання.

Досвід позашкільної освітньої діяльності свідчить про те, що перелік основних принципів виховання має залишатися відкритим. Ті зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, в різних галузях соціально-гуманітарних наук сприяють подальшому розвитку виховного процесу та його вдосконаленню.

Основними характеристиками системи принципів виховання, виходячи із сучасних педагогічних концепцій, мають бути:

по-перше, націленість на виховне і розвиваюче навчання, формування всебічно гармонійно розвиненої особистості вихованця – гідного громадянина української держави з активною життєвою позицією та творчою настановою;

по-друге, національна спрямованість, гармонійність, комплексність, конкретність та послідовність виховних впливів;

по-третє, спрямованість на забезпечення ефективності освітнього процесу в різних освітньо-виховних системах.

Принцип суспільної спрямованості, зв 'язку із життям.

Сутність цього принципу – використання у виховній роботі кращих традицій виховання українського народу, систематичне ознайомлення вихованців із суспільно-політичними подіями у країні та світі, залучення їх до активної участі

в суспільному житті освітньо-виховної системи та держави. Слід пам'ятати про те, що будь-яке виховання завжди суспільно детерміноване.

К. Ушинський так визначав необхідність суспільної спрямованості виховання: чим повніше й розумніше освітній заклад буде організовувати і здійснювати свою роботу на основах народності, тим ближчим стане він до життя свого народу і буде краще виконувати своє завдання – виховувати патріотів. Виховання повинно мати суспільний характер і відповідати узагальненому взірцю суспільного ідеалу [11].

Основні вимоги принципу суспільної спрямованості, зв'язку із життям: широке ознайомлення вихованців з повсякденним життям і діяльністю українського народу та народів світу; чітка орієнтованість всієї виховної роботи на реалізацію вимог щодо розбудови незалежної України та всебічний і гармонійний розвиток особистості українського громадянина; впровадження у виховний процес кращих традицій, ідеалів і звичаїв виховання українського народу; неухильне проведення державної політики в усіх виховних заходах, їх тісний зв'язок з життям держави та суспільства, конкретних закладів; формування у вихованців інтересу до подій у державі та широке залучення до участі в суспільному житті; спрямованість виховання на подолання апатії, інертності та соціальної відчуженості молоді від тих процесів, які відбуваються у трудових, навчальних та інших колективах; провідною ідеєю цього принципу має бути прищеплення вихованцям почуття громадянства Української держави.

Принцип оптимізації виховного процесу.

Сутність оптимізації виховання полягає у продуманому виборі змісту, методів, форм і прийомів виховного впливу, які забезпечують найкращий виховний аспект. Оптимізація передбачає підвищення ефективності виховного процесу не

будь-якими засобами, формами та прийомами, а найбільш доцільними, найбільш відповідними конкретній ситуації.

Принцип гуманізму і демократизму в поєднанні з високою вимогливістю й повагою до особистості вихованця ґрунтується на взаєморозумінні й гуманності спільної діяльності педагогів і вихованців, на єдності їхніх інтересів і прагнень. Метою такої взаємодії є їх плідний і творчий союз та всебічний і гармонійний розвиток особистості вихованця. Цей принцип передбачає гуманне ставлення до вихованців, повагу до їхньої думки.

В. Сухомлинський [10], усю багатогранну творчу спадщину якого пронизують ідеї справжнього гуманізму, звертав увагу на піклування людини про людину, відповідальність людини за людину, відповідальність людини перед суспільством. На його думку, гуманізація зумовлена моральними нормами та цінностями становлення людини в суспільстві – доброзичливим ставленням до людей, колективу, живих істот, суспільства, взаємодопомогою, співучастю, співпрацею, гармонією колективного, культурою людських стосунків і культурою розуміння особою своєї ролі в цих стосунках. Гуманність, за ним, це справедливість, доброзичливість і чуйність, поєднання поваги й довіри до вихованця з розумною й тактовою вимогливістю. Гуманність він убачав у піклуванні про духовне збагачення вихованця, в допомозі йому самореалізуватися у взаєминах із природою і навколишнім середовищем.

Наша система виховання сформувалася під впливом загальної радянської школи, яка мала, в основному, авторитарний характер. Тому у виховному процесі не був задіяний особистісний компонент, а це і є основний симптом «бездітної» педагогіки.

Демократизація процесу виховання означає: поворот до людини, тобто до вихованця як суб'єкта виховання і самовиховання; подолання формалізму і бюрократизму у ви-

ховному процесі; співробітництво педагогів і вихованців, де останні є повноправними його учасниками і творцями власного самовдосконалення; колективний аналіз результатів самовиховання і добір найбільш оптимальних умов його вдосконалення.

Основні вимоги цього принципу: виховання людяності й доброти, формування гуманних норм і правил етикету; виховання свідомого ставлення до майбутньої діяльності та визначення власного життєвого шляху; виховання на кращих традиціях українського народу; дотримання правил загальнолюдського спілкування; формування бажання у вихованця бути вихованим: «Людина тільки тоді буде чутливою до добра, до доброго слова, коли в неї виховується прагнення бути хорошою»; ставлення до людського життя й особистої гідності вихованця як до найвищої цінності тощо.

Принцип опори на позитивні якості в колективі та особистості вихованця вимагає зосередження основної уваги педагогів на позитивних якостях вихованця, їх зміцненні й розвитку з метою творчого вдосконалення. Для цього у вихованців слід формувати віру у власні сили та здібності, розвивати активність, ініціативу і самостійність. Головними прийомами та способами тут є не примус і погрози, а переконання, приклад, які спираються на позитивну мотивацію професійної діяльності й досягнення успіхів у майбутньому.

Принцип поєднання комплексного, диференційованого та індивідуального підходів у виховній діяльності полягає у тому, що педагог, урахувуючи індивідуально-психічні особливості вихованців, може і повинен застосовувати різноманітні методи та форми виховних впливів як під час планових виховних заходів, так і непланованих. «Вихователь повинен прагнути пізнати людину такою, – писав К. Ушинський, – якою вона є насправді, з усіма її слабкостями і в усій її величчі, з усіма її буденними потребами і з усіма великими духовними вимогами... Тоді тільки буде він спроможний черпати

в самій природі людини засоби виховного впливу, – а засоби ці величезні» [11].

Узагальнюючи сучасні методологічні та теоретичні підходи до обґрунтування системи принципів виховання, які існують на сьогоднішній день у педагогіці, можна вивести таку систему принципів виховання: цілеспрямованість; суспільна спрямованість, зв'язок із життям; виховання в праці; виховання в колективі та через колектив; суб'єкт-суб'єктний характер виховних взаємин; гуманізм і демократизм у поєднанні з високою вимогливістю та пошаною до особистості вихованця; опора на позитивні якості в колективі та особистості вихованця; наступність, активність, системність і конкретність виховних заходів; свідомість, самодіяльність та активність вихованців; поєднання комплексного, диференційованого та індивідуального підходів у виховній діяльності; єдність, погодженість і спадковість виховних впливів, зусиль і дій освітнього закладу, сім'ї та громадськості; оптимізація виховного процесу.

У контексті визначеної проблеми дослідження доцільним є звернення до сутності особистісно орієнтованого підходу, який забезпечує дитині право на вільний вибір ціннісної позиції. Сутність такого підходу полягає в утвердженні людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети [2, с.29].

Отже, особистісно орієнтований підхід передбачає організацію виховного процесу, за якої дитині не транслюються тотально певні моральні норми, стандарти, етичні правила чи вимоги, але вона стає час від часу у позицію їх активно створення. Особистісно орієнтований підхід передбачає розвиток активності вихованця, його самостійності, творчих здібностей. Така організація освітнього процесу можлива лише на основі рівня інтелектуального і творчого розвитку учнів, їх мотиваційної сфери [1, с.5].

У дослідженні ми використовували основні принципи особистісно орієнтованого виховання. Теорія особистісно орієнтованого виховання набула обґрунтування в працях академіка І.Беха. До принципів особистісно орієнтованого підходу він відносить наступні:

Принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій. Виховна ситуація – це соціальні умови, за яких дитина у стосунках із дорослим засвоює соціальні норми поведінки. Правильно побудована виховна ситуація має спонукати дитину до дії. Це відбувається за рахунок створення психологічних умов її емоціогенності, які сприяють формуванню у вихованця емоційних знань про моральну норму; таких знань, які емоційно переживаються, набувають особистісної значущості. З цією метою необхідно демонструвати моральну норму не як поняття, а у формі конкретної події, вчинку чи їхніх наочних моделей, розігрувати певні моральні колізії самим вихованцем [1, с.124].

Принцип особистісно розвиваючого спілкування. Взаємодія вихователя і вихованця відбувається в процесі спілкування, проте тільки особистісно розвиваюче спілкування спроможне залучити вихованця до суспільних цінностей. Воно передбачає, що вихователь розуміє, визнає і сприймає особистість дитини, вміє стати на позицію вихованця [1, с.125]. Отже, можна узагальнити, що таке спілкування формує погляд на молоду людину як на рівноправного партнера в умовах співпраці і відкидає маніпулятивний підхід до неї.

Основною формою реалізації особистісно розвиваючого спілкування виступає переконування, оскільки дорослий спочатку пропонує свою точку зору як регулятор моральної поведінки вихованця, щоб на подальших етапах розвитку дитина змогла перетворити цю інтерпсихологічну діяльність у власний внутрішній інтрапсихологічний процес саморегуляції [1, с.125]. Ми згодні з автором у твердженні, що велике значення для підвищення регулюючої функції слова

відіграють наочні опори, які мають бути пов'язані зі словом. Саме вони демонструють дитині ті чи інші способи моральної поведінки.

Розглядаючи принципи особистісно орієнтованого підходу у контексті виховання учня, на основі узагальнення даних дослідження можна зробити висновок, що основною характеристикою даного підходу є забезпечення розвитку і саморозвитку особистості на основі її індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання і предметної діяльності, визнання за кожним вихованцем права вибору власного способу розвитку завдяки створенню альтернативних форм виховання. Ми можемо припустити, що за таких умов підвищується ефективність самореалізації особистості вихованця, що ґрунтується на індивідуальних здібностях, інтересах, ціннісних орієнтаціях та суб'єктивному досвіді.

Таким чином, можемо стверджувати, що за сучасних умов у підходах до розуміння сутності виховання особистості учня в закладах позашкільної освіти перспективною є заміна моделі супідрядності, притаманна більшості традиційних виховних методик, моделлю суб'єкт-суб'єктної взаємодії на основі особистісно орієнтованого підходу.

Література

1. Бех І. Д. Інваріанти особистісно орієнтованого підходу до виховання дитини. *Початкова школа*. 2001. № 2. С. 5-8.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ, 1997.
4. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ: Райдуга, 1994. 61 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Радянська школа, 1989. 608 с.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность : Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению и спец. «Психология». Москва: Смысл, Издательский центр «Академия», 2004. 346с.

7. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. Твори. В 7-ми томах, т. 5. К. Київ, 1954. 484 с.
8. Петровский А. В. Личность, деятельность, коллектив. Москва: Политиздат, 1982. 255 с.
9. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: В 2 кн. Кн. 2. Москва, 1999.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5-ти т. Т.5. Київ: Радянська школа, 1977. 639 с.
11. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Вибр. пед. твори: У 2 т. Т. 2. Київ, 1983.
12. Allport G. Personality: A Psychological interpretation. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1937. 257 p.

1.2. Модернізація освітнього процесу в закладах позашкільної освіти: шляхи реалізації

Модернізація національної системи освіти здійснюється нині у контексті гуманістичних освітніх парадигм і пов'язана з визнанням значущості знань як рушійної сили суспільного прогресу та добробуту. Ці зміни стосуються створення нових освітньо-виховних моделей, перегляду змісту, і методів навчання і виховання молодого покоління. Розв'язання цієї проблеми особливо актуалізується у закладах позашкільної освіти.

Актуальність проблеми обумовлена загальною тенденцією розвитку освіти в Україні на сучасному етапі. Система української освіти все ще суттєво відстає від сучасних вимог і тому потребує глибокої модернізації. На даний момент, коли ситуація в країні втратила певну стабільність, модернізація у питаннях освіти, стає можливою, а головне необхідною. Нині модернізація української освіти має три виміри:

1. У історичному плані вона представляє собою логічне, закономірне завершення освітніх реформ останніх років. У силу багатьох причин не вдалося провести комплексне, усестороннє оновлення освіти. Потрібно ще створити ряд науково-обґрунтованих, нормативно-пра-

вових та організаційних механізмів, щоб у повній мірі реалізувати процес модернізації.

2. Модернізація має подолати наслідки загальносистемної кризи, яка може поставити освітню галузь на грань виживання. Тут постають завдання по розвитку сфери освіти, які потребують напружених зусиль держави, суспільства та педагогічної науки, мобілізації всіх зовнішніх та внутрішніх ресурсів.
3. Важливим є завдання модернізації у плані оновлення змісту освіти, подолання все більш зростаючого її відставання від потреб розвитку країни. Тому завдання модернізації набувають максимальної загальнонаціональної значущості та є фактором конкурентоздатності та національної безпеки країни.

Висновок є очевидним: комплексна, глибока модернізація освіти – імператив освітньої політики України на сучасному етапі, її головний стратегічний напрямок.

Модернізація національної системи освіти здійснюється сьогодні у контексті оновлення загальноєвропейських і світових гуманістичних освітніх парадигм і пов'язана з визнанням значущості знань як рушійної сили суспільного прогресу та добробуту. Ці зміни стосуються створення нових освітньо-виховних моделей, перегляду змісту навчально-дидактичних матеріалів, форм і методів навчання і виховання молодого покоління. Набуття молоддю знань, інтелектуальних умінь і практичних навичок, їх трансформація у досвід пізнання навколишнього світу, пошук свого власного місця в ньому стає можливим за умови обґрунтування і розробки сучасних методологічних основ освіти і виховання учнів. Розв'язання цієї проблеми особливо актуалізується в контексті визначення теоретичних засад розвитку освіти і виховання учнів у вільній від навчання в загальноосвітній школі та інших закладах освіти час, зокрема у закладах позашкільної освіти.

Проведення модернізації позашкільної освіти дає можливість сформуванню такої системи, яка буде готова до реалій майбутнього і підготовки наступних поколінь до нових викликів часу. Те, як буде організовано реалізацію права на позашкільну освіту, визначатиме майбутній потенціал людських ресурсів, від якого буде залежати економічне зростання країни, конкурентоздатність на світовому ринку, якість життя громадян.

В основу нашого дослідження покладені концептуальні положення, сутність яких полягає в розумінні позашкільної освіти як **системи**, що водночас є елементом системи безперервної освіти. Позашкільна освіта за своїм характером є складною системою, що належить до систем соціального типу, еволюція і спрямованість якої визначається соціально-економічними чинниками, ієрархією ціннісних орієнтацій особистості, життя суспільства. При цьому взаємозв'язок системи позашкільної освіти із соціальним середовищем має відкритий характер і проявляється у змінах як середовища, так і системи загалом.

Система позашкільної освіти включає такі основні взаємозв'язані елементи, як мету і завдання, зміст освіти, форми, методи і засоби її здійснення. Основним системоутворюючим фактором системи позашкільної освіти є освітня діяльність у вільний час. Подальший розвиток позашкільної освіти як соціального інституту (соціокультурного феномену), який розвивається і функціонує, зберігаючи свою сутність при зміні змісту та структури, а також підвищення її якості можуть успішно здійснюватися за умови застосування ефективного науково-методичного забезпечення освітнього процесу.

Особлива роль належить сучасній методиці позашкільної освіти, що має базуватися на застосуванні особистісно-орієнтованого, діяльнісного, аксіологічного і компетентнісного підходів, де в зміст освіти інтегровані основні компетентно-

сті особистості. Розробка проблеми пов'язана з приведенням змісту позашкільної освіти у відповідність до сучасних вимог і визначенням таких організаційних форм і методів, дидактичних засобів, які сприяють розв'язанню завдань навчання, виховання, розвитку, соціалізації підростаючого покоління у вільний час в закладах позашкільної освіти.

Особистісно орієнтований підхід ми розглядаємо як виховну стратегію, сутність якої складає сукупність взаємообумовлених соціальних настанов щодо ставлення педагога до вихованця як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як суб'єкта виховної взаємодії. Цей підхід проявляється в єдності уявлень, орієнтацій і психолого-педагогічних засобів антропоцентричного виміру. Він передбачає синтез індивідуального, соціального, діяльнісного, вікового й системного підходів.

Діяльнісний підхід ми розглядаємо як спрямованість освітнього процесу на розвиток компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і самореалізацію. Опора на діяльнісний підхід передбачає визнання єдності свідомості та діяльності основним принципом розвитку особистості.

Аксіологічний підхід – це підхід, що дає можливість під час вивчення різноманітних педагогічних явищ і процесів визначати стратегії їх подальшого розвитку з позиції введення певних гуманістичних ціннісних орієнтирів.

Сутність компетентнісного підходу ми розуміємо як сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору змісту освіти, організації освітнього процесу й оцінки освітніх результатів. До числа таких принципів належать наступні положення: сенс освіти полягає у розвитку в учнів здатності самостійно вирішувати проблеми в різних сферах і видах діяльності на основі використання соціального досвіду, елементом якого є власний досвід учнів; зміст освіти яв-

ляє собою дидактично адаптований соціальний досвід рішення пізнавальних, світоглядних, моральних та інших проблем.

Вимагає удосконалення зміст позашкільної освіти, його регламентація та обґрунтування на сучасних наукових засадах. Водночас, актуалізується питання розробки сучасних виховних технологій, спрямованих на формування особистості вихованця, адекватних специфіці цієї ланки освіти. Відтак увагу закладів позашкільної освіти необхідно зосередити на освітньому змісті і методиках, які б сприяли формуванню способів самопізнання та самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності.

Зміст освіти – система знань, практичних умінь і навичок, досвіду творчої діяльності, світоглядних ідей, якими учні оволодівають у процесі навчання. Це педагогічно адаптований соціальний досвід людства, тотожний за структурою людській культурі в усій її повноті.

Зміст позашкільної освіти ґрунтується на певних засадах. Такими засадами є особистісні замовлення дітей і їх батьків. Ці замовлення постійно розвиваються, варіюються, в чому і простежується безперервна динамічність цієї ланки освіти, її нестандартність та варіативність.

Визначено, що науково-методичне забезпечення позашкільної освіти є системою організаційних заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагогічного працівника, розвиток творчого потенціалу педагогічних колективів закладів позашкільної освіти, досягнення позитивних результатів освітнього процесу в процесі його наукового обґрунтування та відповідного програмного і методичного забезпечення.

Заклади позашкільної освіти, враховуючи специфіку побудови їх освітнього процесу – варіативність і різноманітність, добровільність і багатоукладність, необмежені можливості у часі, практичну спрямованість – мають забезпечити формування цілісної картини світу, створити сприят-

ливі умови для задоволення її власних інтересів і потреб у самопізнанні та самореалізації, у формуванні особистісних якостей і високого рівня вихованості.

Система позашкільної освіти включає такі основні взаємозв'язані елементи, як мету і завдання, зміст освіти, форми, методи і засоби її здійснення. Основним системоутворюючим фактором позашкільної освіти є освітня діяльність у вільний час. Подальший розвиток позашкільної освіти як соціального інституту, який розвивається і функціонує, зберігаючи свою сутність при зміні змісту та структури, а також підвищення її якості можуть успішно здійснюватися за умови застосування ефективного науково-методичного забезпечення освітнього процесу.

Визначено, що науково-методичне забезпечення позашкільної освіти є системою організаційних заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагогічного працівника, розвиток творчого потенціалу педагогічних колективів закладів позашкільної освіти, досягнення позитивних результатів освітнього процесу в процесі його наукового обґрунтування та відповідного програмного і методичного забезпечення.

Основні принципи побудови змісту освітнього процесу (програми) гуртка, творчого об'єднання закладу позашкільної освіти, до яких відносяться:

- відповідність змісту завданням розвитку, навчання й виховання дітей та учнівської молоді;
- науковість, систематичність і послідовність, відповідність навчального матеріалу рівню знань і розвитку дітей певного віку;
- наступність у вивченні матеріалу;
- взаємозв'язок між темами навчальної програми, який відображає природні зв'язки між явищами об'єктивного світу;

- врахування досвіду створення й апробації чинних аналогічних програм;
- можливості для реалізації принципів диференціації та індивідуалізації у освітньому процесі;
- відповідність змісту освітнього процесу навчально-методичному та матеріально-технічному забезпеченню.
- Організація освітнього процесу в закладі позашкільної освіти передбачає:
 - забезпечення системного, добровільного, діяльнісного та особистісного підходів з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей учнів;
 - залучення до освітнього процесу всіх без виключення членів педагогічного колективу; а також батьків, представників громадськості;
 - проведення постійного моніторингу вивчення рівня вихованості учнів та розвитку учнівських колективів;
 - впровадження інноваційних виховних технологій.

Організаційно-функціональна структура освітнього процесу передбачає:

- співробітництво і співпрацю учнівського, батьківського та педагогічного колективів шляхом проведення педагогічних рад, сільських сходів, батьківських конференцій, педагогічних слухань;
- діяльність науково-методичних, координаційних рад, методичних об'єднань;
- активізацію діяльності органів учнівського самоврядування з метою залучення учнів до різних видів діяльності (навчально-пізнавальна, науково-дослідна, ціннісно-орієнтаційна, трудова, фізична, художньо-естетична, екологічна, краєзнавча тощо).

Управління освітнім процесом у закладі позашкільної освіти здійснюється на основі плану виховної роботи шляхом:

- системно-цільового підходу у плануванні освітньої та виховуючо-розвивальної діяльності учнів;

- раціонального та доцільного розподілу функціональних обов'язків між адміністрацією закладу позашкільної освіти, членами педагогічного колективу, органами учнівського самоврядування, батьками;
- високої професійної майстерності педагогів, умінням розуміти потреби і особливості вихованців, володіння педагогами навичками психолого-педагогічного спостереження, аналізу, тактом;
- педагогічно доцільної організації життєдіяльності учнівського та педагогічного колективів;
- педагогічно виправданої системи заохочень і покарань;
- оперативності та дієвості контролю за виконанням мети і завдань виховання;
- постійного інформаційного забезпечення освітнього процесу.

Проведено констатувальний експеримент з метою визначення відповідності сучасним вимогам **змісту** та організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Методикою було передбачено застосування таких методів дослідження: аналіз нормативно-правових документів, інших матеріалів; аналіз навчальних програм гуртків закладів позашкільної освіти з метою вивчення впливу їх змісту на формування ряду компетентностей та ознайомлення з напрямком роботи кожного керівника гуртка; ознайомлення із змістом річних навчально-виховних планів закладів для вивчення тематики семінарів, встановлення напрямку роботи закладів позашкільної освіти, визначення мети і завдань експериментального дослідження; відвідування запланованих семінарів та масових заходів, що проводилися в експериментальних закладах; відвідування відкритих занять гуртків для ознайомлення з формами та методами навчання; проведення анкетування, опитування педагогів, що мало на меті з'ясувати їхню думку щодо сучасного стану позашкільної освіти України за такими критеріями: відповідність

нормативно-правовим документам, враховуючи зміни законодавства у сфері освіти; відповідність психолого-педагогічним підходам (аксіологічний, компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний); відповідність запитам дітей та батьків; відповідність запитам суспільства загалом; забезпечення педагогів методичними розробками.

Визначено ключові проблеми сучасної позашкільної освіти в Україні: відсутність або ліквідація закладу позашкільної освіти, наближеного до місця проживання чи навчання дитини; невідповідність між сучасними запитами і потребами дітей та батьків та якістю освітніх послуг в сфері позашкільної освіти, їх наближеністю до місця проживання чи навчання, змістом, матеріально-технічним оснащенням закладів; часткова доступність системи позашкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами; фінансова неспроможність батьків скористатись наявними платними освітніми послугами в сфері позашкільної освіти задля реалізації права дитини на позашкільну освіту; фінансова неспроможність громад утримувати заклади позашкільної освіти; відсутність єдиного інформаційно-комунікаційного простору для потенційних здобувачів позашкільної освіти, який би інформував про можливості та формував суспільне сприйняття позашкільної освіти як необхідної ланки освітнього процесу; низький рівень оплати праці педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, відсутність дієвих механізмів стимулювання професійного розвитку педагогів позашкільної освіти.

Проведений аналіз практичної діяльності закладів позашкільної освіти показав, що спостерігається нерівномірність доступу до позашкільної освіти в місті і в сільській місцевості. Із загальної кількості дітей, що здобувають позашкільну освіту 91 % здобувають її у містах і лише 9 % в сільській місцевості, що становить 12 % від загальної кількості дітей, які там проживають. Однією із суттєвих причин

такого розриву в охопленні дітей позашкільною освітою в містах і сільській місцевості є реформа децентралізації, яка наразі триває та передбачає зміну фінансування позашкільної освіти, якою з 2015 р. опікуються місцеві бюджети. Це обумовлює нерівномірне фінансування позашкільля в різних регіонах та місцевостях. Брак фінансів у місцевих бюджетах, а разом з тим досвіду і знань ефективного менеджменту позашкільною освітою, відсутність бачення перспектив та можливостей її розвитку, вузьке сприйняття позашкільної освіти як способу проведення дозвілля, а не як потенціалу для розвитку особистості та набуття життєво важливих компетентностей, способу інвестувати в розвиток людських ресурсів на місцях обумовлює не пріоритетність позашкільної освіти для органів місцевого самоврядування та змушує місцеву владу йти на непопулярні кроки з оптимізації мережі закладів шляхом їх ліквідації.

Аналіз динаміки змін в мережі закладів позашкільної освіти виявив, що кількість закладів позашкільної освіти протягом останніх років скоротилась на 2,4%, навіть не беручи до уваги закладів позашкільної освіти, які функціонували на тимчасово окупованих територіях. В умовах сталості причин, якими породжена проблема, ця тенденція зберігатиметься. Найбільш вразливими в ситуації скорочення закладів позашкільної освіти стають діти з малонаселених пунктів, яким за умови відсутності закладу позашкільної освіти органи місцевої влади не пропонують альтернативних варіантів здобуття позашкільної освіти. Недостатнє залучення дітей до позашкільної освіти провокує соціальні ризики – розповсюдження в дитячому середовищі, не залученому до змістовного дозвілля, антисоціальних та девіантних проявів (безпритульності, бездоглядності, злочинності, шкідливих звичок, кіберзалежності тощо), погіршення стану здоров'я.

Ключовими проблемами, які обумовлюють цю ситуацію є: відсутність або ліквідація закладу позашкільної освіти,

наближеного до місця проживання чи навчання дитини; невідповідність між сучасними запитами і потребами дітей та батьків та якістю освітніх послуг в сфері позашкільної освіти, їх наближеністю до місця проживання чи навчання, змістом, матеріально-технічним оснащенням закладів; часткова доступність системи позашкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами; фінансова неспроможність батьків скористатись наявними платним освітніми послугами в сфері позашкільної освіти задля реалізації права дитини на позашкільну освіту; фінансова неспроможних громад утримувати заклади позашкільної освіти; відсутність єдиного інформаційно-комунікаційного простору для потенційних здобувачів позашкільної освіти, який би інформував про можливості та формував суспільне сприйняття позашкільної освіти як необхідної ланки освітнього процесу; низький рівень оплати праці педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, відсутність дієвих механізмів стимулювання професійного розвитку педагогів позашкільної освіти.

Сучасна позашкільна освіта взаємопов'язана із загальною середньою освітою в рамках концепції «Нової української школи» через: впровадження компетентнісного підходу до навчання в позашкільній освіті та формування наскрізних умінь та навичок, необхідних у ХХІ столітті; оптимізацію комунікації між закладами загальної середньої та позашкільної освіти, іншими суб'єктами освітньої діяльності в сфері позашкільної освіти; інтеграцію освітніх процесів та освітніх програм у закладах загальної середньої та позашкільної освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності в сфері позашкільної освіти незалежно від організаційно-правової форми та форми власності; наскрізний процес виховання, який формує ціннісні ставлення і судження, що слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії у суспільстві.

Сучасне освітнє середовище закладів позашкільної освіти передбачає осучаснення фізичного просторово-предметного оточення та засобів навчання, що забезпечить інноваційність, доступність, мобільність і відкритість освітнього процесу.

Подальше дослідження з метою з'ясування аналізу стану програмного забезпечення у закладах позашкільної освіти дало можливість виділити декілька суттєвих проблем у цьому питанні:

По-перше, нема чіткого розуміння сутності типових і відмінних характеристик різних програм, їх типології і науково обґрунтованих підходів до розробки навчальних програм в позашкільній освіті. У практиці існує велика кількість програм різного змісту, негативним є те, що в багатьох регіонах і окремих закладах існують свої підходи до створення навчальних програм, що приводить не завжди до якісно високого рівня.

По-друге, навчальна програма – показник професійної майстерності педагога. Чим вище професійний рівень, тим більш якісною і багатоплановою повинна бути така програма. Але специфікою позашкільної освіти є те, що навчальні програми розробляють спеціалісти всіх сфер життєдіяльності людини. Звідси різний ступінь готовності педагога до розробки навчальних програм, розуміння програми як документа.

Третє. Педагоги-практики не володіють в необхідній мірі прийомами теоретичного аналізу, оцінки, структурування, подачі інформації, перш за все тому, що раніше їх практична діяльність цього не вимагала.

Четверте. Невміння педагогом правильно визначити цілі. Особливих труднощів викликає особистісно зорієнтована ціль. Педагоги велику увагу приділяють змісту, формі, менше мотивації і не завжди розуміють навіщо це потрібно робити. У більшості навчальних програм не відображується принцип різнорівневості, не фіксується кінцевий результат.

Позашкільна освіта не має освітніх стандартів. Основним принципом відбору змісту позашкільної освіти є інтерес дітей і побажання батьків. Соціальна значимість навчальних програм для позашкільної освіти забезпечується комплексом цілей розвитку особистості, серед яких можна виділити: розвиток загальної культури; пізнавальний розвиток; творчий розвиток; соціальний розвиток; фізичний розвиток; психічний розвиток.

За даними лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, оцінюючи відповідність освітнього процесу в позашкільній освіті України загалом сучасним вимогам за десятибальною шкалою, педагоги дали таку оцінку: 40% зазначили високий рівень, 20% – середній, 30% – низький. 10% зазначили, що рівень відповідає повністю і поставили найвищий бал. Цікавим було спостереження: ті, хто зазначили середній і низький рівень освітнього процесу в позашкільній освіті України загалом, зазначали високий (60%) та середній (40%) рівень відповідності освітнього процесу сучасним вимогам у своєму закладі. Таким чином, низьких показників за другим питанням не було.

Оцінюючи рівень відповідності освітнього процесу в закладах позашкільної освіти сучасним вимогам за такими показниками як: нормативно-правові вимоги, враховуючи зміни законодавства у сфері освіти; досягнення психолого-педагогічної науки; психолого-педагогічні підходи; запитам суспільства загалом, дітей та батьків; культурним традиціям країни; запитам педагогів, всього 17 % респондентів зазначили не відповідність запитам суспільства загалом, дітей та батьків; 7% невідповідність досягненням психолого-педагогічної науки. Решта зазначила повну або часткову відповідність по всім критеріям.

Встановлено, що при позитивній оцінці освітнього процесу і його відповідності сучасним вимогам, 80% респондентів зазначали необхідність модернізації. Також, 67%

респондентів дали стверджувальну відповідь на питання «Чи займаються у Вашому закладі з дітьми з особливими освітніми потребами?». При цьому, більшість у відповідях на питання «Із якими труднощами пов'язана освіта дітей із особливими потребами у Вашому закладі?» зазначали, що у закладах відсутні спеціальні умови для перебування таких дітей, не вистачає науково обґрунтованих методичних рекомендацій для роботи з дітьми з особливими потребами.

Таким чином, освітній процес в закладах позашкільної освіти потребує модернізації. Прогнозовано, що основними напрямками модернізації у контексті Концепції Нової української школи мають стати: модернізація змісту позашкільної освіти, орієнтованої на: формування ключових компетентностей викладених в концепції Нової української школи; виховання загальнолюдських цінностей, зокрема морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність); створення умов для залучення вмотивованих кваліфікованих педагогів позашкільної освіти (креативних, відповідальних, які працюють над підвищенням власного фахового рівня); реалізація педагогіки партнерства. Існує потреба в просвітництві педагогічних колективів закладів позашкільної освіти; підвищенні наукового рівня методичного забезпечення освітнього процесу. Необхідне підвищення доступності позашкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

За результатами констатувального експерименту встановлено, що освітній процес в закладах позашкільної освіти потребує модернізації; прогнозовано, що основними напрямками модернізації у контексті Концепції Нової української школи мають стати: модернізація змісту позашкільної

освіти, орієнтованого на: формування ключових компетентностей викладених в концепції Нової української школи; виховання загальнолюдських цінностей, зокрема морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність); створення умов для залучення вмотивованих кваліфікованих педагогів позашкільної освіти (креативних, відповідальних, які працюють над підвищенням власного фахового рівня); реалізація педагогіки партнерства. Існує потреба в просвітництві педагогічних колективів закладів позашкільної освіти; підвищенні наукового рівня методичного забезпечення педагогічного процесу. Необхідне підвищення рівня доступності позашкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

Література

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. № 1. 1997.
2. Компетентнісний підхід у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу : метод. посіб. / В. В. Вербицький, А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко та ін.; за заг. ред. В. В. Мачуського. Харків : Друкарня Мадрид. 2015. 178 с.
3. Мачуський В. В., Пустовіт Г. П. Стратегічні напрями удосконалення науково-методичного забезпечення діяльності позашкільних навчальних закладів. *Становлення особистості*. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2007. С. 111-121.
4. Позашкільна освіта: додаткові можливості для розвитку особистості учня / Корнієнко А. В., Мачуський В. В., Пустовіт Г.П., Литовченко О.В. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*. Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Товариство «Знання» України, 2016. С. 59-67.

5. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : монографія / А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко та ін. ; за ред. В. В. Мачуського. Київ: ТОВ «Артмедіа принт» , 2017. 220 с.

1.3. Інтеграція загальної середньої та позашкільної освіти в умовах модернізації освіти в Україні (на прикладі біології)

У сучасному постіндустріальному суспільстві заклади позашкільної освіти та школа перестали бути монополістами в передачі підростаючому поколінню культурних цінностей і необхідних для продуктивного життя відомостей. Сучасна дитина значно більше пізнає світ через засоби масової інформації, в тому числі Інтернет. Відкритий інформаційний простір, в якому ростуть діти, нівелює роль педагога, як посередника між вихованцем та знаннями. Чи значить це, що зазначені навчальні заклади втрачають свою функцію? Зовсім ні. По-перше, школа залишається фактично єдиним засобом отримання документа про обов'язкову загальну середню освіту. По-друге, заклад позашкільної освіти та школа є унікальними просторами соціалізації дітей та молоді, що направляються професійними педагогами. По-третє, сучасні навчальні організації – це перш за все територія розвитку особистості.

Нині прийнята констатація загальної середньої та позашкільної освіти, їх відношення в термінах «додатковості» або «ланки». На наше бачення, це лише поверхневий погляд на дану проблему, а не її концепція. Адже при такому погляді позашкільна освіта здобуває відтінок пасивності, бо вона підпорядкована загальній середній як більш змістовній за обсягом. Але обсяг ще не визначає істини. Потрібна інша, наукова позиція, при якій обидві частини відношення відчували б взаємні продуктивні поштовхи. А ще важливіше, щоб подібне ціле набувало нову якість, яка відсутня в даних частинах.

Сучасні варіанти трансформації загальної середньої освіти, пов'язані з ідеалом різнобічно розвиненої, соціально успішної, духовної, творчої особистості, підкреслюємо, як суб'єкта різних форм діяльності, з пошуком оптимальних шляхів її формування, переконують нас саме в такому векторі рішення заявленої проблеми.

Контури подібної концепції окреслюються ідеєю інтеграції. Останню доцільно розглядати на методологічному, теоретичному і технологічному рівнях, надавши їй, тим самим, статус багатofакторної освіти. Тільки при такому підході можна отримати чітке і розгорнуте уявлення про інтеграцію цих двох освітніх сфер, причому в процесуальному контексті.

Розглянемо послідовно ці питання.

На методологічному рівні повсюдно відомі дидактичні принципи доступності, наступності, науковості, свідомості, системності, наочності. Всі вони обслуговують навчальний процес, по-перше, в чистому вигляді, тобто як спеціально організований, а по-друге, обслуговують не безпосередньо, а через зміст педагогічної теорії навчання підростаючого покоління. Зокрема теорії навчальної діяльності, в яку за необхідності включаються учні різного віку. Звернемо увагу на принципи свідомості, науковості і системності, які повинні забезпечувати саме розвиток учня.

Згідно принципу свідомості, учні мають розуміти матеріальні та ідеальні предмети, а не формально запам'ятовувати їх словесні визначення. Однак, осмисленість знань часто зводиться до вміння учня співвіднести словесну абстракцію (тобто найменування) з чітким чуттєвим образом. Тим часом не можна знати взагалі – можна знати той чи інший предмет, а дійсно знати означає вміти самостійно поводитися з ним відповідно до його власної природи, внутрішніх суттєвих властивостей, тобто розумно.

Виходячи з цього судження, справді наукове розуміння свідомості знань і практична дія на їх підставі учнями спов-

на формується у позашкільному освітньому процесі. Тільки тут створюються об'єктивні умови їх практичного застосування, причому не епізодичного, а постійного. Відомо, що практика є основою істини.

Ще одна важлива перевага позашкільного освітнього процесу у цьому плані. Принцип свідомості оволодіння знаннями полягає у тому, що тут відбувається формування знань як переконань – цього основного показника наукового світогляду учнів: вони, таким чином, є реальні суб'єкти цього культурного надбання.

Що стосується принципу науковості, то тут мова повинна йти про те, яким рівнем знань мають оволодіти вихованці – емпіричним або власне науковим (теоретичним). Лише у позашкільному освітньому процесі вихованці, вирішуючи різні практичні завдання, займаючись, за великим рахунком, пізнавальним експериментуванням, обов'язково виокремлюють суттєві властивості тих чи інших об'єктів і використовують їх для досягнення (підкреслюємо) практичних цілей. Вправляючись у подібних завданнях, у них формується переважно і теоретичний рівень мислення.

І нарешті принцип системності. У загальноосвітньому процесі більш-менш успішно формується всередині предметна системність знань, як зв'язок між ними, зокрема на заняттях математики, фізики, біології тощо. При цьому, важливий змістовний зв'язок між сторонами (властивостями) і всередині окремого досліджуваного об'єкта. Однак в результаті того, що один і той же об'єкт, наприклад вода, може розглядатися в різних навчальних предметах, вихованці нарізно виокремлюють її фізичні, хімічні, біологічні властивості, але об'єднати їх у внутрішньому розумовому плані як систему властивостей єдиного об'єкта вони не можуть. Цей розумовий недолік знімається у позашкільному освітньому процесі, оскільки для успішного досягнення практичного

результату обійтися будь-якою одною істотною властивістю як знанням про об'єкт в принципі неможливо.

Сучасна педагогіка пропонує (крім традиційних) і принцип одухотворення, який пов'язується зі знанням як цінністю особистості. Відзначимо, що безпосередньо в навчально-професійній діяльності позашкільної структури лежать його витoki. Сталося, таким чином, методологічне збагачення загальної середньої освіти за рахунок освіти позашкільної.

Інтеграцію на теоретичному рівні доцільно порівняльно проаналізувати в контексті цілей, мотивів, завдань, засобів навчальної діяльності учнів, які охоплені шкільною та позашкільною сферами освіти. На відміну від цілей навчально-пізнавальної спрямованості учнів середньої школи, у вихованців позашкільної сфери прирощуються цілі соціально-практичні, відповідно і їх мотиви трансформуються у виражені широкі соціальні. У той час, коли учні середньої школи утверджуються в соціальній ролі учня, їх однолітки закладів позашкільної освіти відчують себе також в ролях підростаючого громадянина і початкового практичного професіонала. Ці мотиваційно-цільові зміни накладають свій відбиток на більш відповідальне ставлення і до завдань, і засобів зазначеної діяльності вихованців позашкільної сфери.

Технологічний рівень інтеграції, про який ми ведемо мову, є похідним від вищих рівнів. На ньому вихованці позашкільної сфери на відміну від учнів середньої школи всі знання засвоюють виключно як орієнтовну основу своєї поведінки, причому – тут і тепер без тимчасової відстрочки. При цьому способи дії стають їх прямим предметом оволодіння. Всі вони (по можливості) доводяться до нормативної операційної точності, оскільки саме з нею пов'язана майбутня професійна конкурентоспроможність як показник успішності на ринку праці.

Для того, щоб зберегти значення позашкільної та шкільної освіти не лише в житті держави і суспільства, але й в

житті кожної людини, варто говорити про зміну системи координат, в якій здійснюється сучасний освітній простір. Необхідним є відхід від формалізму в освіті, від сприйняття підростаючого покоління як об'єкта впливу, як економічного, соціального або політичного ресурсу, як маргінальної групи. Лише прийняття учнів як партнерів взаємодії та співробітництва дозволяє сучасному педагогу зберегти свій авторитет, а освітній організації реалізовувати задачі формування соціально активних і потенційно успішних громадян.

Одним з основних векторів модернізації цілей освіти повинен стати вектор формування у дитини здібностей робити вибір: обирати потрібне, відділяючи його від непотрібного, визначати що важливо, а що ні. Це означає, що заклад позашкільної освіти та школа мають стати площадками можливостей особистісно значимого вибору. Такі можливості суттєво розширюються за умови інтеграції формального освітнього простору школи та практик закладу позашкільної освіти.

Для формування ключових і предметних компетентностей у зміст кожного предмету як в позашкільному, так і в загальноосвітньому закладах освіти закладено наскрізні змістові лінії: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Призначення наскрізних інтегрованих змістових ліній – формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях або виконання практичних завдань наближених до життя.

Результатом вивчення наскрізних змістових ліній є процес формування ключових компетентностей, які характеризуються доповненням досвіду з урахуванням природних нахилів та здібностей учнів, їхніх професійних намірів, наявних готових знань з різних предметів.

Змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» націлена на формування соціальної активності, відповідаль-

ності та екологічної свідомості в учнів, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь.

«Громадянська відповідальність» націлена на формування відповідального члена громади і суспільства, який розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, а також важливість національної ініціативи; спирається у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави.

Призначення наскрізних інтегрованих змістових ліній – формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях або виконання практичних завдань наближених до життя.

Результатом вивчення наскрізних змістових ліній є процес формування ключових компетентностей, які характеризуються доповненням досвіду з урахуванням природних нахилів та здібностей учнів, їхніх професійних намірів, наявних готових знань з різних предметів.

Змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» націлена на формування соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості в учнів, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь. «Громадянська відповідальність» націлена на формування відповідального члена громади і суспільства, який розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, а також важливість національної ініціативи; спирається у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави. Змістова лінія «Здоров'я і безпека» спрямована на формування особистості учня як духовно, емоційно, соціально і фізично повноцінного члена суспільства, здатного дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. Змістова лінія «Підприємливість і фінансова грамотність» націлена

на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі, забезпечення кращого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, страхування, кредитування тощо).

Заклади позашкільної та загальної середньої освіти не лише покликані дати учням глибокі й міцні знання, а й мають забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, здійснювати розумове (світоглядне), моральне (зокрема такі його аспекти, як етичне, гуманістичне, патріотичне, громадянське, екологічне), естетичне (формування естетичної культури), трудове (розвиток активності) та фізичне (особливо санітарно-гігієнічне) виховання (таблиця 1); прищеплювати свідоме ставлення до праці, розвивати необхідні практичні вміння та навички, прагнення до самостійного оволодіння знаннями, інтерес до дослідницької діяльності тощо.

Ці завдання реалізуються під час навчання в закладі позашкільної освіти та школі. Уроки, лабораторні й практичні заняття дають змогу сформувати в учнів глибокі й міцні знання, наприклад, про живу природу, про використання законів природи у народному господарстві, які перетворюються на їхні наукові погляди. Проте обмежитися діяльністю учнів лише на уроках не можна. Велику роль у розв'язанні завдань освіти, виховання та розвитку школярів відіграють позаурочні й позакласні заняття, які можуть успішно реалізовуватись шляхом інтеграції школи з закладом позашкільної освіти.

Позаурочна робота.

Позаурочна робота – це форма організації учнів для виконання ними після уроків обов'язкових, пов'язаних із вивченням курсу, практичних робіт за індивідуальним або груповими завданнями учителя. За змістом ця робота збігається з навчальними заняттями, і її результати оцінюються учителем [1].

Позаурочна робота – надзвичайно важливий компонент навчального процесу, що відбувається за взаємодії розуму, волі, емоцій учнів і вимагає чіткої організації. Вона дає широкі можливості для розвитку творчої активності учнів, їхніх нахилів, здібностей та інтересів.

До позаурочних робіт належать досліди й спостереження тощо. Ці роботи є обов'язковими й проводяться в куточку живої природи, в кабінеті біології, в природі, на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці, вдома. Протягом року кожний учень має виконати одну-дві позаурочні роботи.

Якщо в школі немає земельної ділянки, робота учнів може переноситися на земельні ділянки станції юних натуралістів тощо.

У процесі досліджень учні дізнаються про методи застосування досягнень науки на практиці, залучаються до наукового пошуку. Основна увага має бути зосереджена на таких видах завдань, виконання яких передбачає використання науково-популярної літератури, проведення спостережень, дослідів у куточку живої природи, на навчально-дослідній земельній ділянці та в природі.

За тематикою позаурочні роботи бувають близькими до домашніх експериментальних, а іноді й збігаються з ними. Проте позаурочні роботи складніші, різноманітніші, потребують певного обладнання, постійних керівництва та контролю з боку педагога й пропонуються з урахуванням можливостей учнів.

Позаурочні роботи в кабінеті біології та в куточку живої природи виконуються переважно пізньої осені, взимку й ранньої весни. Їхня організація зумовлюється насамперед необхідністю тривалих спостережень за об'єктами природи, які не вкладаються в розклад навчальних занять.

Такі роботи мають попередній характер. Тому педагогу необхідно своєчасно організувати учнів для постановки до-

слідів і спостережень за ними в куточку живої природи, аби одержати результати до конкретного уроку.

У процесі вивчення тварин у 7 класі можна організувати різноманітні самостійні роботи з використанням тварин, що мешкають у куточку живої природи. Такі роботи сприяють успішнішому засвоєнню учнями анатомо-морфологічних, екологічних і систематичних понять розділу, ефективному оволодінню вміннями правильно проводити спостереження за тваринами, з'ясуванню таксономічного положення різних видів тварин.

На розвиток пізнавальної самостійності учнів позитивно впливає проведення лабораторних робіт із використанням живих тварин (евглени зеленої, інфузорії туфельки, дощового черв'яка, трубочника, молюсків тощо), вирощених у куточку живої природи. Зазвичай на таких заняттях роботі з натуральними об'єктами відводиться більша частина навчального часу, оскільки вона виконується на етапі вивчення нового матеріалу й має репродуктивний або пошуковий характер. Для успішного проведення таких занять слід попередньо підготувати роздатковий матеріал та інструктивні картки, в яких зазначено тему лабораторної роботи, мету, обладнання й матеріали, хід роботи, а також наведено завдання або запитання.

У куточку живої природи юннати можуть вивчати особливості росту й розвитку кімнатних рослин, вплив факторів довкілля на загальний розвиток рослин.

Закладаючи досліди, учні задовольняють свою цікавість і здобувають навички дослідної роботи, що може стати їм у пригоді в подальшому житті (наприклад, якщо хтось із них вирощуватиме культурні рослини у виробничих умовах на великих площах).

Робота в куточку живої природи виховує в учнів інтерес і любов до природи й свідоме ставлення до неї, розширює світогляд, розвиває допитливість. Проведення дослідів у куточку живої природи визначається змістом курсу, що дає

змогу спланувати різноманітні роботи з урахуванням вікових особливостей учнів та посильності навантаження, а також дібрати природний матеріал.

Організація позаурочної роботи на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці. Позаурочна робота на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці має виховне значення лише за умови старанно продуманої організації учнів, яка здійснюється поступово, протягом усього навчального року. Восени учні 6 класу під час уроку біології знайомляться з навчально-дослідною ділянкою та її територіальним планом. Потім у процесі вивчення кожної теми учням дають завдання для проведення дослідів безпосередньо на ділянці.

Працюючи в шкільному плодово-декоративному розсаднику, учні удосконалюють свої знання й набувають важливих практичних умінь і навичок. Зокрема, з питань статевого й вегетативного розмноження плодово-ягідних рослин та вирощування садибного матеріалу вони набувають таких важливих практичних умінь і навичок, як підготовка насіння плодкових порід до сівби, висівання насіння, пікірування, окулірування, прищеплення бічних пагонів для керування ростом рослини, формування крони тощо.

Учні старших класів на ділянці ставлять досліди навчального характеру, які дають змогу полегшити засвоєння понять про гібридологічний метод, закони спадковості, гетерозис, поліплоїдію, мутагенез, методи селекції, взаємозв'язки організму та середовища, періодичність біологічних явищ.

Правильно поставлені досліди й спостереження сприяють розвиткові в учнів умінь самостійно проводити їх у природі, прищеплюють інтерес до сільського господарства й бажання працювати в ньому.

Проведення дослідів дає змогу якнайповніше реалізувати принцип зв'язку теорії з практикою. Опора на теоретичні

знання в процесі практичної діяльності надає роботі учнів осмисленого характеру.

Педагоги багатьох шкіл та позашкільних навчальних закладів України використовують земельну ділянку як навчальну лабораторію, адже набагато ефективніше вивчати рослини на живих об'єктах, у природі. Такі важливі питання, як різні способи розмноження, штучне запилення й щеплення, біологічні особливості сільськогосподарських рослин, стануть цілком доступними, якщо вивчаються в процесі практичних робіт на заняттях у природі.

Результати виконання завдань на ділянці учні фіксують у щоденниках, гербаріях, колекціях, фотографіях тощо, що є дуже цінним дидактичним матеріалом для занять.

Одним із важливих завдань учнів під час виконання роботи на навчально-дослідній ділянці є ведення щоденників дослідної роботи, в яких зазначаються мета, план роботи й календарність її виконання, наприкінці робляться висновки.

Методика організації та проведення дослідів. Оволодіння методикою й технікою правильного проведення дослідів має виховне, пізнавальне й zarazом профорієнтаційне значення.

Навчання проведенню дослідів на навчально-дослідній земельній ділянці об'єднує й розвиває багато навичок, потрібних не лише в сільськогосподарському виробництві, а й для будь-якого точного спостереження та експерименту.

Складаючи план дослідної роботи, завжди треба передбачати вивчення літературних джерел (книжок, брошур, періодичних видань), проведення зустрічей із науковцями тощо.

Слід планувати також вивчення й опанування учнями методики й техніки виконання певних операцій, прийомів праці, складання схем та варіантів досліду, розрахунків кількості добрив, стимуляторів, отрутохімікатів та їх застосування, складання кормових раціонів тощо.

Не можна забувати й про економічне планування: розрахунки й економічну оцінку вартості засівного й садибного

матеріалу, добрив, отрутохімікатів тощо, кількості та вартості робочої сили, передбачуваної продукції, науково-господарського ефекту від застосування того чи іншого заходу.

Важливо навчити учнів також організаційному плануванню: реєструвати час початку й закінчення дослідів, хто, коли й яку роботу має виконати, як і в якій формі підбивати підсумки дослідів, брати участь у виставках, популяризувати й упроваджувати результати дослідної роботи в масову практику.

До складання плану й контролю за його реалізацією слід залучати як учнівський колектив, так і окремих учнів, що підвищує їхню відповідальність за виконання наміченого.

Мета планування – навчити учнів раціонально й продумано здійснювати дослідну й практичну роботу, виховати з них творчих працівників.

Учитель, керівник гуртка, складаючи план дослідної роботи, передбачає в своєму робочому плані методику й техніку навчання учнів, юннатів певним операціям, процесам роботи, додержанню їхньої послідовності. Слід пам'ятати, що неправильно завчені прийоми роботи дуже важко викоринювати. Отже, треба від самого початку навчити учнів:

- правильному положенню тулуба, ніг, рук, голови під час виконання роботи;
- правильно користуватися знаряддями праці;
- виконувати окремі операції, застосовувати прийоми роботи з даної теми, а коли вони опановані, слід домогтися правильного темпу їх виконання.

Навчальна й дослідна робота учнів має бути суспільно корисною та посильною для них.

Глибокому усвідомленню мети дослідів, практичної роботи допомагає змагання між окремими учнями за краще їх проведення, за здобуття найвищих результатів.

Перш ніж закладати дослід, учитель ознайомлює учнів із такими поняттями: дослідна ділянка, облікова площа, захис-

на смуга, повторність досліду, варіанти досліду, контрольний варіант і контрольна ділянка, виключка, облік урожаю, продуктивність та оцінка досліду.

Дослідна ділянка – це частина дослідного поля, виділена для проведення досліду й вивчення того чи іншого питання, передбаченого тематикою дослідної роботи. Від правильного вибору дослідної ділянки (особливо за малих площ) залежить успіх досліду й цінність здобутих результатів та висновків.

Для кожного досліду потрібні контрольна й дослідна ділянки, щоб установити, як ті чи інші добрива, агрозаходи, прийоми обробітку ґрунту, насіння тощо впливають на підвищення врожайності певної культури порівняно з контролем. Аби результати досліду були точнішими, беруть кілька однакових ділянок. Кількість контрольних ділянок визначається повторністю досліду: для достовірності результатів має бути не менше ніж два-три повторення. Врожай із кожної ділянки збирають і обліковують окремо. За багаторазового повторення врожай обчислюють як середнє арифметичне. Дослідна ділянка має бути вільною від дерев і кущів. Під час проведення дослідів слід урахувувати властивості ґрунту, умови його обробітку й удобрення, а також які рослини вирощувалися на цих ділянках у минулі рік. Чим більший розмір дослідної ділянки, тим точнішими будуть результати досліду. Бажано, щоб ділянка мала форму видовженого прямокутника (2x10 або 5x10 м). Це зручно для роботи та обліку врожаю.

Облікова площа дослідної ділянки – це площа, з якої обчислюють зібраний урожай.

Захисна смуга – частина дослідної ділянки, яка з кожної сторони захищає посіви від впливів сусідніх ділянок, витоптування, пошкодження рослин. На шкільній ділянці ширина захисної смуги має становити: 5-10 рядків із поздовжньої сторони і 50-70 см із поперечної для зернових культур і відповідно 2-3 рядки та 50-70 см для прораспних.

У процесі досліду із захисних смуг беруть рослини для визначення розвитку кореневої системи, динаміки росту, виготовлення гербарію, колекцій тощо. Врожай із цих смуг завжди збирають на день-два раніше, і його не зараховують до загального врожаю з дослідної ділянки.

Під час проведення дослідів часто трапляється, що на частині ділянок рослини зазнають пошкоджень, вимокають або не сходять. Аби це не спотворило результатів досліду, пошкоджені площі акуратно обміряють і виключають із загальної площі облікової ділянки (їх називають *виключками*).

Дуже важливо, щоб дослідна робота була цікавою. Збудженню інтересу й закріпленню знань учнів особливо сприяють різні практичні, лабораторні роботи, досліді з рослинами й тваринами, які дають порівняно швидкі ефект і результати;

- показ і вивчення явищ, об'єктів у їхньому русі й розвитку;
- жвава, цікава розповідь учителя, диспути учнів, демонстрування наочних посібників, кінофільмів, робота з мікроскопом;
- наявність у роботі нового або елементів нового;
- ознайомлення з досягненнями біологічної науки, новими об'єктами для вивчення;
- самостійність у роботі, подолання перешкод і відповідальність за доручену справу.

Виконання позаурочної роботи може бути різним залежно від характеру завдання й часу, необхідного для проведення тих чи інших дослідів або спостережень. Іноді виконання завдань доводиться переносити на весняно-літній період.

До позаурочних робіт належать і літні завдання, що передбачені програмою. Учні проводять фенологічні спостереження за ростом і розвитком рослин у природі, на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці. Наприклад, улітку учням 6 класу пропонується скласти гербарій бур'я-

нів і кормових рослин, навчитися розпізнавати найпоширеніші бур'яни, кормові й лікарські рослини, провести спостереження за ростом і розвитком рослин.

Учитель має добру нагоду збагатити кабінет біології цікавими об'єктами за допомогою учнів, які під час літніх канікул вирушають у різні райони України, а також близьке й далеке зарубіжжя. Заздалегідь дізнавшись про це, вчитель дає учням індивідуальні завдання привезти певні об'єкти, потрібні для кабінету, враховуючи вимоги охорони природи. При цьому вчитель завжди націлює учнів на якісне виконання й оформлення роботи, яку потім оцінює.

Дуже важливо передбачити групові літні завдання, насамперед тривалі досліди на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці. Кожна група учнів має брати участь у плануванні закріпленого за нею досліду, його закладанні з використанням агротехнічних прийомів, які сприяють розвитку рослин на дослідних і контрольних ділянках протягом літа. Для цього вчителю необхідно своєчасно підготувати докладний інструктаж для учнів із кожного завдання.

Позакласна робота.

Позакласна робота дає можливість не лише для розширення й поглиблення знань, а й для розвитку творчої активності й самостійності учнів, їхніх нахилів, здібностей, кругозору, трудового, морального, естетичного, екологічного виховання, підвищення інтересу до предмета. Позакласна робота допомагає формувати учнівський (юнатський) колектив і виховує почуття відповідальності перед ним. У процесі позакласної роботи учні навчаються знаходити науково обґрунтовані рішення під час розв'язування конкретних практичних завдань у різних життєвих ситуаціях, проводити досліди, спостереження, орієнтуватися в сучасній науково-популярній літературі з різних галузей знань, уміло користуватися нею.

Позакласна пізнавальна діяльність сприяє реалізації диференційованого підходу до навчання й виховання зі збере-

женням єдиного та обов'язкового навчального плану. Індивідуальний підхід у позакласній роботі формує позитивне ставлення учнів до предмета, оскільки навчання у вільний час у невимушеній атмосфері дає змогу донести до учнів теоретичні знання в доступнішій формі.

Позакласна робота має профорієнтаційне значення, задовольняючи потреби учнів у розвитку творчих, конструювальних та експериментальних умінь. Крім того, вона відіграє важливу роль у формуванні діалектико-матеріалістичного розуміння розвитку природи, оскільки лише на багатьох прикладах учні можуть самостійно дійти висновку про те, що зв'язок між формами руху матерії є проявом законів діалектики.

Отже, організація й проведення позакласної роботи дає змогу розв'язати багато проблем, які виникли на сучасному етапі перебудови освіти в Україні, а саме:

- уникнути перевантаження програм із біології й наблизити біологічну освіту до життєвих потреб учнів;
- повніше задовольнити пізнавальні інтереси школярів;
- органічно поєднати навчальну мету, навчальний матеріал та безпосередній життєвий досвід підлітка з його участю в практичних завданнях, що збагачує життєвий досвід.

Позакласна діяльність із предмета дає змогу зробити навчально-виховний процес у навчальному закладі цілісним, гармонійно комплексним, індивідуально-особистісним.

Позакласна робота сприяє розв'язанню важливого завдання – вибору учнями професії та підготовки до неї. В позакласній роботі формуються професійні інтереси, розширюється світогляд, здобуваються деякі спеціальні знання, вміння й навички; учні можуть випробувати себе в обраній ними галузі знань. Для цього в навчальних закладах проводять лекції, бесіди, диспути про різні професії, екскурсії, знайомлять з відповідною літературою.

У педагогічній теорії та практиці роботи закладів позашкільної освіти та шкіл виокремлюють три форми позакласної роботи з біології: індивідуальну, групову та масову.

Індивідуальна форма передбачає такі види позакласної роботи: робота з науково-популярною літературою, довідниками, словниками; підготовка доповідей, рефератів; дослідження й спостереження в природі, теплиці, куточку живої природи; виготовлення годівниць для птахів; шефство над сільськогосподарськими тваринами; проведення фенологічних спостережень; самоспостереження; виготовлення таблиць, моделей, обладнання для навчальних занять, кабінету біології. До *групової форми* належать: робота в гуртках, учнівських об'єднаннях (товариствах, клубах), випуск біологічного бюлетеня, стендів рослин Червоної книги тощо, до *масової* – біологічні вечори, олімпіади, тижні біології, декади, місячники, вікторини, конференції, лекції, біологічні товариства, учнівські лісництва, екскурсії та ін.

Поділ позакласної роботи на окремі форми та види є умовним: окремі їхні елементи тісно пов'язані між собою, взаємно інтегруються. Наприклад, готуючись до біологічного вечора, учні виконують індивідуальні, групові та масові завдання.

У сучасних умовах виникла нагальна потреба в тому, щоб сучасна українська школа, якщо вона дійсно хоче забезпечити підростаючому поколінню нову якість освіти, почала будувати принципово іншу функціональну модель своєї діяльності, що базується на принципі повноти освіти. Останнє означає, що в українській школі вперше загальна середня і позашкільна освіта дітей могли б стати рівноправними, взаємодоповнюючими компонентами і тим самим створили б єдиний освітній простір, необхідний для повноцінного особистісного розвитку кожної дитини.

Модернізація української системи освіти передбачає інтеграцію загальноосвітніх шкіл та закладів позашкільної

освіти місцевого і регіонального рівнів в єдиний освітній простір, де кожна установа є унікальним за своїми цілями, змістом, методами і прийомами діяльності.

Необхідність інтеграції обох видів освіти обумовлена також тим, що на тлі кризових явищ українського суспільства в дитячому, підлітковому та молодіжному середовищі в останні роки стався катастрофічний ріст різноманітних форм асоціальної поведінки. Відчувається гостра необхідність зниження напруженості, нетерпимості, агресивності серед дітей та підлітків. Для цього в першу чергу необхідно збільшити педагогічний вплив на дітей, підвищити їх зайнятість соціально корисною справою.

Позашкільна освіта, виходячи зі своєї своєрідності, органічно поєднує різноманітні види організації змістовного дозвілля (відпочинок, розваги, свята, творчість), з різними формами освітньої діяльності і, як наслідок, скорочує простір девіантної поведінки, вирішуючи проблему зайнятості дітей.

За великим рахунком загальна середня і позашкільна освіта не повинні існувати один без одного, бо окремо вони однобічні і неповноцінні. Як цілісна окрема дитина у всьому різноманітті її потреб і здібностей, так і освіта повинна бути комплексною, що забезпечує повноцінний розвиток дитини в усьому багатстві її запитів і інтересів. Найголовніше полягає в тому, що залучення дітей до системи позашкільної освіти змінює уклад їхнього життя, збагачує життя дітей новими соціальними зв'язками, інтересами, цінностями, життєвими орієнтирами. Тому є всі підстави стверджувати, що позашкільна освіта дітей є необхідним компонентом повноцінної загальної освіти. Щоб позашкільна освіта могла повною мірою реалізувати закладений в ній потенціал, необхідна чітка і злагоджена робота всієї педагогічної системи. Тому педагогам так важливо знати і розуміти проблеми один одного – тих, хто професійно займається позаш-

кільною освітою дітей, і тих, хто пов'язаний з предметним навчанням в школі.

Якщо є плюси від інтеграції позашкільної і загальної середньої освіти, а одним з найважливіших плюсів це розвиток особистої мотивації і задоволення інтересів учнів, то розвиток інтегрованої позашкільної освіти дозволить самореалізуватися повною мірою не тільки учням, а й безпосередньо педагогам. Якщо такий підхід зберегти і розвивати, то підвищиться педагогічний потенціал позашкільної освіти, який здатний не тільки впливати на особистісний розвиток зростаючої людини, але і на формування певного способу життя дитини. Це пов'язано з тим, що у позашкільній освіті задовольняються не лише освітні, а й інші соціальні потреби дітей.

Висновки.

Велику роль у розв'язанні завдань освіти, виховання й розвитку учнів відіграють позаурочні та позакласні роботи. Для них характерні високі пізнавальна активність і самостійність учнів, поглиблене й різнобічне вивчення живої природи з урахуванням інтересів та нахилів дітей.

Позаурочні роботи виконуються всіма учнями в кабінеті біології, в куточку живої природи, на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці за завданням педагога. Їхній зміст тісно пов'язаний із навчальною програмою, якою передбачено проведення дослідів і спостережень із підготовкою їх для демонстрування на уроках (заняттях), виготовлення біологічних колекцій і гербаріїв, роботу з мікроскопом, розв'язування генетичних задач.

Позакласні заняття є формою організації добровільної роботи учнів поза уроками під керівництвом педагога для заохочення й виявлення їхніх пізнавальних інтересів і творчих здібностей, розширення й доповнення шкільної програми з біології.

Позакласна робота з біології має бути якнайтісніше пов'язана з такими видами занять, які передбачають самостійні дослідження школярів, дають змогу відчуті їм стан першовідкривачів, підвищують інтерес до пізнання живої природи. У педагогічній теорії та практиці роботи шкіл умовно виокремлюють три форми організації позакласної роботи з біології: індивідуальну, групову й масову.

Усі форми позаурочних і позакласних робіт за змістом і методами виконання пов'язані з уроком. На уроках в учнів виникає потреба щось глибше або ширше пізнати, яка задовольняється на позакласних заняттях, а потім розвивається далі під час вивчення окремих тем.

Модернізація української системи освіти передбачає інтеграцію загальноосвітніх шкіл та установ позашкільної освіти в єдиний освітній простір, де кожна установа є унікальним за своїми цілями, змістом, методами і прийомами діяльності.

Одним з найважливіших плюсів інтеграції позашкільної і загальної середньої освіти є розвиток особистої мотивації і задоволення інтересів учнів. Розвиток інтегрованої позашкільної освіти дозволить самореалізуватися повною мірою не тільки учням, а й безпосередньо педагогам.

Література

1. Загальна методика навчання біології: навч. посіб. для студ. вузів / І. В. Мороз, А. В. Степанюк, О. Д. Гончар та ін.; за заг. ред.: І. В. Мороз. Київ: Либідь, 2006. 590 с. : рис., табл. – Бібліогр. в кінці розд.
2. [Бйр5://т0п.доу.иа/иа/05уїїа/2ада1па-5еге^пюа-05уїїа/паусиа1пі](http://top.dou.ua/ua/05y11a/2ada1na-5ege^nyu-05y11a/pausna1ni) – проетаті/па^кгі /пі-тт і яїоуі-ліпіуі
3. [Бйр5://топ.доу.иа/8Ishade/app/тедіа/тада1па%205егедпюа/продгату-5-9](http://top.dou.ua/8Ishade/app/тедіа/тада1па%205егедпюа/продгату-5-9) – кі а.я/опоV1 еппюа – 12-2017/15.Бю1одіуа-6-9.гіоsx

1.4. Організація дистанційного навчання в закладах позашкільної освіти в умовах пандемії

Особливістю освітнього процесу в закладах позашкільної освіти є не просто відтворення засвоєного, а й розвиток набутого досвіду, доповнення його та вдосконалення. У цьому полягає закон творчої поведінки і особливість методики педагогічного процесу. Ще однією особливістю діяльності закладів позашкільної освіти є швидке реагування на зміни в суспільстві, на потреби й інтереси підлітків, створення умов для апробації найновітніших педагогічних систем.

Позашкільна виховна робота – це спеціально організована педагогічна діяльність, яка має яскраво виражену власну специфіку впливів, що дає їй певні переваги над іншими засобами формування особистості. Зумовлено це об'єктивно існуючою різноманітністю дітей і підлітків, молоді, їхніх індивідуальностей, здібностей, схильностей, обдарованості, які створюють колективи вихованців.

Роль і значення позашкільної роботи у розвитку особистості посилюються тим, що вона сприяє вихованню не лише духовності і моральності, задоволенню різнобічних інтересів, а й стимулює розвиток творчої обдарованості й індивідуальності, залучає дитину до загальнолюдської культури. У практиці доречно відмовитись від принципу примусового залучення учнів до тих виховних заходів, які їх не приваблюють. Замість проведення подібних виховних заходів, варто подбати про створення умов, за яких кожен учень мав би можливість прилучатися до знань, що максимально відповідають його інтересам і запитам.

Освітній процес у закладах позашкільної освіти передбачає охоплення таких галузей знань і практичної діяльності, які виходять за межі уроку, підручника, навчального плану. А це, в свою чергу, підвищує вимоги до педагогічних працівників закладів позашкільної освіти. Ще одним із викли-

ків сьогодення, на яке покликане відреагувати позашкілля – робота у форматі дистанційного навчання.

В інформаційному суспільстві Інтернет–простір стає сферою діяльності, в тому числі і в галузі освіти. Інформатизація суспільства є безумовним фактором розвитку освітнього середовища, в якій система дистанційного навчання стає однією з структур безперервного формування знань без обмежень за віком і ступенем підготовки учня, а також без урахування територіальної локації розташування будь – якої освітньої організації. Відповідно до рекомендацій вчителів [4], дистанційне навчання – це насамперед навчання, процес організації і теорії навчання (наприклад, асоціативно-рефлекторна) нікуди не діваються, просто з’являється інший спосіб зв’язку. Сучасні умови диктують зміни і у позашкільній освіті, однією з яких є впровадження в освітній процес дистанційного навчання.

Зауважимо, що в наш час бракує вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних досліджень, які б розкривали методикау дистанційного навчання у закладах позашкільної освіти. Проте, деякі аспекти питання дистанційного навчання проаналізовано в роботі І.С. Делик, О.В. Діденко [3]. Автори наголошують, що важливе місце в системі дистанційного навчання займають технологічні засоби, які є основою інформаційних технологій. Собаєва О.В. [5] у своїй роботі розкрила педагогічну технологію дистанційного навчання з використанням комп’ютерних засобів, яка забезпечує активну пізнавальну діяльність студентів. У роботі П.І.Федорук [6] розкрито питання розробки, створення й упровадження автоматизованих адаптивних навчальних систем для забезпечення індивідуалізованого навчання в умовах використання в дистанційній освіті.

Ми розглядаємо дистанційне навчання як форму організації освітнього процесу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують інтерактивну

взаємодію педагогів та учнів на різних етапах навчання і самостійну роботу останніх з матеріалами інформаційної мережі.

Метою дистанційного навчання є надання освітніх послуг шляхом застосування у навчанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій за певними освітніми або освітньо-кваліфікаційними рівнями за програмами підготовки учнівської молоді до набуття певних знань і навичок, здобуття професійних умінь, підвищення фахової майстерності та підготовки до вступу у заклади вищої освіти. Завданням дистанційного навчання є забезпечення для молоді людини можливості реалізації конституційного права на здобуття освіти та професійної кваліфікації, підвищення кваліфікації незалежно від статі, раси, національності, соціального стану відповідно до їх здібностей.

Дистанційне навчання може бути синхронним і асинхронним.

Синхронне навчання передбачає наявність онлайн спілкування між вихованцем і педагогом в режимі реального часу. Це «прямий ефір», коли дитина контактує через засоби зв'язку безпосередньо з педагогом. Це може бути відео-, аудіозв'язок, спілкування в чаті. Таку модель у позашкільній освіті важко використовувати, оскільки, на нашу думку, на карантині змінилось саме поняття «вільного часу» дитини. Однією з основних причин цього є зміни розпорядку зайнятості в школі, закладі позашкільної освіти.

Модель асинхронного навчання дозволяє вихованцям вчитися у своєму власному темпі, повертаючись і перечитуючи, пропускаючи або прискорюючи процес засвоєння навчального матеріалу на свій розсуд. Асинхронне навчання потребує самостійного планування або планування за допомогою педагога, дедлайнів. Може відбуватися через електронне листування, телевізійні уроки, педагоги створюють блоги, сайти тощо. Асинхронне дистанційне навчання так само потрібне,

як і синхронне, тому що є діти, яким потрібно більше часу на опрацювання тієї чи іншої теми. Також є діти з різними освітніми потребами. Таким чином забезпечується диференціація.

Перевага асинхронного дистанційного навчанням ще і в тому, що його можна планувати, виходячи з наявних умов. Тобто, якщо дитина не має особистого гаджету для спілкування через соціальні мережі та хмароорієнтоване середовище, вона може обрати, самостійно спланувати графік роботи, в залежності від іншого користувача гаджетом. Але, дані нашого дослідження свідчать: якщо дитина не вміє самоорганізовуватись, то для процесу навчання такої дитини краще застосувати гібридне навчання. Це тоді, коли ми зустрічаємось з дітьми в синхроні (наприклад на відеоконференції) і водночас застосовуємо асинхронне навчання. Таким чином вихованцям надається підтримка у синхроні. Водночас, це не виключає роботу в асинхронні, що дає можливість учням самостійно планувати своє навчання, виходячи з власних умов.

З метою оперативного вивчення питання організації дистанційного навчання в закладах позашкільної освіти в умовах пандемії нами проведено спеціальне пілотне дослідження. Всього в дослідженні брало участь 120 педагогів закладів позашкільної освіти м. Києва та м. Дніпро.

Аналіз результатів опитування педагогів дозволив виявити протиріччя між необхідністю нині працювати в режимі дистанційного навчання та неготовністю значної кількості позашкільників до цієї діяльності. Однією з причин, яку назвали педагоги було «застаріла матеріально-технічна база» (60%); 67,5 % педагогів відзначили низький рівень підготовки роботи з гаджетами та низьку потужність комп'ютерної техніки; 15% опитаних переважно користувалися телефонним зв'язком та електронною поштою для спілкування з вихованцями, 80% педагогів зазначили, що під час пандемії COVID-19 вперше вимушені були використовувати технології дистанційного навчання.

Для вирішення цих проблем, наприклад, в Центрі технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району м. Києва створено курси для педагогів закладу, де їх колеги – керівники гуртків інформатики – навчали технології роботи в дистанційному режимі. Методичною службою розроблено навчальну програму, в змісті якої було вивчення роботи з Word, Exel, соціальними мережами (*Face Book, Instagram*), дистанційними платформами, середовищами для проведення відеоконференцій, вебінарів (*Zoom, Skype*), хмарними сервісами (*Google-duck*) тощо. Також було акцентовано увагу на вмінні складати опитувальник у *Viber* при роботі з групою вихованців.

Наступний блок питань до педагогів був спрямований на визначення їх ставлення до дистанційної форми навчання. Так, 7,5% опитаних категорично відмовилось надалі проваджувати у своїй роботі онлайн-заняття, якщо була б така можливість. 77,5% педагогів оцінило рівень знань вихованців нижче очікуваного прогнозованого результату навчальної програми, за умови навчання в онлайн-режимі. 87,5% не помітило зацікавленості учнів до занять у форматі дистанційного навчання, вони мали бажання бути присутніми на заняттях в режимі офлайн (англ. *offline*). Як негатив, педагоги відмітили брак «живого» спілкування (77,5%), зниження рівня мотивації вихованців до навчання (42,5%), збільшення часу на підготовку до занять (75%).

Про необхідність удосконалення дистанційної форми навчання у закладах позашкільної освіти зазначає 85 % опитаних, підкреслюючи, що особливо це актуально для роботи з дітьми з особливими потребами.

Виходячи із зазначеного вище, основна мета нашого дослідження полягала у визначенні сучасного стану готовності закладів позашкільної освіти до проведення занять у форматі дистанційного навчання. Відповідно нашими завданнями є визначення **змін та ризиків** в організації дистанційного

навчання в закладах позашкільної освіти в умовах пандемії, узагальнення даних щодо проблем роботи закладів позашкільної освіти в період карантину.

Зміни. Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на позашкільну освіту в Україні, яка, як і всі інші галузі, перейшла в дистанційний режим роботи. Однак дистанційне навчання передбачає певні законодавчі механізми – переведення вихованців на дистанційне навчання як окрему форму здобуття освіти, наявність підстав для переведення, створення класів, груп з дистанційною формою навчання тощо – тому наразі можемо говорити лише про організацію освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання.

В умовах пандемії освітній процес у закладах позашкільної освіти здійснюється дистанційно (он-лайн). Педагогічні колективи використовують он-лайн платформи Zoom, Skype, Instagram, Google Hangouts тощо, зокрема рекомендовані МОН України (<http://mon-covid19.info/>) для проведення занять, консультацій, нарад, а також заходів різного рівня (міжнародні, всеукраїнські тощо).

У зв'язку з цим:

- розширюється формат роботи закладів позашкільної освіти;
- збагачується асортимент освітніх послуг позашкільної освіти;
- значна частина роботи закладів позашкільної освіти комп'ютеризується;
- за рахунок великої напрацьованої, за час карантину, бази онлайн уроків та консультацій автоматично розширяється та зростає аудиторія споживачів послуг позашкільної освіти. Заклади позашкільної освіти можуть тепер працювати онлайн з тими вихованцями які раніше не мали фізичної можливості відвідувати ці заклади (у зв'язку зі станом здоров'я, чи учні з сільської місцевості);

- перехід до онлайн-навчання у позашкільній освіті може стати каталізатором для створення більш ефективних освітніх технологій для набуття вихованцями м'яких навичок, таких як уміння працювати з інформацією, критичне мислення і адаптивність до змін, співпраця тощо, які будуть важливими для успіху в майбутньому;
- після завершення карантину, можливе ефективне використання педагогами-позашкільниками сучасних інноваційних систем викладання – змішаного навчання (blended learning), коли поєднуються інтернет-можливості та традиційні підходи до навчання, та «перевернутого уроку» (flipped classroom), коли основне засвоєння нового матеріалу дітьми відбувається вдома, а під час занять в режимі реального часу відбувається вже практичне виконання завдань, вправ, проведення практичних досліджень, індивідуальні консультації педагога тощо. Методика передбачає створення викладачами свого авторського відео чи аудіо матеріалу, коротких роликів, адресованих учням при вивченні конкретної теми на занятті;
- використання елементів гейміфікації в позашкільному освітньому процесі, який підвищує зацікавленість учнів та їх мотивацію, сприяє емоційній залученості та соціальній взаємодії між однолітками, активізує їх пізнавальну діяльність;
- заклади позашкільної освіти частково можуть перейти на самоокупність через певні обмеження у кількості людей які перебуватимуть у навчальних приміщеннях, формат надання платних онлайн освітніх послуг може увійти у постійну практику роботи закладів позашкільної освіти.

Ризики. Не зважаючи на те, що формати дистанційного навчання, проведення заходів закладами позашкільної освіти є перспективними і успішними, наявні певні ризики:

- далеко не всі заняття гуртків, тренування, репетиції тощо у позашкільній освіті можна проводити он-лайн з такою ж мірою ефективності. Навчальні програми з позашкільної освіти відповідно до Закону України «Про освіту» можуть забезпечувати здобуття часткових кваліфікацій, відтак є важливими у забезпеченні прав громадян на здобуття освіти, професійних знань і умінь;
- тривалий час позбавлення дітей (зокрема з особливими освітніми потребами) живого спілкування в колі однолітків, з педагогами (що підтримують їхній розвиток та самореалізацію у обраному напрямі) може мати негативні наслідки для їхнього соціального розвитку;
- постає питання соціального захисту педагогічних працівників, збереження кадрового потенціалу позашкільної освіти; належного фінансування, збереження матеріально-технічної бази, що є вкрай важливим для організації освітнього процесу;
- вихованці втрачають мотивацію до позашкільної освіти в дистанційному режимі, оскільки в умовах карантину вони пів дня виконують шкільну програму на онлайн-уроках, а потім роблять домашні завдання, іноді теж за комп'ютером;
- відсутність забезпечення рівного доступу до позашкільної освіти, так звана цифрова нерівність, оскільки не у всіх удома є доступ до техніки та мережі, неоднакові можливості батьків допомагати з навчанням та загальна непередготовленість до дистанційної освіти всіх учасників освітнього процесу;
- вихованцям бракує реального спілкування з педагогами та однолітками;
- в умовах карантину педагоги витрачають значно більше часу на підготовку до проведення навчальних занять. Адже заняття в дистанційному режимі відрізняється від

- заняття наживо, тут звичні методи і прийоми працюють інакше і тому педагоги мають швидко оволодіти інструментами, які допоможуть організувати дітей, мотивувати їх, знайти відповідні способи організації зворотного зв'язку з вихованцями. Тому постає необхідність вдосконалити методичку організації освітнього процесу із застосуванням технологій дистанційного навчання задля підвищення якості онлайн-навчання вихованців;
- не всі напрями позашкільної освіти можуть повноцінно перейти на навчання у дистанційному режимі, оскільки багато гуртків, секцій та інших дитячих творчих об'єднань потребують проведення занять саме у закладі позашкільної освіти, який має необхідне навчально-методичне забезпечення та обладнання;
 - діти різного віку потребують різних підходів до організації онлайн-навчання, тому організація освітнього процесу для молодших школярів потребує адаптації методики викладання та зменшення обсягу початкових матеріалів відповідно до вікових можливостей дітей (легше відволікаються, швидко втомлюються, потребують допомоги дорослого);
 - на жаль, в дистанційному режимі заклади позашкільної освіти не можуть повноцінно забезпечити заняття дітям дошкільного віку. Адже за рекомендаціями Американської академії педіатрії встановлений ліміт перебування дитини в он-лайн середовищі – 1 година в день (не має значення, чи це мультимедіа, чи розвивальна гра);
 - відсутність спеціальних заходів для дітей із особливими освітніми потребами створює неможливість їх повноцінної соціалізації засобами позашкільної освіти, яка відіграє важливу роль у їх розвитку та професійній орієнтації;
 - під час карантину велика кількість освітніх хабів та культурних просторів виклали у відкритий доступ, безкоштовно, багато своїх курсів, онлайн уроків від

чого у зв'язку з чим конкурентоспроможність закладів позашкільної освіти знизилась. Тепер закладам позашкільної освіти необхідно створювати нові освітні продукти та пропозиції, які в свою чергу зможуть конкурувати на освітньому ринку;

- значна частина методичних напрацювань перейде у формат онлайн уроків, онлайн консультацій;
- може зменшитись педагогічний персонал (особливо старшого віку), через неспроможність пристосуватися до нового формату роботи закладу.

Основними перевагами впровадження дистанційного навчання педагога назвали отримання нового досвіду викладання, збільшення методичних напрацювань у форматі онлайн занять, можливість збереження здоров'я вихованців та педагогів.

Висновки. У національній системі освіти заклади позашкільної освіти виконують не додаткову, а, за певних умов, випереджувальну функцію. Ефективність виховання молоді у закладах позашкільної освіти обумовлена багатством змісту, форм та методів виховної діяльності в гуртках та творчих об'єднаннях. Поєднання колективних, групових та індивідуальних занять дозволяє забезпечити цілісний підхід до виховання особистості.

Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на позашкільну освіту в Україні, яка, як і всі інші галузі, перейшла в дистанційний режим роботи. Не зважаючи на те, що формати дистанційного навчання, проведення заходів закладами позашкільної освіти є перспективними і успішними, наявні певні ризики: не усі заняття у позашкільній освіті можна проводити он-лайн з такою ж мірою ефективності. Зміст деяких навчальних програм потребує проведення занять саме у закладі позашкільної освіти, що має необхідне навчально-методичне забезпечення та обладнання. Ускладнення ще і тому, що особливістю освітнього процесу у закладах

позашкільної освіти є різновікові групи, що є складністю під час проведення дистанційного заняття. Діти різного віку потребують різних підходів до організації онлайн-навчання. Деякі вихованці потребують допомоги дорослого або нагляду дорослого, щоб уникнути травм; втрачають мотивацію до позашкільної освіти в дистанційному режимі, оскільки в умовах карантину вони пів дня виконують шкільну програму на онлайн-уроках, а потім роблять домашні завдання, іноді теж за комп'ютером; тривалий час позбавлення дітей живого спілкування в колі однолітків, з педагогами може мати негативні наслідки для їхнього соціального розвитку; є занепокоєння з приводу зменшення кадрового потенціалу позашкільної освіти з причини скорочення, тобто недофінансування галузі або через неспроможність (особливо старшого віку) пристосуватися до нового формату роботи закладу; в умовах карантину педагоги витрачають значно більше часу на підготовку до проведення навчальних занять.

Література

1. Бех І. Д. Педагог у психологічно доцільній виховній самопрезентації. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік. 2014. С. 13–16.
2. Все “за” и “против” дистанционного обучения через Интернет. URL: <http://useic.ru/rus/dl/article-06.htm>.
3. Делик І. С., Діденко О. В., Зарубіжний досвід дистанційного навчання студентів з особливими потребами. URL: [file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/Znpkhist_2009_1_7%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/Znpkhist_2009_1_7%20(2).pdf)
4. Практики та підходи до дистанційного навчання – рекомендації для вчителів. URL: <https://nus.org.ua/articles/praktyky-ta-pidhody-dodystantsijnogo-navchannya-rekomendatsiyi-dlya-vchyteliv/>
5. Собаєва О. В. Активізація пізнавальної діяльності студентів в умовах дистанційного навчання: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С.Сковороди. Харків, 2001. 19 с.
6. Федорук П. І. Адаптивна система дистанційного навчання та контролю знань на базі інтелектуальних Інтернет-технологій: автореф.

- дис... д-ра техн. наук: 05.13.06; НАН України, Ін-т пробл. мат. машин і систем. Київ, 2009. 37 с.
7. Федорук П. І. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія [Електронний ресурс] : матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л.Б.Ліщинська. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. 102 с.
 8. Ariskina, O. Formation of value orientations in modern education on the axiological basis of XVI-XVIII centuries grammars. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2015. 825-832. URL: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.730>
 9. Berkowitz, M. What works in values education. *International Journal of Educational Research*, 2011. 50 (3), 153-158. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2011.07.003>
 10. Filho, W., Raath, S., Lazzarini, B., Vargas, V., Souza, L., Anholon, R., ...Orlovic, V. The role of transformation in learning and education for sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 2018. 286-295. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.07.017>
 11. Gołębniak, B. D., Zamorska, B. Nowy profesjonalizm nauczycieli. *Podejścia–praktyka–przestrzeń rozwoju. Dolnośląska Szkoła Wyższa*, 1. 2014. 40 p. URL: doi: https://opub.dsw.edu.pl/bitstream/11479/197/1/Nowy_profesjonalizm_nauczycieli.pdf
 12. Türkahraman, M. Social values and value education. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2014. 633-638. URL: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.270>

1.5. Міжнародне співробітництво позашкільної освіти України

Позашкільна освіта України – важлива освітня підсистема, визначена Законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту». Заклади позашкільної освіти створюють умови для інтелектуального, духовного і фізичного розвитку дітей та молоді, соціального захисту та організації змістовного дозвілля; забезпечують потреби особистості у творчій самореалізації, підготовку до активної професійної та громадської діяльності.

Позашкільна освіта розглядається як найбільш сприятливе середовище для підтримки і розвитку обдарованих учнів;

значним є потенціал цієї ланки освіти щодо профілактики соціальних проблем; вагомим на сьогодні є досвід створення інклюзивного освітнього середовища, залучення до позашкільної освіти дітей з особливими освітніми потребами тощо.

Позашкільна освіта України має власні традиції та досвід, водночас, *розвивається в контексті загальноєвропейських тенденцій, сприймає кращі зарубіжні практики*. Значним чинником у такому контексті є *міжнародне співробітництво закладів позашкільної освіти, зокрема, з установами та організаціями неформальної освіти європейських країн*.

У Меморандумі ЮНЕСКО про неформальну (non-formal) освіту такий вид освіти розглядається як будь-який вид організованої і систематичної освітньої діяльності, яка не збігається з діяльністю шкіл, коледжів, університетів та інших установ, що входять до формальної системи освіти.

Водночас, у світі використовуються різні терміни, зокрема: «неформальна освіта» («non-formal education»), «інформальне навчання» («informal learning»), «позашкільна освіта», «програми вільного часу» та ін.

Неформальна освіта для європейців є частиною *концепції безперервної освіти (long life education)*, що дозволяє молодим людям і дорослим набувати і підтримувати на належному рівні вміння та компетенції, необхідні для адаптації в постійно змінному середовищі [1].

Неформальна освіта дітей та молоді, що є частиною неформальної освіти, має свої особливості в європейських країнах. Зокрема, наявні в Європі концепції неформальної освіти Рене Кларийс зводить до двох домінуючих типів:

– *концепція піклування* – посідає домінуюче положення переважно в країнах Західної Європи, де існує розвинута опікунська система, майже вся фінансова допомога з боку національного і місцевого уряду, орієнтована на потреби молоді, спрямовується дітям і молодим людям з серйозними проблемами. У цих країнах практично влада орієнтована

на проблемну частину суспільства (5-10% дітей). Наслідком такого підходу, на думку Рене Кларийса, є те, що з кожним роком все більша кількість дітей потребує допомоги, оскільки недостатньо уваги приділяється профілактиці.

– *Концепція розвитку* – більш властива для країн Східної і Центральної Європи. Суспільство тут меншою мірою зацікавлено в опікунській системі, вважаючи за краще вкладати кошти в інтереси більшої групи дітей, тих, у кого немає проблем.

Установи неформальної освіти дітей та молоді різних країн мають значні відмінності, розвиваються у різних економічних, соціокультурних умовах. Утім, переважно мають подібні *цілі і цінності*. На думку Кларийса, ключовими словами для неформальної освіти є «компетенції» і «навики». Прикладами «навиків» неформальної освіти є лідерство, спілкування, вивчення мов, робота в команді, засвоєння соціальних ролей, вирішення конфліктів, критичне мислення, самосвідомість і усвідомлення оточуючих, відповідальність тощо [2].

У такому контексті важливою є діяльність *Європейської асоціації установ неформальної освіти дітей і молоді*.

Європейську асоціацію установ вільного часу дітей та молоді (European Association for Leisure Time Institutions of Children and Youth, EAICY) (сучасна назва – Європейська асоціація установ неформальної освіти дітей і молоді) було засновано у 1991 році з метою створення єдиного інформаційного простору, розвитку європейського співробітництва в галузі неформальної освіти, взаємного збагачення досвіду організацій вільного часу. EAICY є консультативним членом Ради Європи, має постійного представника в Страсбурзі. Штаб-квартира EAICY знаходиться в Празі (Чеська Республіка).

До Асоціації входять представники 16 європейських країн. Отже, членами Асоціації є центри по роботі з дітьми і молоддю Франції, Італії, Німеччини, Нідерландів, Чеської

Республіки, Польщі, Португалії, України, Грузії, Казахстану, Латвії, Литви та інші. Одним із засновників Асоціації як представник України виступив Київський Палац дітей та юнацтва; з 2007 р. колективним членом цієї організації стала Асоціація позашкільних навчальних закладів України [3].

Зокрема, активними членами організації сьогодні виступають Київський Палац дітей та юнацтва, Рівненський міський Палац дітей та молоді та інші заклади. Прикладами програм, у яких беруть участь європейські установи неформальної освіти та заклади позашкільної освіти України, є молодіжні програми Європейського Союзу такі, як «Освіта упродовж життя», «Молодь в дії», що є наступницею програм «Молодь для Європи» і «Молодь» тощо. Такі програми ґрунтуються на неформальній освіті і є ключовим інструментом, що забезпечує молодим людям можливість для неформального і неофіційного навчання європейського виміру. Зокрема, *програма «Молодь в дії»* має на меті: сприяти активному громадянству молоді загалом і європейському громадянству зокрема; розвивати солідарність і толерантність між молодими людьми, особливо для зміцнення соціального зв'язку в Європейському Союзі; посилювати взаєморозуміння між молодими людьми з різних країн; сприяти розвитку якісних систем підтримки молодіжної діяльності і життєздатності громадських організацій у молодіжній сфері; поширювати європейську співпрацю у молодіжній сфері.

Отже, позашкільна освіта України розвивається у контексті загальноєвропейських тенденцій, сприймає кращі зарубіжні практики; участь у програмах/проектах Європейської асоціації установ неформальної освіти дітей і молоді є однією з форм міжнародних контактів закладів системи позашкільної освіти України.

Серед *спільних цілей і цінностей неформальної освіти* такі: забезпечення дітям та молоді можливості для неформального і неофіційного навчання, створення умов для лі-

дерства, спілкування, вивчення мов, набуття навичок роботи в команді, засвоєння соціальних ролей, розвиток критичного мислення, самосвідомості і усвідомлення оточуючих, відповідальності тощо. А також сприяння активному громадянству, підтримки молодіжної діяльності.

Перспективними напрямками міжнародного співробітництва, зокрема з метою забезпечення сприятливих умов для розвитку обдарованості, соціальної профілактики, соціальної інклюзії тощо, можливо визначити такі:

- спільні програми, проєкти, інші заходи (зокрема он-лайн формату) із залученням дітей та молоді різних країн;
- конференції, професійні зустрічі, форуми тощо (зокрема он-лайн формату) з метою обміну досвідом та впровадження кращих українських та зарубіжних практик;
- залучення міжнародних експертів, професійні дискусії у процесі модернізації змісту і технологій позашкільної освіти України тощо.

Література

1. Енциклопедія позашкільної освіти. Головний ред. Г.П. Пустовіт. Рівне : О. Зень, 2017.
2. Clarijs, René (Ed). Leisure & Non-formal Education. A European Overview of After – and Out-of-School Education. Prague, Czech Republic : EAICY. 2008.
3. European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth. URL: <http://www.eaicy.cz/>.

2. МОДЕРНІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗА СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИМ НАПРЯМОМ

2.1. Соціально-реабілітаційний напрям позашкільної освіти в сучасних умовах

Особливої актуальності в сучасних умовах набувають творчі об'єднання *соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти*, що забезпечують соціальне становлення та розвиток інтересів, здібностей, потреб у самореалізації дітей та молоді, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності, організацію їхнього змістовного дозвілля та відпочинку.

Використовуючи актуальну освітню термінологію, слід підкреслити роль творчих об'єднань цього напрямку у розвитку власне «*soft skills*» (*м'які навички*) особистості, які є поєднанням соціальних, комунікативних навичок, соціального та емоційного інтелекту тощо.

Значення творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку, зокрема орієнтованих на дітей з особливими освітніми потребами та дітей, які потребують підвищеної уваги, збільшується. Значною залишається частка вихованців, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з малозабезпечених сімей.

До соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти належать різноманітні творчі об'єднання: клуби старшокласників, клуби спілкування, школи лідерів та об'єднання учнівського самоврядування, євроклуби; творчі об'єднання для дітей з особливими освітніми потребами; творчі об'єднання, які мають на меті профілактику відхилень у соціальному розвитку і поведінці дитини тощо.

Зокрема, мережа євро-клубів в умовах прагнення України до європейської інтеграції залучають учнівську молодь до спільної європейської культурної спадщини, а також осмислення сучасних проблем європейської спільноти. Наприклад, відомий в Україні *євроклуб «Надія»* діє на базі *Кіровоградського обласного центру дитячої та юнацької творчості*¹. Основна мета євроклубу – активне пропагування ідеї європейської та світової єдності, активної громадянської позиції у місцевому середовищі. Досягненнями колективу є організація і проведення регіонального проєкту «Європа без кордонів», «Демократична школа», «Почни творить добро», «Толерантність як обличчя сучасного світу», етапу Міжнародного конкурсу «Безпечна Україна. Безпечна Європа. Безпечний світ», організація роботи Ради євроклубів м. Кропивницького й області, робота з європейської та євроатлантичної тематики з колективами міста, області, країни та зарубіжжя тощо.

Зміст соціально-реабілітаційного напрямку представлено також у навчальних програмах, навчальних та тренінг-курсах, спрямованих на формування цінностей здорового способу життя у дітей та молоді (наприклад, тренінг-курс «Сприяння просвітницькій роботі «рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя», «Кроки до здоров'я» та інші), формування безпечної поведінки (наприклад, «Правила дорожнього руху і робота загонів Юних інспекторів руху в навчальних закладах України» та інші), програми проведення дозвілля; програми, спрямовані на соціальну реабілітацію підлітків з девіантною поведінкою, підготовку старшокласників до сімейного життя (наприклад, «Школа майбутніх батьків») тощо.

На часі навчальні програми та проєкти закладів позашкільної освіти, які мають профорієнтаційну спрямованість. Наприклад профорієнтаційні проєкти *Рівненського Палацу*

¹ <http://ocdut.kr.ua/>

дітей та молоді)² дозволяють зацікавити і залучити старшокласників до позашкільної освіти. 2019 р. відбувся загально-міський профорієнтаційний проєкт «Трафік можливостей». За два місяці старшокласники познайомилися із ринком праці міста, завдяки успішним *bisnesman\woman* та підприємцями, коучами прокачали власні *skills*. Випускники проєкту знають про стратегію розвитку міста і які професії будуть у топі.

Формуванню світогляду дітей та молоді сприяє залучення до обласних проєктів, конкурсів та інших заходів, які реалізуються Сумським обласним Центром позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю³. Наприклад, з метою вдосконалення змісту і засобів національно-патріотичного виховання підростаючого покоління реалізується обласний соціально-освітній національно-патріотичний проєкт «Голос крові: ми – Українці!»; формуванню у дітей і молоді навичок здорового способу життя, активізації творчих здібностей, сприяє обласний конкурс відеороликів «Агенти здоров'я» тощо.

Результати теоретичного та емпіричного аналізу проблеми склали основу для визначення основних *напрямів модернізації освітнього процесу* у творчих об'єднаннях соціально-реабілітаційного напряму позашкільної освіти:

1. Створення сучасного змістово-методичного забезпечення, орієнтованого на формування ключових компетентностей та виховання загальнолюдських цінностей учнів, становлення світогляду.
2. Розвиток інклюзивного освітнього середовища, створення рівних можливостей для дітей із різними освітніми потребами.
3. Реалізація сучасних навчальних програм, курсів, проєктів, соціально-педагогічних технологій, спрямованих на профілактику соціальних девіацій у дитячому і мо-

² <http://www.pdm.org.ua/>

³ <http://ocpo.sumy.ua/>

лодіжному середовищі (булінг, кібербулінг, вживання психоактивних речовин тощо).

2.2 Виховання загальнолюдських цінностей учнів, становлення світогляду

Творчі об'єднання соціально-реабілітаційного напрямку створюють сприятливі умови для формування світогляду, становлення соціальної позиції особистості на основі інтеріоризації загальнолюдських і національних цінностей; виховання дітей та молоді як свідомих громадян України; організації соціально позитивного дозвілля дітей та молоді.

Виховний та соціально-педагогічний потенціал творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти зумовлений специфікою їхньої діяльності, зокрема, освітнього середовища цих об'єднань (у єдності його суб'єктів, змісту та засобів освітнього процесу, соціальних і матеріальних умов тощо), спрямований на вирішення соціально-педагогічних, виховних і просвітницьких завдань.

На часі *ключові компетентності*, визначені Концепцією «Нова українська школа»: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами, математична компетентність, основні компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна та громадянська компетентності, обізнаність та самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя.

Цей перелік компетентностей ґрунтується на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (2006), але не обмежується ними.

У контексті проблеми слід підкреслити необхідність виховання в учнів загальнолюдських цінностей, зокрема мо-

рально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [1].

Література

1. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

2.3. Інклюзивне освітнє середовище в закладах позашкільної освіти

Сучасні прогресивні світові та національні тенденції полягають у створенні рівних можливостей для освіти людей із *різними освітніми потребами*, що знайшло відображення у зарубіжних (Jureviciene & Sostakiene [8]; Shcherbakova [9] та ін.) і вітчизняних (В. Засенко, С. Литовченко та ін.) наукових працях.

Позитивними тенденціями в Україні щодо роботи з дітьми з порушеннями здоров'я є розвиток національних і сприйняття кращих зарубіжних теорій і практик, розвиток *інклюзивної освіти* тощо. Інклюзивна освіта має на меті включення в освітній процес усіх дітей, зокрема з особливими освітніми потребами.

Кожна дитина має свої індивідуальні особливості. Через певні фактори можуть виникати різні порушення розвитку дитини. У цьому випадку дитина має *ООП (Особливі освітні потреби)*. Існує два основні підходи до розуміння сутності ООП: медичний та соціальний (Е. Данілавічюте) [3].

В рамках *соціальної моделі* особи з ООП зіштовхуються з проблемами через безліч бар'єрів в оточуючому середовищі. Такими бар'єрами є наступні: архітектурні, фізичні,

організаційні, інформаційні, інституційні. Бар'єрами також є ставлення людей, існуючі стереотипи і упередження.

Соціальна модель передбачає, що система освіти має бути більш гнучкою, здатною до забезпечення рівних прав на отримання освіти всіма дітьми без дискримінації.

Відповідно до класифікації ЮНЕСКО до дітей з ООП відносяться діти, які мають наступні порушення розвитку:

- емоційні та поведінкові порушення;
- розлади мови і спілкування;
- труднощі в навчанні;
- затримка/обмеження можливостей інтелектуального розвитку;
- фізичні/нейромоторні порушення;
- порушення зору;
- порушення слуху [3].

В *Конвенції про права осіб з інвалідністю* (ст. 24) визнано їхнє право на освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя, прагнучи при цьому:

- повного розвитку людського потенціалу, а також відчуття гідності та самоповаги; посилення поваги до прав людини, основоположних свобод і людської багатоманітності;
- розвитку особистості, талантів і творчості осіб з інвалідністю, а також їх розумових і фізичних здібностей у повному обсязі;
- надання особам з інвалідністю можливостей брати ефективну участь у житті вільного суспільства [3].

Важливим у цьому контексті є затвердження *Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ)*, що має на меті визначити уніфіковану і стандартизовану мову та схеми опису станів здоров'я та станів, пов'язаних із здоров'ям. Вона впроваджує визначення компонентів здоров'я та деяких пов'язаних із здоров'ям компонентів добробуту (таких, як освіта

та праця). МКФ відійшла від класифікації «наслідків захворювання» та стала класифікацією «компонентів здоров'я». «Компоненти здоров'я» визначають складові здоров'я, в той час як «наслідки» зосереджуються на впливі захворювань або інших станів здоров'я на кінцевий результат [1].

Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (МКФ-ДП) включає в себе подальшу детальну інформацію про застосування МКФ при документуванні характеристик дітей та підлітків віком до 18 років. МКФ-ДП пропонує концептуальні рамки та єдину стандартизовану термінологічну мову для позначення проблем, які проявляються в ранньому дитинстві, дитячому і підлітковому віці, включаючи функції та структури організму, обмеження активності та участі, а також фактори навколишнього середовища, що мають важливе значення для дітей і підлітків.

Відповідні зміни зумовлюють сучасні підходи, зокрема, до організації роботи з дітьми з особливими потребами у закладах освіти.

У освітньому законодавстві України визначено поняття *«інклюзивне освітнє середовище»* – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Уведено поняття *«індивідуальна освітня траєкторія»* – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план [5].

На сучасному етапі до Закону України «Про позашкільну освіту» (2000) внесено зміни, які регулюють організацію інклюзивного навчання. Зокрема, визначено поняття: «індивідуальна програма розвитку», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «особа з особливими освітніми потребами»; до основних завдань позашкільної освіти (ст.8) включено «розвиток інклюзивного освітнього середовища...»; ст.18 визначено, що «заклади позашкільної освіти утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи та інші організаційні форми для навчання осіб із особливими освітніми потребами»; ст.22 передбачено, що «педагогічним працівникам закладів позашкільної освіти за роботу в інклюзивних групах встановлюється доплата у розмірі 20 відсотків» тощо [6].

Затверджено *Порядок організації інклюзивного навчання в системі позашкільної освіти* (2019) [4], який має на меті правове урегулювання організації освітнього процесу в системі позашкільної освіти для дітей із особливими освітніми потребами.

Зокрема, організація навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти включає забезпечення:

- безперешкодного доступу до будівель, споруд і приміщень згідно з будівельними нормами, державними стандартами та правилами;
- принципів універсального дизайну в освітньому процесі;
- розумного пристосування (за потреби);
- відповідної матеріально-технічної та навчально-методичної бази, у тому числі інформаційно-комунікаційними технологіями, навчально-дидактичним обладнанням та матеріалами;
- допоміжними засобами навчання (за потреби);

- доступності інформації в різних формах (шрифт Брайля, збільшений шрифт, електронний формат тощо);
- індивідуалізації освітнього процесу для вихованців, учнів, слухачів (далі – здобувачі позашкільної освіти) з особливими освітніми потребами, зокрема складення індивідуальної програми розвитку [4].

Форма *Індивідуальної програми розвитку здобувача позашкільної освіти* містить загальні відомості про дитину, інформацію про освітню (навчальну) програму, якою користується керівник групи (класу), адаптацію та модифікацію освітньої програми (таблиця 1), необхідну матеріально-технічну та навчально-методичну бази; погодження індивідуальної програми розвитку здобувача позашкільної освіти з батьками (законними представниками) дитини з особливими освітніми потребами, а також психологічну характеристику особи з особливими освітніми потребами за навчальний рік [4].

Таблиця 1

Розділ 4. Адаптація та модифікація освітньої програми (приклад)

Назва адаптації	Так/ні	Примітка
Пристосування середовища:		
доступність	ні	
освітлення	так	у зв'язку з наявністю порушення зору приміщення має бути добре освітленим
рівень шуму	ні	
Психолого-педагогічна адаптація:		
використання візуального розкладу	ні	
збільшення часу на виконання завдань	так	збільшення часу на виконання завдань, «покрокове» навчання

Назва адаптації	Так/ ні	Примітка
збільшення обсягу допомоги (демонстрація зразка, нагадування тощо)	так	чіткі прості інструкції, зміна видів діяльності, використання практичних видів діяльності (накладання, перекладання, аплікації та ін.); постійне закріплення вивченого; враховувати темп працездатності та потреби в адаптації до нового оточення
руховий режим	ні	
використання заохочень	так	зацікавлювати до співпраці на основі інтересів дитини
використання засобів концентрації уваги	так	чіткі прості інструкції
Адаптація навчального матеріалу:		
картки-підказки, картки-інструкції	так	
засоби альтернативної комунікації	так	альтернативні засоби спілкування та виконання завдань (вказати жестом, кивнути тощо)
Модифікація:		
скорочення змісту матеріалу	так	спрощення та зменшення обсягу матеріалу відповідно до можливостей дитини
зниження рівня вимог до виконання завдань	так	відповідно до можливостей дитини
Інше		

Таким чином, у закладах позашкільної освіти для дітей з ООП створюються спеціальні та інклюзивні групи, а також клуби для батьків, реалізуються різноманітні проекти. Наприклад, у Київському Палаці дітей та юнацтва діє *родинний клуб «Дружні долоні» для сімей дітей з особливими потребами*. У Рівненському міському Палаці дітей та молоді

існує багаторічна традиція проводити *Благодійний марафон «З вірою в майбутнє»*. Впродовж декількох днів відбуваються різноманітні заходи за організації та участі колективів ПДМ (концерти, флеш моби, творчі звіти художніх колективів та клубних підрозділів, екологічні акції, спрямовані на збереження клімату під керівництвом Екологічного центру ПДМ тощо). Традиційно виручені кошти використовуються для фінансової підтримки учасників марафону, які потребують допомоги. Обирають «Обличчя Марафону», зокрема у 2019 році у Марафоні є і колективне обличчя – *Театр особливих акторів «Намисто»*, що діє у Рівненському міському Палаці дітей та молоді. Це велика мистецька сім'я, znana не тільки у рідній області, але і далеко за її межами. Участь у Благодійному марафоні «З вірою в майбутнє» – це можливість презентувати колектив та зібрати кошти на реалізацію ідеї *літнього табору «Крила» для особливої молоді*. Метою табору є розширення спектру позашкільних освітніх послуг, орієнтованих на молодь з ООП.⁴

Загалом можливо відзначити позитивну тенденцію створення інклюзивного середовища у значній кількості закладів позашкільної освіти України. Водночас, попри значний досвід, на сьогодні частина питань організації роботи з дітьми з ООП у закладах позашкільної освіти залишається невирішеними (створення безбар'єрного середовища, забезпечення асистентами педагога та іншими фахівцями, створення сучасних навчальних програм тощо).

Література

1. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я. URL: <https://moz.gov.ua/mkf>.
2. Никитина Н. И., Глухова М. Ф. Методика и технология работы социального педагога : учеб.пособие для студентов пед. училищ и колледжей, обучающихся по специальности «Соц. педагогика». Москва: Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2007. 399 с.

⁴ <http://www.pdm.org.ua/blagodiynyy-marafon-z-viroyu-v-maybutnye>

3. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навч.-метод. посіб./ за заг. ред. М. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.
4. Порядок організації інклюзивного навчання в системі позашкільної освіти (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF>
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
6. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
7. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. 2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/korisni-posilannya-shodo-temi-antibulingu>
8. Jureviciene, Margarita, & Sostakiene, Nijole. Expression of social skills of a child with autism spectrum disorder. Case analysis. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, 2014, 4, 85-99.
9. Shcherbakova Anna. Psychological aspects of inclusive setting for children with disabilities. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, 2015, 5, 84-93

2.4. Профілактика соціальних девіацій у дитячому і молодіжному середовищі (булінг, кібербулінг, вживання психоактивних речовин тощо)

Заклади позашкільної освіти відіграють власну важливу роль у профілактиці соціальних відхилень у дитячому і молодіжному середовищі; створенні умов для соціального захисту, соціальної реабілітації, соціально-педагогічної та психологічної підтримки дітей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Серед найбільш актуальних у контексті проблеми є *технології соціальної профілактики*. Розглядаючи міжнародний контекст, слід відзначити: кожна країна, яка прагне бути успішною, приділяє увагу соціальним питанням, зокрема первенції негативних соціальних явищ. Роль неформальної освіти європейських країн у вирішенні соціальних проблем розглядає Clarijs [3].

Актуальність проблеми *профілактики залежностей серед дітей та молоді* у різних країнах світу підтверджується діяльністю міжнародних організацій (Дитячий фонд ООН, ЮНІСЕФ (United Nations Children's Fund, UNICEF) та інші). Зокрема, у європейських країнах та США найбільшого поширення набули такі профілактичні програми:

- програма досягнення соціально-психологічної компетентності;
- програма навчання життєвим навичкам;
- програма зменшення факторів ризику та посилення факторів захисту;
- програми, що базуються на підході альтернативної діяльності;
- програми за методом «рівний-рівному» та інші.

Усі ці програми, незважаючи на відмінності в їх змісті та методиках, містять три типові завдання:

- розвиток соціальної та особистісної компетентності молоді людини;
- вироблення в неї навичок самозахисту;
- попередження виникнення проблем.

Українські фахівці зазначають: щодо попередження таких негативних проявів у дитячому і молодіжному середовищі, як булінг, кібербулінг, нагальними є створення умов для засвоєння ефективних моделей поведінки з ровесниками, формування поваги до прав і свобод людини, попередження нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства тощо [2].

Актуалізації зазначеної проблеми в суспільстві сприяє Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [1], яким визначено поняття «булінгу», його ознаки, права та обов'язки працівників закладів освіти, а також запроваджено адміністративну відповідальність за булінг тощо. Наказом МОН України №1646 від 28.12.2019 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти»⁵ надано практичні рекомендації, зокрема, затверджено: Порядок реагування на випадки булінгу (цькування); Порядок застосування заходів виховного впливу.

Таким чином, програми і проекти, спрямовані на профілактику булінгу у дитячому і молодіжному середовищі, що реалізуються сьогодні у закладах позашкільної освіти, на часі. Водночас, слід відзначити, що важливою вимогою до таких програм має бути їх фаховий рівень, відповідність психолого-педагогічним підходам, актуальним моделям і програмам соціальної профілактики.

Загалом, в українському законодавчому полі та освітній практиці приділяється увага питанням профілактики різних залежностей у дитячому і молодіжному середовищі, водночас, потенціал закладів освіти та культури, установ соціальної сфери залишається недостатньо реалізованим на фоні несприятливої ситуації в країні.

Література

1. [Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу \(цькуванню\): Закон України № 2657-VIII від 18.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>](#)
2. [Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. 2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/korisni-posilannya-shodo-temi-antibulingu>](#)

⁵ http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34394.html

3. Clarijs, René (Ed.). *Leisure & Non-formal Education. A European Overview of After – and Out-of-School Education.* Prague, Czech Republic : EAICY. 2008.

2.5. **Форми і методи соціально-педагогічної роботи**

Щодо соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти доцільно навести коротку характеристику форм і методів соціально-педагогічної роботи.

Форма соціально-педагогічної роботи – це спосіб організації процесу, що відображає внутрішній зв'язок її різних елементів і характеризує взаємини соціального педагога та дитини (молодої людини).

Класифікації організаційних форм соціально-педагогічної роботи можуть здійснюватися в залежності від обраних критеріїв. Якщо критерієм є кількість залучених осіб, розрізняють такі форми:

- індивідуальна соціально-педагогічна робота;
- групова соціально-педагогічна робота (з постійним або змінним складом підопічних);
- соціально-педагогічна робота в мікросоціумі.

У залежності від методики виховного впливу форми поділяються на групи:

- психотерапевтичного впливу (бібліотерапія, арттерапія, музична терапія, скріботерапія, створення групи підтримки та ін.);
- пасивної соціальної допомоги (консультування, патронаж, соціальне обслуговування вдома тощо);
- активної допомоги (клубна і гурткова робота, участь у соціально корисній суспільній діяльності, в благодійній роботі тощо) [4].

Важлива вимога до соціально-педагогічної діяльності – застосування різноманітних форм її організації, адекватних до конкретної соціальної ситуації.

Методи соціально-педагогічної роботи – способи взаємодії фахівця і дитини (молодої людини) з метою вирішення конкретної соціально-педагогічної проблеми.

Вибір форм, методів і засобів соціально-педагогічної роботи залежить від завдань і змісту соціально-педагогічної діяльності, від вікових та індивідуальних особливостей дитини, її мікросоціального оточення, рівня освіти, адаптаційних здібностей, а також від професійної компетенції та майстерності соціального педагога.

За якими ознаками може бути систематизовано методи роботи соціального педагога?

Класифікація загальних методів соціально-педагогічної діяльності може мати наступну структуру:

- методи формування свідомості (пояснення, навіювання, бесіда, диспут, дискусії, метод прикладу, робота з літературою тощо);
- методи організації діяльності і формування позитивного соціального досвіду (привчання, вправа, вимога, створення виховуючих ситуацій, інструктаж тощо);
- методи стимулювання і мотивації діяльності та поведінки (емоційний вплив, заохочення, покарання, ігрові методи тощо);
- методи контролю ефективності соціально-педагогічного процесу (діагностика, аналіз результатів діяльності підопічних, соціально-педагогічний моніторинг, самоаналіз тощо) [4].

Актуальним для позашкільної освіти є організація роботи у формі тренінгу.

Соціально-педагогічний тренінг розглядається як форма активного навчання, що має на меті сприяти соціалізації його учасників, інтеріоризації соціальних цінностей, набуттю ними актуальних соціальних навичок, досвіду вирішення соціальних ситуацій, сприяє формуванню соціальних компетентностей, а також може мати профілактичну спрямованість.

Основні вимоги до тренінгового заняття

Структура заняття містить такі елементи: розминка, основний зміст, рефлексія з приводу заняття.

Розминка. Містить вправи, рухавки тощо, які сприяють активізації учасників групи, створенню невимушеної, доброзичливої атмосфери.

Основний зміст заняття. Містить лекції, ігри, дискусії, вправи, завдання, які допомагають зрозуміти і засвоїти головну тему заняття.

Рефлексія заняття. По завершенню заняття учасники мають змогу поділитися своїми почуттями, враженнями, думками.

На першому занятті приймаються правила групової роботи, додається вступна частина (ознайомлення з проблемою) і процедура знайомства учасників тренінгу.

На реалізацію визначених завдань спрямовано *Програму соціально-педагогічного тренінгу «Соціальне становлення людини: свідомий вибір цінностей та пріоритетів»* (для старшокласників). Тренінг може реалізовуватися у освітньому процесі закладу позашкільної освіти (*соціально-реабілітаційний напрям, зокрема у спеціальних/інклюзивних групах*), виступати у якості однієї з форм роботи працівників психологічної служби у закладі загальної середньої освіти. Програму розраховано на 12 занять.

Наведемо приклади вправ та завдань у межах програми тренінгу.

Вправа «На якого казкового героя я схожий» [2] (*розминка*)

Мета: можливість самовираження і саморозкриття учасників.

Час проведення: 15 хв.

Матеріали: м'яка іграшка або м'яч.

Тренер пропонує одному із присутніх обрати серед учасників групи людину, що викликає у нього асоціації з персо-

нажем казки або героєм мультфільму, і кинути йому м'яч (передати іграшку). При цьому потрібно сказати, кого саме нагадує йому даний учасник (наприклад: «*Аня, мені здається, ти схожа на Русалоньку*», «*Артеме, мені здається, що ти схожий на Котигорошка*»). Учасник ловить м'яч (іграшку) і кидає його іншому, називаючи персонаж, з яким асоціюється ця людина, і так до тих пір, поки не візьмуть участь всі бажуючі.

Обговорення. Можливо хтось не згодний з такими асоціаціями і хоче виправити помилкове уявлення? Тоді ви маєте можливість кинути м'яч (іграшку) у відповідь, висловити свою думку відносно асоціації (за бажанням). (Наприклад, «*Артеме, ти сказав, що я схожий на крокодила Гену, а насправді я схожий (відчуваю себе ...) на Чеширського Кота*»).

Повідомлення «Людська честь і гідність. Припинення людської гідності як причина глобальних катастроф ХХ ст.» (до теми «Почуття власної гідності»)

Мета: показати роль почуття власної гідності для життя людини і суспільства; обговорити історичні приклади припинення людської гідності та наслідки.

Час проведення: 15 хв.

Тренер: Які цінності у сучасному суспільстві? Чи актуальними є поняття «честь», «гідність», «совість», чи вони застарілі і є вже «архаїзмами»? А, між тим, в історії є чимало прикладів, коли загроза честі ставали причиною загибелі людини, а припинення гідності цілої нації – причиною загибелі мільйонів людей.

Але спочатку з'ясуємо, що являє собою людська гідність. Гідність трактується як «поняття моральної свідомості, що виражає уявлення про цінність особистості, відображає моральне ставлення людини до самої себе і суспільства до індивіда». Розуміння власної гідності поряд із совістю і честю є одним із способів усвідомлення відповідальності перед собою як особистістю. З іншого боку, гідність особистості

вимагає і від інших людей поваги, визнання відповідних прав (В.Рибалка).

Поняття «честь» є близьким до гідності. Його розуміють як соціально-психологічну рису особистості, що проявляється у гідній її поведінці навіть у складних ситуаціях (Психологічний словник-довідник М. Дьяченка, Л. Кандиновича). Чесна людина не вдається до обману, дотримується слова, чесно виконує свої професійні обов'язки.

Якщо говорити про історичні приклади, потрібно проаналізувати психологічні причини глобальних катастроф минулого століття. Як зазначає В.Рибалка, такий аналіз свідчить, що приниження і піднесення людської честі й гідності ставали чинниками масових ланцюгоподібних конфліктів світового масштабу. Так, можна стверджувати, що Перша і Друга світові війни стали наслідком приниження гідності. Перша світова війна була здетонована «боротьбою гідностей» між царськими дворами Європи – після вбивства влітку 1914 року в Сараєві ерц-герцога Фердинанда, двоюрідного брата імператора Австро-Угорщини Франца-Йосифа. Ціною такою боротьби уражених гідностей царських родин стали мільйони жертв.

Після поразки Німеччини у Першій світовій війні за Версальським мирним договором було анексовано частину її території, їй було заборонено мати сильну армію, що призвело до фактичного приниження національної гідності великого народу. Цією обставиною скористався Адольф Гітлер, який, спекулюючи на питаннях національної честі й гідності, розробив націонал-соціалістичну ідеологію, в основі якої була ідея вищості «арійської німецької нації», що стало каталізатором розв'язання і здійснення найкривавішої в історії людства Другої світової війни проти «нижчих», «неповноцінних», за ідеями нацизму, народів. Унаслідок такого аксіопсихологічного «підпалу» в пеклі світового багаття згоріло понад 60 мільйонів людей.

І чи не загрожують зараз людству загалом, окремим країнам і кожній особистості прояви вищості і презирства, нехтування одними народами інших, масове приниження населення можновладцями, безчестя і негідність деяких керівників. І чи не з'являться знову через це нові світові конфлікти, масові суспільні й особистісні катастрофи?.. (В. Рибалка) [5].

Бесіда «Людська гідність: наслідки приниження»

– Чи дійсно відчуття приниження гідності цілої нації може спровокувати такі наслідки, як визнання ідей нацизму (Німеччина, 1930-і роки)?

– Чи існує проблема приниження людської гідності в українському суспільстві? Як це може проявлятися?

– Чи бувають випадки приниження людської гідності у Вашій школі?

– Як потрібно вчинити у випадку, коли принижують гідність ваших знайомих, друзів (обговорення ситуацій).

– Чому у людини може виникнути бажання досягти своєї мети за рахунок приниження інших?

Дискусія (до теми «Я в суспільстві»)

Мета: усвідомлення учнями соціальних проблем, формування власної позиції щодо їх попередження та виправлення.

Тренер: Продовжуючи нашу розмову, варто зауважити: людина – не лише індивідуальність, частина колективу (групи), вона – частина суспільства. Сьогодні, у час глобалізації, не має проблем окремої країни, багато із серйозних проблем (пандемії, спричинені вірусами; екологічні проблеми, військові операції, приниження прав людини, застосування зброї масового ураження і навіть наукові винаходи) стають спільними, набувають світового масштабу, оскільки так чи інакше впливають на всі інші країни.

Дискусію доцільно проводити на основі переглянутого раніше кінофільму з соціальним змістом. Наприклад:

Елізіум: Рай не на Землі (США, 2013)

У 2154 існує два класи людей: дуже багаті, живуть на чистій, створеній руками людини, космічній станції під назвою Елізіум і інші, що живуть на перенаселеній зруйнованій Землі. Безжалісний урядовець Міністр Роудс не зупиниться ні перед чим для застосування анти-імміграційних законів і збереження розкішного способу життя громадян Елізіума. Коли невдаха Макса заганяють в кут, він погоджується взяти на себе складну місію, яка в разі успіху не тільки врятує йому життя, але й може призвести до рівності цих поляризованих світів.

До речі, режисер Ніл Бломкамп засновував ідеї ідеального світу, існуючого окремо від зруйнованої Землі, на реальних джерелах: у 1970х роках люди серйозно обговорювали ідею про необхідність побудувати космічні станції і покинути Землю.

Питання дискусії:

– Чи важлива, на вашу думку, соціальна справедливість у суспільстві і як ви розумієте це поняття?

– Чи може існувати дійсно справедливе суспільство? За якими принципами воно має будуватися?

– Що ви думаєте про ідею «покинути зруйновану Землю/країну і знайти більш придатне місце для життя»?

– Чи може людство прожити без війн і воєнних конфліктів? Ваші прогнози на 50 років.

Вправа «Чим ми схожі» [2] (до теми «Толерантність та інтолерантність»)

Мета: сприяти усвідомленню учасниками того, що люди – різні, водночас, їх об'єднують певні речі; підведення до розуміння сутності та значення толерантності у сучасному світі.

Тренер. У ході попередніх зустрічей ми говорили про себе, своє «Я», демонстрували свою унікальність, індивідуальність. Це дуже важливо. Втім, людина – істота соціальна,

тобто людина насправді може бути Людиною лише серед інших, в суспільстві. Для цього вона має не лише демонструвати своє Я, але побачити і зрозуміти інших, сприйняти їх. Насправді, ми не такі вже різні.

Учасники групи сидять у колі. Тренер запрошує до кола одного з учасників на основі якої-небудь реальної або уявної подібності з собою. Наприклад: *«Світлано, вийди, будь-ласка, до мене, тому що у нас із тобою однаковий колір волосся (або: ми схожі тим, що ми жителі Землі, або: ми одного зросту тощо)»*. Світлана виходить до кола і запрошує когось з учасників таким же чином. Гра продовжується доти, доки всі учасники не опиняться у колі.

Вправа «Надірване серце» [3] (до теми «Почуття та емоції, їхнє значення у житті людини»)

Мета: сприяти усвідомленню значення почуттів у житті людини, необхідності уникати ситуацій, коли ми болісно вражаємо почуття одне одного.

Тренер наголошує на тому, що зараз він розповість одну історію, яка трапилася з хлопчиком Петриком. В руках він тримає велике паперове серце та пропонує дітям допомогти йому розповідати цю історію. А допомога їхня полягає у тому, що коли вони вважають, що Петрик відчуває пригнічення, то вони мають підвести руку великим пальцем до низу. У цей час ведучий надриває паперове серце і продовжує розповідати історію далі. Для полегшення роботи з текстом можливі варіанти ситуації пригнічення вказано в розповіді словом «розрив».

«Якось уранці в кімнаті Петрика й його старшого брата Андрія звично прозвонив будильник. Андрій швидко скочив і побіг вмиватися, а Петрик не підвівся з ліжка. Хвилину через десять їхня мама прочинила двері в кімнату. «Ну ж бо, поквася, Петрику! – сказала вона. – Бо спізнився до школи!». У кімнату зайшов Андрій і єхидно спитав: «Ну, що, ледацюга?(РОЗРИВ) Знову хропиш? Вставай тобі кажуть!»

«Я захворів», – відповів Петрик. «І чому ти завжди поводи-
вся як маленький? Дорослішати час! Бери приклад із мене!
Я ніколи не пасую перед труднощами! – відповів брат. – Тобі
завжди погано, коли в розкладі є фізкультура, бо ти тюхтій
(РОЗРИВ), мати з такого предмету усього 6 балів. Вставай і
збирайся!».

Петрик швидко вдягнувся і вийшов на кухню. Його стар-
ший брат Андрій щойно закінчив снідати. «Я пішов, мамо»,
– сказав Андрій. «Зачекай на Петрика», – сказала вона.

«Цей телепень (РОЗРИВ) такий млявий, що завжди спіз-
нюється, – заперечив Андрій. – Я не хочу йти з ним поруч
– він тюхтій! (РОЗРИВ)». Мама з осудом подивилася на Ан-
дрія, що той аж притих сором'язливо. Однак хлопці – стар-
ший брат і Петрик – вийшли разом.

Прийшовши до школи, Петрик попередив учительку, що
забув домашнє завдання вдома. Вона сказала: «Це вже не
вперше, Петрику. Ти взагалі сідав за уроки? Я починаю ду-
мати, що ти мені брешеш! (РОЗРИВ) Боюся, мені доведеть-
ся поговорити про це з твоїми батьками».

Петрик любив спортивні ігри, але ненавидів фізкультуру,
бо був найменшим на зріст серед хлопців-однокласників.
Того дня вони мали грати на уроці в баскетбол, який Петрик
терпіти не міг. Тим паче, хлопці грали на очах у одноклас-
ниць. Учитель попросив дітей об'єднатися у дві команди,
«Левів» і «Тигрів». За десять хвилин команда Левів і Тигрів
сперечалися між собою, бо ніхто не хотів десятим брати до
себе Петрика-слабака! (РОЗРИВ) Капітан команди «Леви»
сказав: «Ми його не хочемо – він погано грає». (РОЗРИВ)
«Який із нього тигр? Він радше наляканий кіт!» (РОЗРИВ) –
додав капітан команди «Тигри», і всі хлопці розреготалися.
(РОЗРИВ) Зрештою вчитель призначив Петрика до команди
«Леви». Але хлопець усю гру просидів на лаві запасних, бо
капітан не допустив його до гри. (РОЗРИВ)

Того дня після уроків брат Петрика Андрій грав поблизу будинку з друзями у футбол. Порівняно з баскетболом Петрикові значно більше подобався футбол. Це була його улюблена спортивна гра. Тому Петрик попросив Андрія прийняти його до команди. Але Андрій відмовив. «Нізащо, – заявив він. – Ти все зіпсуєш. Не псуй гру, Тюхтій». (РОЗРИВ) Тато хлопців почув це і сказав: «Тобі слід прийняти брата до гри, Андрію». «Але ж, тато, він такий незграбний, (РОЗРИВ) – відказав Андрій. – І весь час плутається під ногами». (РОЗРИВ)

На наступному етапі тренер проводить обговорення.

Питання для обговорення:

- Як почувається Петрик?
- Чому він так почувається?
- Яким чином на нього могло б вплинути таке ставлення день у день?
- Що ви могли б сказати йому, щоб він почувався краще?
- Як Петрик почувався б тепер, вислухавши всі ваші підбадьорення?

Ведучий просить дітей схвально оцінити підбадьорення (підняти великий палець догори).

Вправа «Вплив» (до теми «Соціальний вплив: як протистояти»)

Мета: продемонструвати, що іноді люди не усвідомлюють, як підкорюються соціальним впливам.

Тренер пропонує учасникам розбитися на пари методом розрахунку «перший-другий»; наказує: «Будь ласка, перший номер – покладіть руку на плече другого. Добре! Тепер другий номер злегка штовхає першого. Добре! Тепер перший номер сильно штовхає другого!»

Обговорення: Чому ви вирішили підкоритися і штовхнути товариша?

Міні-лекція «Вплив соціальних установок на поведінку людей»

Мета: Усвідомлення учнями небезпеки соціального впливу, його чинників.

У сучасному світі виникли нові можливості впливу на свідомість людини. Кіно, телебачення, Інтернет, реклама ... Чи відчували ви хоч раз нестримне бажання спробувати чудо-продукт після перегляду реклами? Чи уявляли себе героєм відомого фільму?

В умовах масової соціальної пропаганди, соціально-ціннісної невизначеності актуальними є соціально-психологічні дослідження соціальних установок (або соціальних впливів) на поведінку людей, які, наприклад, розглядаються у книзі «Соціальний вплив» американським психологом Філіпом Зімбардо. Зокрема, аналізуються причини підкорення соціальному впливу від вступу молодих людей до різноманітних сект до тютюнопаління як результату привабливої реклами.

Славнозвісно відомий «тюремний експеримент» Ф. Зімбардо. Експеримент являє собою психологічне дослідження реакції людини на обмеження свободи, на умови тюремного життя і на вплив нав'язаної соціальної ролі на поведінку. Добровольці грали ролі охоронців і ув'язнених і жили в умовній в'язниці, влаштованій у підвалі факультету психології. Ув'язнені й охоронці швидко пристосувалися до своїх ролей, і, всупереч очікуванням, стали виникати по-справжньому небезпечні ситуації. У кожному третьому охоронці виявилися садистські нахили, а ув'язнені були сильно морально травмовані, і двоє завчасно були виключені з експерименту. Очевидно, що Зімбардо і інші не змогли залишитися сторонніми спостерігачами і опосередковано брали участь у знущаннях. Експеримент був закінчений завчасно. Експеримент проведений без урахування етичних принципів Американської психологічної асоціації, за що справедливо критикується як неетичний і ненауковий.

Утім, психолог зробив висновки про значний вплив на людину певних соціальних умов, соціальної ситуації, авторитеної особи.

Таким чином інший американський психолог *Мілгрем* проводив аналогічні неетичні експерименти, насамперед, намагаючись пояснити як сталося так, що німецькі громадяни у роки нацистського господарювання могли брати участь у знищенні мільйонів невинних людей у концентраційних таборах. Психолог зробив аналогічні висновки про підкорення більшості людей соціальним установкам й авторитетам.

Важливо зауважити, що найбільше вразливими такими, що підкорюються соціальним впливам, є молоді люди – розгублені, самотні, такі, що переживають невпевненість у власному майбутньому.

Дискусія «Соціальний вплив: як протистояти»

Питання дискусії:

– Чи згодні ви з висновками соціальних психологів про підкорення більшості людей соціальним авторитетам?

– Які чинники зумовлюють потрапляння молодої людини під соціальний вплив?

– Чи впливає реклама на поширення паління і зловживання алкоголем?

– Чи можуть вплинути кінофільми, комп'ютерні ігри на установки, поведінку молоді?

– Випадки, коли глядач ідентифікує себе з негативним героєм і вбиває людей (приклад: масове вбивство на прем'єрі фільму «Темний лицар-2») – свідчення соціальної небезпеки чи окремі випадкові ситуації?

Міні-лекція «Куріння – норма чи соціальна проблема: як змінювалося ставлення до куріння. Сучасні небезпеки» (презентація) (до теми «Ні» – залежності (попередження залежності від психоактивних речовин, інших залежностей))

Мета: сприяння усвідомленню учасниками тренінгу небезпеки вживання психоактивних речовин; надання актуальної інформації про куріння.

Насамперед, що таке «норма»? Потрібно зазначити, що моральні норми не можуть бути раз і назавжди зафіксовані у всіх без винятку спільнотах, тому що вони, по-перше, мають національну специфіку, а крім того з часом перетворюються, змінюються. Так, у середині ХХ століття, після Другої Світової війни протягом двох-трьох десятиліть паління було звичайним, «нормальним» явищем, до якого суспільство ставилося цілком лояльно. У теперішній же час паління вважається ознакою поганого тону. З медичної точки зору розглядається шкідливий вплив паління на організм людини.

Паління стало світовою проблемою. Україною підписано Конвенцію Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) по боротьбі проти тютюнокуріння (2004), вона стала 144-ю країною – учасницею конвенції.

Сьогодні паління «виходить з моди». Натомість молодь в Україні все більше захоплюється *електронними сигаретами*. Електронні сигарети часто називають терміном «вейп» (походить від слова «пар» – water vapour (Brit) / water vapor (USA) замість «куріння»), а користувачі себе більше не називають «курцями», а – «вейперами».

Механізм дії: якщо коротко, вейп використовується як персональний інгалятор для випаровування рідкого розчину в аерозольний туман, що імітує акт куріння тютюнової сигарети..

Чи є ці сигарети шкідливими? У 2019 році Європейське респіраторне товариство заявило, що «довгострокові наслідки використання ЕСІG невідомі, і тому немає доказів того, що ЕСІG є безпечнішими, ніж тютюн у довгостроковій перспективі». Після сотень випадків важких захворювань легенів та п'яти підтверджених смертей, пов'язаних з вейпінгом у США, Центри контролю та профілактики захво-

рювань 2019 року заявили, що людям слід утримуватися від використання ЕСІG.

«Вейп вбиває» – такі заголовки з’явилися в Інтернет-мережі. Публікації висвітлюють як на законодавчому рівні почалося вирішення цієї проблеми в США.

Дискусія

– Чи можна вважати куріння соціальною проблемою? Чому?

– Чи дієвим, на Ваш, погляд, є маркування пачок сигарет попереджувальними написами про шкоду куріння, супроводжуваними малюнками?

– Запропонуйте свій варіант системи профілактики куріння серед молоді.

Робота в групах

Завдання: розробити проект роліку соціальної реклами (сюжет, цільова аудиторія), спрямованого на попередження куріння.

Вправи, програвання ситуацій на тему «Як відмовити у пропозиції спробувати наркотик» [4] *(до теми «Ні» – залежності (попередження залежності від психоактивних речовин, інших залежностей))*

Мета: допомога учасникам у освоєнні і відпрацюванні як загальних позитивних поведінкових навичок (конструктивне спілкування, вибір і прийняття рішення, опору зовнішньому тиску), так і ефективних поведінкових схем в ситуаціях наркогенного зараження.

Тренер: Ми всі зрозуміли, що наркоманія здатна зруйнувати життя людини, знищити саму людину. Небезпечною є навіть одна перша проба наркотику.

За даними статистики, більше третини неповнолітніх, які вже мають досвід використання наркотичних або токсикоманічних речовин, спробували перший раз речовину тільки тому, що не зуміли відмовитися, не знали, як правильно поводитись у обставинах, що склалися.

Тому ми з вами потренуємося відмовляти у пропозиції спробувати наркотик, і при цьому не ображати людину, якою може виявитися ваш друг / подруга.

Вправа «Компроміс»

Мікрогрупі учнів (4-5 осіб) пропонується навести приклади ситуацій, коли варто йти на компроміс, а також межі компромісної поведінки. Необхідно виділити небезпечні боки компромісної поведінки (може призвести до негативних наслідків для свого здоров'я і здоров'я оточуючих; змушує порушувати власні принципи, переконання; може перешкодити реалізувати свої плани в майбутньому; можливість «злитися із середовищем», «втратити себе») і її позитивні сторони (допомагає зберегти добрі стосунки з оточуючими, не заподіяти біль чи образу близькій людині, дає можливість, поступившись у малому, домогтися надалі успіху тощо).

Педагог пропонує учням сісти в коло. Підлітки заздалегідь домовляються про конкретні пропозиції, які вони будуть робити ведучому (педагогу). Наприклад, *пропозиція відправитися на прогулянку до лісу*. Ведучий кидає м'яч будь-кому з членів групи, той у свою чергу робить ведучому пропозицію. Кожного разу ведучий відповідає відмовою, однак у кожному випадку відмова має різну спрямованість:

- *на зовнішні обставини* («Я не можу відправитися в ліс, бо у мене немає підходящої одягу »);
- *на того, хто пропонує* («Я не буду себе почувати впевнено в лісі з тобою»);
- *на пропозицію* («Я не люблю гуляти в лісі»).

Учні повинні самостійно визначити, чим різні види відмови відрізняються один від іншого. Потім кожен з учасників групи придумує свій варіант пропозиції для ведучого. Пропозицію робить той учасник групи, якому ведучий кидає м'ячик. На всі пропозиції ведучий відповідає відмовою, однак використовує її різні варіанти (в залежності від вміс-

ту). Учасники групи мають виділити основні характеристики того чи іншого варіанта, визначити переваги та недоліки конкретного варіанту.

Коротко ці характеристики можуть бути записані на дошці:

- відмова-угода («Ви не хочете випити чаю?» – «Дякую, але мені так незручно вас утруднювати»);
- відмова-обіцянка («Підемо завтра до театру». – «Із задоволенням, але завтра у мене курси»);
- відмова-альтернатива («Підемо завтра до басейну». – «Ні, я не люблю плавати. Давай краще погуляємо в лісі»);
- відмова-заперечення («Ні, я не піду на байдарці, тому що боюся води»).

Рольова гра

Учні поділяються на міні-групи (по 3 особи). Кожна група отримує завдання – інсценувати конкретну ситуацію наркогенного зараження (зміст ситуацій може бути сформульовано на основі розповідей самих підлітків). Для кожної конкретної ситуації повинен бути вибраний певний варіант відмови, який зображується учасниками. Решта учнів визначають ефективність обраного варіанту за наступними показниками: а) реальна можливість уникнути проб наркогенного препарату; б) можливість уникнути конфлікту з пропонуючим.

Варіант аналізованих ситуацій:

У двері подзвонили. Інга відкрила двері – на порозі стояла Дарина, її давня (ще з дитсадівських часів) подруга. Дівчата сіли на кухні і почали жваво обговорювати новини. «Слухай, Інго, давай покуримо», – запропонувала Дарина. «Давай, – погодилася Інга, – зараз тільки сигарети принесу». – «Та не треба, у мене є, правда з травичкою, адже ти такі ще не пробувала?» – «Ні», – розгубилася Інга. «Слухай, такий кайф, і безпечно зовсім! На, спробуй!» – і Дарина протягнула Інзі сигарету.

Оптимальна схема поведінки: відмова – спроба переконати подругу в необхідності відмови від використання наркотику; у випадку, якщо переконання не подіяли – прохання ніколи не звертатися з подібною пропозицією.

Бесіда «Різні види залежностей. Якості, які допоможуть уникнути залежної поведінки» (до теми «Ні» – залежності (попередження залежності від психоактивних речовин, інших залежностей)»)

Ми обговорили залежність від тютюну, наркотиків, інших психоактивних речовин. Чи можуть бути інші залежності? Так дійсно, сьогодні поширеними серед молоді є залежності від соціальних мереж, комп'ютерних ігор тощо.

Які якості людини можуть допомогти уникнути різних залежностей? Дійсно, серед таких якостей, критичне мислення, свідоме ставлення до себе та оточуючих, сила волі. Саме сила волі допомагає нам долати труднощі, дрібні («Як не хочеться вставати вранці...») та суттєві («Потрібно підготуватися до екзамену, щоб вступити до вишу», «Необхідно знайти роботу на час літніх канікул...»).

Поясніть фразу із книги Ельчина Сафарлі «Солодка сіль Босфора»: *«Досягнути мети – означає пройти тест на витривалість»*.

!Важливо пояснити учням, що не у всіх випадках можна розраховувати на власну силу волі. Коли йдеться про залежність від психоактивних речовин, коли залежність стає психологічною, навіть фізичною – сила волі не допоможе. Цього слід не допускати.

Вправа «Вузли» [1] (до теми «Ні» – залежності (попередження залежності від психоактивних речовин, інших залежностей)»)

Ця вправа допоможе проілюструвати деякі моменти, які обговорювалися.

Кожен учасник отримує відрізок стрічки або шпагату.

Тренер: Туго зав'яжіть на відрізу 3 вузли, не важливо, близько чи далеко вони будуть один від одного. Затягніть їх якомога більш туго. А тепер зав'яжіть 2 не тугих вузли.

Кожен з нас отримав в дар життя. І кожен у відповіді за те, як він розпорядиться цим подарунком. У кожної людини протягом життя виникають обставини, які дають їй можливість для росту і підйому, або стають «вузлом», результатом невірного рішення. Одні вузли розв'язати доволі легко, а інші практично неможливо.

Тепер розв'яжіть не тугі вузли на своїх відрізах. Чи спіткали вас проблеми? Як виглядає шпагат на тому місці, де був вузол? (*Скоріше за все вузол було легко розв'язати і шпагат не отримав пошкодження.*)

Тепер розплутайте тугі вузли. Пам'ятайте, що вони символізують по-справжньому серйозні наслідки, які не завжди можна виправити. З якими проблемами ви стикнулися? Як виглядає та частина шпагату, на якій був вузол? (*Скоріше за все вузол важко розв'язати і шпагат пошкоджено.*)

Чи можна сказати, що шпагат такий же рівний і неушкоджений, як на початку вправи? Чи змінився його вигляд?

Іноді наслідки помилкових рішень можна «розплутати», але ваше життя все одно не буде вже таким, яким би могло бути. Ваше життя схоже на шпагат – навіть, якщо ви розв'язали тугий вузол, на його місці лишається пошкодження.

Чи є такі вузли, які нам нав'язують інші люди? Якщо так, то що ви можете зробити вже сьогодні, щоб їх зупинити?

Пам'ятаймо, що краще уникати в житті зайвих «вузлів». Здоров'я і мрії важливіші!

Література

1. Мое життя: мрії та перепони: метод. рекомендації по формуванню здорового способу життя / укл. І. В. Чаус. Суми, 2006.
2. На пути к толерантному сознанию / отв. ред А. Г. Асмолов. Москва: Смысл, 2000. 255 с.

3. «Не смійся з мене: просвітницько-профілактична програма тренінгових занять» : навч.-метод. посіб. / Авт. Лора Паркер Рерден, за заг. ред. Лях Т. Л. Київ: УМСА, 2013. 100 с.
4. Никитина Н. И., Глухова М. Ф. Методика и технология работы социального педагога : учеб.пособие для студентов пед. училищ и коллеждей, обучающихся по специальности «Соц. педагогика». Москва: Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС,2007. 399 с.
5. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога. Київ: Шкільний світ, 2010. 128 с
6. [Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти.](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/korisni-posilannya-shodo-temi-antibulingu) 2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/korisni-posilannya-shodo-temi-antibulingu>

3. МОДЕРНІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ГУРТКАХ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

3.1. Дослідження відповідності сучасним вимогам організації освітнього процесу в гуртках декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти

Визначаючи якість позашкільної освіти, потрібно зазначити, що зміст позашкільної освіти формується на основі результатів вивчення потреб та інтересів здобувачів позашкільної освіти та їх батьків, регламентується навчальними програмами, затвердженими центральним органом виконавчої влади в сфері освіти і науки, а також власними навчальними програмами, розробленими закладами позашкільної освіти, іншими суб'єктами освітньої діяльності в сфері позашкільної освіти.

Сучасний зміст позашкільної освіти ґрунтується на формуванні ключових компетентностей освіти впродовж життя, але не обмежуються ними. У сфері позашкільної освіти формуються також загальнопрофесійні компетентності з метою підготовки особи до майбутньої професійної діяльності.

Ключовими є компетентності, що необхідні для самореалізації, розвитку активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та адаптації на ринку праці. Зокрема, в сфері позашкільної освіти особливо активно формуються такі ключові компетентності, як соціальна та громадянська компетентність; ініціативність і підприємливість; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя; уміння вчитись впродовж життя.

Загальнопрофесійними є компетентності, що формують уявлення, опорні знання за певним професійним спряму-

ванням, створюють необхідне підґрунтя для здобуття особою майбутніх професійних кваліфікацій.

Усі перелічені компетентності однаково важливі і взаємопов'язані.

Сучасна позашкільна освіта передбачає взаємодію з формальною освітою в рамках концепції «Нової української школи» через:

- впровадження компетентнісного підходу до навчання в неформальній освіті та формування наскрізних умінь та навичок, необхідних у ХХІ столітті;
- взаємодію між освітніми закладами позашкільної та загальної середньої освіти, іншими суб'єктами освітньої діяльності у сфері позашкільної освіти;
- інтеграцію освітніх процесів та навчальних програм у закладах загальної середньої та позашкільної освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності в сфері позашкільної освіти незалежно від організаційно-правової форми та форми власності;
- наскрізний процес виховання, який формує ціннісні ставлення і судження, що слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії у суспільстві.
- Було проведено **дослідження з метою визначення відповідності до сучасних вимог** організації освітнього процесу в гуртках декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти.

Це дослідження проходило у декілька етапів:

- – аналіз навчальних програм гуртків закладів позашкільної освіти з метою вивчення впливу їх змісту на формування ряду компетентностей у вихованців та ознайомлення з напрямком роботи кожного керівника гуртка;
- ознайомлення зі змістом річних навчально-виховних планів експериментальних закладів позашкільної

- освіти для вивчення тематики семінарів, встановлення напрямку роботи педагогічних колективів, визначення мети і завдань експериментального дослідження;
- відвідування запланованих інструктивно-методичних та організаційно-масових заходів, що проводилися в експериментальних освітніх закладах;
 - відвідування відкритих занять гуртків для ознайомлення з формами та методами навчання і виховання учнів;
 - проведення анкетування, опитування педagogічних працівників та вихованців;
 - забезпечення педагогів підготовлених нами методичними розробками;
 - контрольні зрізи;
 - аналіз одержаних результатів, формулювання висновків.

Подальше дослідження, яке проводилося з метою з'ясування аналізу стану програмного забезпечення у закладах позашкільної освіти дало можливість виділити декілька суттєвих проблем у цьому питанні.

По-перше, недостатність чіткого розуміння сутності типових і відмінних характеристик різних навчальних програм, їх типології і науково обґрунтованих підходів до розробки сучасного змістово-методичного забезпечення освітнього процесу.

По-друге, навчальна програма – показник професійної майстерності педагога. Чим вище професійний рівень, тим більш якісною і багатоплановою повинна бути така навчальна програма. Звідси різний ступінь готовності педагога до розробки авторських навчальних програм, розуміння навчальної програми як головного документа в освітньому процесі закладу позашкільної освіти.

Звідси ще одна проблема. Педагоги-практики не володіють в достатній мірі методологією теоретичного аналізу, оцінки, структурування, подачі інформації, перш за все тому, що раніше їх практична діяльність цього не передбачала.

Четверта, але на наш погляд, одна з найважливіших проблем – невміння педагогом правильно визначити цілі. Ціль – категорія проти значності якої не заперечує не один педагог, але чіткого розуміння цілей, а тим більше постійної регуляції своєї діяльності відповідно до цілі, у багатьох педагогів не відбувається. Педагогу важко визначити ціль, і особливо важко її дотримуватися.

Особливих труднощів викликає особистісно зорієнтована ціль. Педагоги велику увагу приділяють змісту, формі, менше мотивації і не завжди розуміють навіщо це потрібно робити. У більшості навчальних програм не відображується принцип рівності, не фіксується кінцевий результат, педагогічний інструментарій, який дає змогу транслювати і тиражувати навчальну програму.

Як позитив виділимо, що позашкільна освіта не має освітніх стандартів порівняно з процесом навчання у школі. Основним принципом відбору змісту позашкільної освіти є запити дітей і батьків. Цінності, цілі, завдання, форми і методи позашкільної освіти дітей існують у вільному просторі освітніх галузей, видів і типів людської діяльності.

Соціальна значущість навчальних програм з позашкільної освіти забезпечується комплексом цілей розвитку особистості, серед яких можна виділити: розвиток загальної культури; пізнавальний розвиток; творчий розвиток; соціальний розвиток; фізичний розвиток; психічний розвиток.

Реалізація вищезазначених цілей забезпечується їх направленістю на практичну діяльність дитини, оскільки більшість навчальних програм з позашкільної освіти практико орієнтовані. Ціллю їх є стимулювання і розвиток потенціалу особистості, включення її в систему соціальних комунікацій через навчання, суспільно корисну працю і дозвілля.

Проектування навчальних програм в позашкільній освіті обумовлено такими принципами як: масовість, особистісна

зорієнтованість, доступність, креативність, єдність навчання, формування і розвитку.

Подальше дослідження, за допомогою аналізу педагогічної документації (навчальних планів закладу позашкільної освіти, існуючих у закладі робочих планів та навчальних програм) дало можливість зробити висновок, що навчальні плани характеризувались переобтяженням кількості годин теоретичного матеріалу. У тематичному плані недостатньо відведено годин на семінарські заняття, походи, екскурсії під час яких, наряду з вивченням теоретичного аспекту народного мистецтва, можна було б вивчати його історичний аспект.

Для об'єктивності висновків було додатково проаналізовано ряд занять, що проводились у експериментальних закладах позашкільної освіти. Відвідані заняття характеризувалися не завжди раціональною структурою та відповідними методами і прийомами проведення. Тому постало питання розробки методики формування ключових компетентностей у закладах позашкільної освіти.

Відповідно до виявлених проблем ми припускаємо, що з метою модернізації організації освітнього процесу у гуртках декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти ефективно здійснюватиметься за умов використання у освітній роботі гуртків:

- спрямування змісту практичної діяльності вихованців на розширення їхніх уявлень про закони культури спілкування між людьми;
- поєднання у освітньому процесі традиційних та інноваційних форм, методів і засобів розвитку особистості.

Подальше вивчення стану проблеми в практиці роботи закладів позашкільної освіти, виявлення ролі педагогів у модернізації освітнього процесу в гуртках декоративно-ужиткового мистецтва проводилося за допомогою розробленої нами анкети, яка складалася з ряду відкритих та закритих питань.

Оцінюючи відповідність освітнього процесу в позашкільній освіті України загалом сучасним вимогам за десятибальною шкалою, педагоги дали таку оцінку: 40% зазначили високий рівень, 20% – середній, 30% – низький. 10% зазначили, що рівень відповідає повністю і поставили найвищий бал. Цікавим було спостереження: ті, хто зазначили середній і низький рівень освітнього процесу в позашкільній освіті України загалом, зазначали високий (60%) та середній (40%) рівень відповідності освітнього процесу сучасним вимогам у своєму закладі. Таким чином, низьких показників за другим питанням не було.

Оцінюючи рівень відповідності освітнього процесу в позашкільній освіті загалом сучасним вимогам за такими показниками як: нормативно-правові вимоги, враховуючи зміни законодавства у сфері освіти; досягнення психолого-педагогічної науки; психолого-педагогічні підходи; запитами суспільства загалом, дітей та батьків; культурним традиціям країни; запитами педагогів, всього 17 % респондентів зазначили невідповідність запитами суспільства загалом, дітей та батьків; 7% невідповідність досягненням психолого-педагогічної науки. Решта зазначила повну або часткову відповідність по всім критеріям.

Цікавим було спостереження того факту, що при позитивній оцінці відповідності освітнього процесу сучасним вимогам загалом, 80% респондентів зазначали необхідність модернізації освітнього процесу у закладах позашкільної освіти.

Першочерговим питанням, що потребує вирішення в процесі модернізації 98% респондентів зазначили удосконалення фінансування галузі; 98% за необхідність покращення науково-методичного забезпечення; 35 % проти організаційних змін у позашкільній освіті (форми тощо); 80% зазначали необхідність підвищення рівня соціального захисту учасників освітнього процесу, залучення кваліфікова-

них педагогічних кадрів, осучаснення змісту позашкільної освіти, посилення державної підтримки окремих напрямів позашкільної освіти.

Наступне питання було уточнюючим: «Яку допомогу щодо організації освітнього процесу у закладі позашкільної освіти Ви бажали б отримати?». Відсоткове співвідношення щодо бажання отримати фінансову допомогу співпало з відповідями на попереднє питання – 98%. Але були відповіді і такого змісту: «наукова допомога», «залучення іноземних фахівців з різних напрямів», «захист з боку держави від закриття гуртків», «не заважати».

Дали ствердзувальну відповідь 67% респондентів на запитання «Чи займаються у Вашому закладі з дітьми з особливими освітніми потребами?». Але при цьому, більшістю у відповідях на запитання «Із якими труднощами пов'язана освіта дітей із особливими потребами у Вашому закладі?» було зазначено, що взагалі немає умов для перебування таких дітей, не вистачає відповідної методичної літератури.

Висновок: беззаперечно, існує потреба в просвітництві педагогічного персоналу закладів позашкільної освіти; підвищенні наукового рівня методичного забезпечення освітнього процесу; недостатній доступ для дітей з особливими освітніми потребами до системи позашкільної освіти; відсутність єдиного інформаційно-комунікаційного простору для потенційних здобувачів позашкільної освіти, який би інформував про можливості та формував суспільне бачення позашкільної освіти як необхідної ланки освітнього процесу; низький рівень оплати праці педагогічних працівників системи позашкільної освіти, відсутність дієвих механізмів стимулювання професійного розвитку педагогів.

Отже, маємо ряд суперечностей між:

- розумінням педагогічних працівників необхідності модернізувати освітній процес та відсутністю розуміння як це робити;

- необхідності приведення змісту навчальних програм у відповідність до сучасних вимог (відповідно до концепції НУШ «найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями») та низьким рівнем знань щодо алгоритму розробки та затвердження навчальних програм для позашкільної освіти;
- потенційними можливостями закладів позашкільної освіти індивідуально працювати з дітьми та неготовністю педагогів розробляти індивідуальні навчальні програми (особливо для дітей з особливими потребами), індивідуальні маршрути розвитку (для дітей, які в межах однієї групи мають різний рівень підготовки).

На нівелювання першої суперечності, розроблено навчальну програму для педагогів «Школа педагога», метою якої є підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти.

Завдання навчальної програми «Школа педагога»:

- підвищити професійний рівень педагогічних працівників закладів позашкільної освіти по різних напрямках виховної роботи з учнями;
- ознайомити педагогічних працівників закладів позашкільної освіти з інноваційними формами і методами виховної роботи;
- сформуванню у педагогічних працівників закладів позашкільної освіти творчу уяву, нестандартне мислення, фантазію;
- підготувати педагогічних працівників закладів позашкільної освіти до включення в інноваційну діяльність, щодо освоєння сучасних технологій виховання;

- підвищити мотивацію професійного самовдосконалення та особистісного розвитку педагогів-позашкільників.

Зміст навчальної програми спрямований на опанування: сучасного стану та перспектив розвитку позашкільної освіти, нормативно-правової бази позашкільної освіти, інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти, основних компонентів і критеріїв педагогічної майстерності, форм виховної роботи, традиційних та інноваційних методів освітньої роботи, розвитку професійних здібностей і якостей сучасного педагога-позашкільника, вікових особливостей вихованців, культури педагогічного спілкування, шляхів вирішення конфліктів, роботи з батьками тощо.

Нівелювання другої суперечності вбачається у модернізації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти, що має базуватися на застосуванні *особистісно орієнтованого, діяльнісного, аксіологічного і компетентнісного підходів*, де в зміст освіти інтегровані основні компетентності особистості.

Ключова компетентність має відповідати провідній діяльності гурткової роботи. В гуртках декоративно-ужиткового мистецтва це етнокультурна компетентність, що дотична до компетентності зазначеної в НУШ – *обізнаність та самовираження у сфері культури* (здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва). Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

Під *етнокультурною компетентністю* вихованців ми розуміємо готовність вихованців до взаєморозуміння та взаємодії, яка базується на знаннях і досвіді, набутих в реальному житті (тобто в ході навчальних занять), спрямованих на їх успішну адаптацію в поліетнічному суспільстві, на-

лежному рівню обізнаності, практичних вміннях виготовлення предметів декоративно-ужиткового мистецтва.

Критерії **когнітивного** компоненту етнокультурної компетентності відображають знання історії та особливостей рідної культури, її традицій і звичаїв; наявність знань про вітчизняне мистецтво та мистецтво інших країн світу (показники: знання рідної мови, історії національної спільноти, народних звичаїв, традицій, обрядів, мистецтва, поліетнічного складу українського суспільства).

Критерії **емоційно-ціннісного** компоненту етнокультурної компетентності спрямовані на ціннісне ставлення до культурного спадку свого та інших етносів; усвідомлення себе суб'єктом українського народу, виявлення поваги та толерантності до людей і культур інших національностей (показники: ідентифікація себе як представника певної нації, наявність національної гідності за приналежністю до українського народу, усвідомлення важливої ролі свого етносу в історії поліетнічного складу українського суспільства, толерантні відносини з представниками інших етносів).

Критерії **практично-діяльнісного** компоненту етнокультурної компетентності відображають толерантне ставлення до інших культур та їх представників; наявність прагнення до оволодіння вітчизняною і світовою культурною спадщиною (показники: пропаганда необхідності зберігати культурні цінності, запобігати псуванню і знищенню культурних цінностей нації та сприяти їх відродженню, застосування знання національної культури у повсякденному житті).

На нівелювання третьої суперечності: *потенційними можливостями закладів позашкільної освіти індивідуально працювати з дітьми та неготовністю педагогів розробляти індивідуальні навчальні програми (для дітей з особливими потребами), індивідуальні маршрути розвитку (для дітей, які в межах однієї групи мають різний рівень підготовки), нами в рамках розробленої навчальної програми*

«Школа педагога» проводяться семінари щодо особливостей роботи з дітьми з особливими потребами, правил розробки індивідуальних програм розвитку, індивідуальних маршрутів розвитку (для дітей, які в межах однієї групи мають різний рівень підготовки).

Також відповідно до виявлених рівнів сформованості етнокультурної компетентності, розробляються індивідуальні освітні маршрути. Індивідуальні освітні маршрути розробляються відповідно до рівнів сформованості етнокультурної компетентності учнів. З учнями, які мають низький рівень сформованості етнокультурної компетентності, проводяться бесіди на теми пізнання дитиною самої себе, свого родинного середовища, а саме: «Звичаї і традиції життя моєї родини», «Історичне значення мого рідного краю», «Поняття родини, сім'ї. Значимість родинних зв'язків. Духовність людини», «Види національного мистецтва мого народу». На основі розроблених індивідуальних навчально-виховних маршрутів робота з цими учнями спрямовується на формування інтересу до вивчення національної культури, гордості за приналежність до українського народу. Наприклад, на гурткових заняттях петриківського розпису варто використовувати практичні завдання: намалювати родинне дерево, малюнок назвати прислів'ям, виготовити атрибути до свят (наприклад, писанки). Всі роботи обов'язково, незалежно від якості виконання, мають експонуватися на виставках, діти залучатися до інсценізації народних свят. Гуртківцям із низьким рівнем сформованості етнокультурної компетентності мають залучатися до пошукової роботи щодо звичаїв нашого народу, їм допомагатимуть діти з високим рівнем сформованості етнокультурної компетентності.

З учнями, які мають середній рівень сформованості етнокультурної компетентності, основна робота полягає у стабілізації та поглибленні знань культурних цінностей своєї нації. Для них навчально-виховний процес спрямований на

залучення до дослідницької роботи. Цьому сприяє побудова заняття таким чином, щоб дитина працювала з такими художніми роботами, які потребують реставрації, домальовування втраченого фрагменту, копіювання форм старовинних предметів домашнього вжитку, малюнків на них. Додатково мають проводитися бесіди на тему: «Матеріальні і духовні здобутки української культури та етносів, що проживають на території України», «Внесок українців до культурного досвіду світового співтовариства», «Дослідження мовних традицій твого рідного краю».

Учні, які мають високий рівень, можуть бути помічниками керівника гуртка: допомагати у доборі матеріалу до заняття, бути організаторами масових заходів. Для глибшого пізнання духовних цінностей з учнями мають проводитися бесіди на такі теми: «Українська система символічного відображення світу як система традиційної культури», «Національні особливості рідного краєвиду».

Важливою формою позашкільної роботи є організація виставок та проведення конкурсів, які дають можливість учням ознайомити зі своєю творчістю широке коло глядачів та демонструвати майстерність. Систематична участь у виставках та конкурсах, виховуватиме віру у власні сили, наполегливість. Ці форми позашкільної роботи даватимуть можливість для педагогічної корекції пізнавальних інтересів підлітків. Сам факт участі у виставках підвищуватиме у вихованців почуття відповідальності.

Література

1. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: монографія / за ред. В. В. Мачуського. Київ: ТОВ «Видавництво «Сталь», 2017. 220 с.
2. Ціннісні орієнтири навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: метод. посіб. / А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко та ін.; за ред. В. В. Мачуського. Київ: ТОВ «Арт-медіа прінт», 2017. 272 с.

3. Литовченко О. В. Сучасний зміст соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти. *Теоретико-методичні засади виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Вип. 21. Кн. 1. 2017. С. 367–375.
4. Мачуський В. В., Корнієнко А. В. Застосування аксіологічного підходу в навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу. *Теоретико-методичні засади виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Вип. 21. Кн. 2. 2017. С. 55–66.
5. Корнієнко А. В., Литовченко О. В. Виховання та розвиток в системі позашкільної освіти. *Державна доповідь про становище дітей в Україні «Реалізація конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи» (за період 2009-2016 рр.)* / ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка»; редкол. : Р. С. Колбаса (голова), О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, З. П. Кияниця, Л. С. Солодухіна, С. М. Ільчук. Київ. С. 83-87.
6. Просіна О. В. Закономірності сучасного освітнього менеджменту в управлінні системою виховної діяльності позашкільного навчального закладу. *Теоретико-методичні засади виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Вип. 21. Кн. 2. 2017. С. 178–186.
7. Boiko A.E. Creative self-expression of primary schoolchildren: Practice-oriented approaches in the system of out-of-school education. *Теоретико-методичні засади виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Вип. 21. Кн. 1. Київ, 2017. С. 59–68.

3.2. Етнокультурне виховання в освітньому процесі гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти

Вибір декоративно-ужиткового мистецтва як засобу етнокультурного виховання окреслений тим, що декоративно-ужиткове мистецтво у виховному і освітньому процесі, дозволяє певною мірою вирішити проблему естетичного виховання. Саме в процесі занять декоративно-ужитковим мистецтвом у педагог має можливість встановити з вихованцем емоційний контакт, емоційне спілкування. Цікавий зміст, багатство фантазії, яскраві художні образи привертають увагу вихованця, доставляють йому радість і в той же час вчиняють на нього виховний вплив. Завдяки символу

лічній, образній мові декоративно-ужиткового мистецтва, як одного з різновидів народної творчості, ми пізнаємо історію, світогляд, моральні якості наших предків, культурно-історичні особливості регіону.

Основним принципом формування змісту навчальної програми з етнокультурного виховання учнів у закладах позашкільної освіти ми виділили єдність національної спрямованості змісту навчання, його зв'язок з практичною діяльністю. Також нами виділено комплексні критерії відбору змісту етнокультурного виховання учнів у закладах позашкільної освіти:

- виховна спрямованість змісту навчальної програми гуртка;
- орієнтованість змісту навчальної програми гуртка на творчий розвиток учнів;
- взаємообумовленість пізнавальної інформації та практичних робіт, закладених у змісті;
- відповідність матеріалу наступності і послідовності, кількості навчальних годин;
- відповідність матеріалу віковим особливостям учнів;
- доступність матеріалу.

Приведення змісту навчальних програм у відповідність до сучасних вимог відбувалося через впровадження навчальних програм для позашкільної освіти: «Петриківський розпис», «Декоративно-ужиткове мистецтво», «Валяння вовни».

Усі вказані навчальні програми мають гриф МОН («Схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах»), що дає можливість їх використання на всеукраїнському рівні.

Для ілюстрації методики формування етнокультурної компетентності вихованців розроблено структурну модель освітнього процесу в гуртках декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти (рис.1). В дослідженні

ми спиралися на теоретичні підходи використання методу моделювання у педагогічних процесах, які висвітлені в працях учених: Л. Білас, Н. Білик, О. Власенко, А. Золотарьової, Л. Козак, Г. Пустовіта, В. Ягупова.

Доцільність застосування методу моделювання в педагогічних дослідженнях пояснюється багатоманітністю його гносеологічних функцій, що дозволяє упорядкувати окремі знання у відповідну систему. Саме цим і був зумовлений наш вибір методу моделювання.

Визначено ознаки сформованості етнокультурної компетентності особистості:

- виховання толерантного ставлення до інших культур і народів; активне запобігання виявленню націоналізму, шовінізму та ін.;
- формування соціальної активності особистості, готовності до участі в процесах державотворення, здатності до самостійного життєвого вибору на основі гуманістичних цінностей;
- виховання шанобливого ставлення до родини, мови, історії своєї нації, визнання духовної єдності поколінь та спільності культурної спадщини;
- підвищення творчого, інтелектуального і духовного і фізичного рівня розвитку вихованців.

Саме ці ознаки етнокультурної компетентності діагностуються за допомогою анкет, бесід і педагогічних спостережень.

Мета розробленої структурної моделі, полягає у спрямуванні освітнього процесу на виховання особистості учнів з високим рівнем етнокультурної компетентності. В основу розробки структурної моделі було покладено такі завдання:

Рис. 1. Структурна модель процесу формування етнокультурної компетентності у вихованців гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти.

Розробляючи методику формування етнокультурної компетентності ми керувалися наступними принципами. Один з принципів, яким ми керувалися при проведенні дослідження був принцип **природовідповідності**. Цей принцип передбачав урахування педагогом в освітньому процесі не тільки вікових, психологічних, а й етнічних (національних) особливостей дитини.

Одним з фундаментальних принципів ми вбачаємо **єдність загальнолюдських і національних цінностей**. Ці два взаємодоповнюючі аспекти виконують головну роль в пізнанні дитиною особливостей життєдіяльності свого етносу. Саме усна й писемна творчість народу, його культурні традиції, мистецтво, мова, будучи національними за своєю

суттю і змістом, водночас вбирають в себе елементи загальнолюдської культури, цінності й ідеали.

Національне не виключає загальнолюдського, а навпаки, загальнолюдське містить в собі здобутки цивілізованих націй. Людина в своєму біологічному та духовному розвитку проходить процес від пізнання і засвоєння свого рідного, національного і загальнолюдського. Порушення шляху «від нації до світової спільноти» спричинює деформації у розвитку особистості.

Цей принцип передбачає виховання національної сутності учня, якостей і рис, притаманних своєму народу. При застосуванні даного принципу, освітній процес має бути спрямовано на оволодіння учнем національною культурою у таких її формах, як наука, мистецтво, література.

Поєднання національного і загальнолюдського в освітньому процесі має бути у співвідношенні один до одного. Якщо вихованці недостатньо оволодівають духовними цінностями свого народу, а засвоюють лише загальнолюдське, це спричинює послаблення відчуття свого родоводу й народу. Водночас загальнолюдське усвідомлюється і сприймається недостатньо. З іншого боку, засвоєння лише національного і меншою мірою – загальнолюдського породжує також негативні явища: утверджується зверхність у ставленні до інших націй, розвивається агресивний націоналізм чи ворожий шовінізм.

Оптимальне поєднання національного і загальнолюдського є основою для формування етнокультурної компетентності особистості з розвиненим почуттям національної гідності й поваги та толерантності до людей і культур інших національностей.

Реалізація даного принципу відбувається на основі методу задааної форми навчального змісту, розробленим І. Бехом. В освітньому процесі, входження підрастаючої особистості у сферу культури є продуктивним за умови її представлення

не як системи знань, цінностей та технологій, а як відкритої системи проблем, які долало людство. Учень успішно має долучатися до форм людської культури за умови набуття практичного досвіду оволодіння відповідними людськими діяльностями. Кожна діяльність має проектуватися у тій чи іншій дисципліні виконанням сукупності певних навчальних задач, що передбачали розвиток вихованця.

Реалізація принципу **етнізації** передбачає роботу з учнями на основі історичного минулого рідного народу, матеріального і духовного буття, моралі, культури. Виховання пам'яті родоводу, бажання зберегти символи українського народу (мамину пісню, батьківську хату, дідушеву казку, бабусину вишиванку, український рушник). Все це шляхи до духовного відродження.

Принцип **безперервності і наступності** забезпечує послідовність і наступність залучення вихованців до духовності народу в кожний період їх розвитку, формування цілісної особистості з стійкими громадянськими, патріотичними і національними якостями. На кожному з цих етапів педагог має будувати чітку систему впливів, що є логічним продовженням народознавчої роботи на попередніх етапах відповідно до вікових та індивідуальних, біологічних та етнічних особливостей учнів.

Принцип **самостійності і активності особистості** полягає у забезпеченні такої психолого-педагогічної атмосфери, яка сприяє виявленню, розвитку і реалізації учнями пізнавальної самостійності, творчої активності, прояву обдарованості і таланту у навчально-виховній діяльності.

Відповідно до означених принципів, у процесі формування етнокультурної компетентності учнів варто виходити з того, що будь-який виховний вплив є багатостороннім. У зв'язку з цим ми прагнемо, щоб виховна робота в гуртках була особистісно зорієнтованою, базувалася на особистісно-діяльному принципі її організації, який передбачає ак-

тивне включення вихованця в освітній процес на засадах співпраці, діалогу, партнерства, високої вимогливості і глибокої поваги до нього.

При відборі методів для формування етнокультурної компетентності вихованців в закладах позашкільної освіти, необхідно брати до уваги, що кожен метод виконує певну організаційну, пізнавальну, розвиваючу і виховну функцію. Виходячи з цього, рекомендується для формування етнокультурної компетентності використовували наступні три групи методів:

- метод розвитку свідомості особистості;
- метод формування суспільної поведінки;
- метод стимулювання діяльності та поведінки.

Складовими методу розвитку свідомості особистості, що формує в учнів погляди і переконання, є словесні методи (*роз'яснення, бесіда, лекція, диспут*).

За допомогою *роз'яснення* вихователі впливають на свідомість учнів, прищеплюють їм моральні норми і правила поведінки. Щоб *бесіда* дала позитивний результат, педагог має обґрунтовувати тему в доступній формі для засвоєння матеріалу, формулювати запитання таким чином, щоб вони спонукали до розмови, щоб учні залучалися до оцінювання подій, вчинків, явищ суспільного життя і таким чином формували у них на цій основі ставлення до навколишньої дійсності, до своїх громадських і моральних обов'язків, відчуття себе як однієї з складових української нації. Зміст бесіди має спиратися на знання української культури.

Лекція має бути допоміжним методом занять. Вона відзначається системністю і послідовністю у викладі програмного матеріалу, обов'язковим формулюванням висновків після закінчення теми. Вона має бути насичена елементами розмови, проблемними ситуаціями, логічними завданнями, пошуково-дослідницька робота з архівними матеріалами давали змогу учням включатися у хід роздумів керівника

гуртка, навчитися вести діалог, добирати, порівнювати факти, співвідносити їх з теорією.

Розуміння національної культури як цілісності надавало можливість через конкретні вияви – побут сім'ї, родини, мови, мистецтва, звичаєвості та обрядовості пізнати Україну й українців у неповторних ознаках життя, духовності та творчості, що вирізняють їх у людстві. Тому має звертатися особлива увага на такі теми: «Національна символіка та атрибути», «Матеріальні та духовні цінності», «Культура міжнаціональних взаємин», «Риси українського етносу», «Власна оцінка проявам добра і зла», «Людська гідність», «Ментальність українця».

Наступний метод не менш ефективний ніж попередні у формуванні етнокультурної компетентності є диспут. Він передбачає вільний, жвавий обмін думками, колективне обговорення питань, що хвилюють учнів. Під час диспуту учні мають відстоювати власну позицію, переконуватися в правильності чи помилковості своїх поглядів, розкриватися їх ерудиція, культура, темперамент, розвиватиметься логічне мислення, вміння аналізувати, узагальнювати, робити висновки.

Друга група методів виховання передбачає формування суспільної поведінки. Основним складовим даного методу ми виділяємо створення виховуючих ситуацій, як важливий чинник формування суспільної поведінки. Кожна з таких ситуацій передбачає визначення педагогом умов, необхідних для здійснення запланованого, продумування ним своїх дій поведінки в новій ситуації, виникнення в учнів нових почуттів, зумовлених новою педагогічною ситуацією, які стають підґрунтям нових думок, мотивів поведінки і подолання недовіри. Якщо педагог виявить уміння і знання у галузі, яка цікавить вихованця, це викликає в нього здивування, піднімає в його очах авторитет педагога.

Третя група методів виконує функції регулювання, коригування і стимулювання творчої діяльності вихованців.

У межах закладу позашкільної освіти до даного методу, ми пропонуємо відносити лише метод змагання та заохочення.

Змагання у нашому дослідженні ґрунтувалося на природній схильності дітей до здорового суперництва і самоутвердження в колективі. Ми практикували такі форми змагання: конкурси, олімпіади. Фестивалі й огляди художньої самодіяльності, виставки образотворчого мистецтва і технічної творчості, вікторини і т.д. під час цих змагань виявляли і розвивали інтереси й творчі здібності учнів, розширювали їхні знання і кругозір, активізували пізнавальну та інші види суспільно-корисної діяльності.

Педагогічно доцільно організоване змагання під час експерименту мало відповідати таким вимогам: знання учнями його умов і регулярне підведення підсумків, залучення учнів до аналізу змагання і підведення підсумків; наочне оформлення процесу змагання і його результатів; моральне стимулювання.

Заохочення – схвалення позитивних дій і вчинків з метою спонукання вихованців до повторення. Його мета – спрямування поведінки учня в потрібне русло, зміцнення в ньому впевненості у власних силах і, отже, посилення прагнення до позитивних вчинків, певних успіхів.

Але, для того, щоб метод заохочення мав виховну силу, важливо своєчасно помітити позитивні зрушення в особистості учня, в його ставленні до навчання, праці. Відзначення хоча б невеличких зрушень на краще, маленької перемоги учня над собою, пробуджувало в ньому енергію, стимулювало його на повторення схвалених вчинків. Неврахування цього негативно позначається на процесі виховання дитини.

У результаті поєднання перерахованих вище методів формуванні етнокультурної компетентності учнів закладів позашкільної освіти забезпечуватиме досягнення поставлених завдань за таких умов: відповідність методів розробленому змістові навчально-виховного процесу виховання; від-

повідній підготовці педагогів та їх вміння використовувати найефективніші методи в кожному випадку; єдності виховних впливів родини, загальноосвітніх шкіл, позашкільних дитячих організацій та громадських закладів національного спрямування; урахуванню вікових та індивідуальних особливостей підлітків.

Інтеграція традиційних і інноваційних форм позашкільної роботи у нашому дослідженні забезпечуватиме формування етнокультурної компетентності, з метою підвищення рівня цієї якості від низького до високого.

Заняття мають проводитися з використанням сукупності традиційних (учнівські виставки, конкурси, екскурсії, залучення батьків до навчально-виховного процесу тощо) та інноваційних (виставки батьківських робіт, індивідуальні навчально-виховні маршрути, майстер-класи батьків) форм виховання.

Література

1. Бойко А. Е. Ціннісні орієнтації вихованців в гуртках гуманітарного напрямку закладів позашкільної освіти. *Науковий вісник Національного еколого-натуралістичного центру*. Випуск 4. Серія: Педагогічні науки. Серія: Навколишнє середовище та його захист. Серія: Сільськогосподарські науки. № 2. Київ: “НЕНЦ”, 2017. С.57–67.
2. Корнієнко А. В. Громадянське виховання учнів у гуртках декоративно-ужиткового мистецтва. *Науковий вісник Національного еколого-натуралістичного центру*. – Випуск 4. Серія: Педагогічні науки. Серія: Навколишнє середовище та його захист. Серія: Сільськогосподарські науки. № 2. Київ: “НЕНЦ”, 2017. С.47–57.
3. Корнієнко А. В., Литовченко О. В. Виховання та розвиток в системі позашкільної освіти. *Державна доповідь про становище дітей в Україні «Реалізація конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи» (за період 2009-2016 рр.)* / ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка»; редкол. : Р. С. Колбаса (голова), О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, З. П. Кияниця, Л. С. Солодухіна, С. М. Ільчук. Київ. С. 83-87.
4. Корнієнко А. В. Формування громадянських якостей особистості учнів засобами українських народних ремесел. *Нові тенденції і яви-*

- ща у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри* : зб. наук. праць. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. С. 241–249.
5. Корнієнко А. В. Зміст наскрізної навчальної програми для позашкільних навчальних закладів / А. В. Корнієнко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіту наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2016 рік / [за ред. І. Д. Беха, Ж. В. Петровича]. – Вип. 5. – Івано-Франківськ: НАІР, 2017. – С. 126–129.
 6. Етнокультурне виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва в умовах позашкільного навчального закладу: метод. посіб. / І. Д. Бровко, А. В. Корнієнко, В. В. Мачуський та інші; за ред. А. В. Корнієнко. Дніпро: ПП Дрига Т.В. 2016. 236 с.
 7. Литовченко О.В. Ціннісні орієнтири та потенціал позашкільної освіти в сучасних умовах розвитку країни. *Науковий вісник Національного еколого-натуралістичного центру*. Випуск 4. Серія: Педагогічні науки. Серія: Навколишнє середовище та його захист. Серія: Сільськогосподарські науки. № 2. Київ: “НЕНЦ”, 2017. С.20–33.
 8. Мачуський В. В. Сучасне розуміння аксіологічного підходу в освітньому процесі закладу позашкільної освіти. *Науковий вісник Національного еколого-натуралістичного центру*. Випуск 4. Серія: Педагогічні науки. Серія: Навколишнє середовище та його захист. Серія: Сільськогосподарські науки. № 2. Київ: “НЕНЦ”, 2017. С.8–20
 9. Мачуський В. В. Аксіологічний підхід до організації освітнього процесу позашкільного навчального закладу. *Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри* : зб. наук. праць. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. С. 129–139.

4. МОДЕРНІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗА ГУМАНІТАРНИМ НАПРЯМОМ

4.1. Проблема модернізації змісту позашкільної освіти: гуманітарний напрям

Важливою проблемою у системі освіти є переорієнтація освітнього процесу з уміння запам'ятовувати та повторювати суму знань на вміння, аналізувати процеси і явища, ухвалювати рішення, функціонувати в різних сферах суспільного життя на основі набутих знань. Для цього, на думку В. Кременя, головним завданням освіти стає формування у підростаючого покоління інноваційного типу мислення і готовності до інноваційної діяльності. Важливо підготувати дитину до життя в глобалізованому просторі, де на неї чекає незліченна кількість динамічних і часто суперечливих комунікативних впливів. Крім того, освіта повинна формувати у дитини сучасну систему цінностей, орієнтація на які дасть можливість людині максимально самореалізуватися, зміцнюючи при цьому гуманістичні засади самого суспільства. Всіх цих та інших важливих можна досягти, базуючись на принципі людиноцентризму, тобто якомога ближче наблизивши навчання і виховання до конкретної сутності людини, її здібностей та особливостей, що повинно бути провідною ідеєю в усій справі модернізації освіти [4, с. 345-346]. Отже, культура дитиноцентризму та інноваційності повинна визначати всю діяльність сучасного педагога як у школі, так і в закладах позашкільної освіти.

У зв'язку з цим актуальною є модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти, оскільки ця система визначально орієнтована на вільний вибір зростаючою особистістю видів і форм діяльності та спрямовується на формування інтелектуально й культурно розвиненої, духовно і морально свідомої, патріотично спрямованої, соціально від-

повідальної й фізично здорової особистості, здатної до творчої самореалізації, професійного самовизначення.

Актуальними для модернізації позашкільної освіти є такі ідеї дитиноцентризму:

- відсутність адміністративного контролю, який обмежує свободу педагогічної творчості;
- активність вихованців навчальному процесі, орієнтація на їх інтереси та досвід, створення навчального середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини;
- практична спрямованість навчальної діяльності, взаємозв'язок особистого розвитку дитини з її практичним досвідом;
- відмова від орієнтації освітнього процесу на середнього школяра і обов'язкове врахування інтересів кожної дитини;
- виховання вільної незалежної особистості;
- забезпечення свободи і права дитини в усіх проявах її діяльності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей, забезпечення морально-психологічного комфорту дитини [4].

Модернізація освітнього процесу закладів позашкільної освіти передбачає розв'язання низки ключових питань. У «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» однією з таких важливих проблем зазначається запровадження у закладах позашкільної освіти інноваційної моделі цілісного позашкільного освітньо-виховного простору, побудованої на гуманістичній (культурологічній) парадигмі, де центром системи визначено дитину з її потребами, мотивами, бажаннями, інтересами, переконаннями, ідеалами, самосвідомістю, і якому має бути надано системність, ціннісно-орієнтоване спрямування на самоактуалізацію й самодетермінацію особистості, творчий й соціально активний характер її діяльності [5].

Отже, заклади позашкільної освіти, зокрема гуманітарного напрямку, зможуть на практиці реалізувати принцип дитиноцентризму, який є фундаментальним в Концепції «Нової української школи», і передбачає, що навчання і виховання кожної дитини наближається до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини.

На думку І. Беха, потребують модернізації традиційні виховні методи, які повинні увібрати в себе новітні дані психології особистості, психології мотивації та емоцій, відкриття у сфері міжособистісного діалогу. Вчений утверджує виховання духовно зрілої особистості, для якої поняття добра, справедливості, совісті, обов'язку набули непохитності, стали власними ціннісними орієнтирами, є головною метою сучасної освіти. Цього можна досягти, якщо навколо вихованця культивуються такі відносини і в такому поєднанні, які можуть створювати у нього ціннісну структуру у формі його потреб, інтересів, схильностей, і якраз такого змісту, у якому зацікавлене суспільство. У методичному плані у цьому зв'язку постає завдання цілеспрямованого формування у підростаючої особистості єдності знання, переживання і поведінки щодо тієї чи іншої морально-духовної цінності [2].

У контексті вищезначеного, важливим видається концептуальна модель І. Беха про гуманістичне особистісно орієнтоване виховання, який наголошує, що така освітня ідея стає домінуючою, оскільки проголошує людину найвищою цінністю суспільства, формує ставлення до дитини як до самоцінності, до дитинства як до важливого самостійного періоду в житті людини, пропонує шляхи й принципи виховання особистості, здатної на активну творчу діяльність, саморозвиток і самовдосконалення. Отже, провідна виховна позиція має спрямовуватися на створення такого соціокультурного середовища, яке забезпечило б оптимальні можливості для самовизначення вихованця, його самоутвердження, прояву його таланту [1].

Отже, постає питання модернізації позашкільної освіти за гуманітарним напрямом, її змісту та основних пріоритетів стосовно вимог сучасної епохи. Оскільки саме зміст позашкільної освіти ґрунтується на особистісних інтересах і потребах дитини, відтак освітній процес передбачає особистісно орієнтований підхід до його побудови на принципах науковості, наступності, полікультурності, системності, інтегративності, єдності освіти і виховання та на засадах гуманізму й демократії.

Зазначимо, що перехід позашкільних закладів у новий якісний стан, як зазначено у «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні», співпадає у часі з усвідомленням позашкільної освіти не тільки як надзвичайно актуального явища для подальшого вдосконалення освітнього простору України, але і як однієї зі складових педагогіки розвитку. Тому позашкільна освіта не може розглядатись як придатак до школи, цей вид освіти – самостійний і самоцінний, що ніколи ніякою школою замінений не буде, оскільки чим вище якісний рівень шкільної освіти, тим ширший стає спектр освітніх інтересів і запитів особистості, які сама загальноосвітня школа задовольнити не в змозі [5].

Варто наголосити, що реалізація завдань Концепції «Нової української школи» та Закону України «Про освіту» (2017) також вимагають від закладів позашкільної освіти за гуманітарним напрямом модернізацію навчальних програм з орієнтацією на формування таких наскрізних вмінь як: критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми [6]. Саме орієнтування на ці наскрізні вміння і забезпечує рівновагу між знаннями, вміннями, ставленнями учнів та їхніми реальними життєвими потребами.

Враховуючи той факт, що одним із завдань позашкільної освіти сьогодні є формування ключових компетентностей,

необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, модернізація позашкільної освіти також вимагає підготовки висококваліфікованих педагогів з високим рівнем володіння теорією та практикою проектування як головної рушійної сили інноваційної діяльності у закладах позашкільної освіти.

Таким чином, теоретичний аналіз наукових джерел з проблемами позашкільної освіти (О. Биковська, В. Вербицький, А. Корнієнко, О. Липецький, О. Литовченко, В. Мачуський, Г. Пустовіт, Т. Сущенко, Л. Тихенко та ін.) та аналіз вищеокреслених викликів, які стоять перед позашкільною освітою, дає змогу зробити висновок, що модернізація організації позашкільної освіти за гуманітарним напрямом має базуватися на комплексному застосуванні провідних підходів психолого-педагогічної науки: особистісно орієнтованого, аксіологічного, компетентнісного та діяльнісного підходів.

Розглянемо детальніше шляхи модернізації організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти за гуманітарним напрямом на засадах вищезазначених наукових підходів на прикладі гуртка з іноземної мови «Англійська мова».

Література

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ, 1998. 203 с.
2. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності. Київ: Академвидав, 2009. 248 с.
3. Кирьякова А. В., Мороз В. В. Взаимосвязь ценностных ориентаций и креативности как аксиологический ресурс модернизации университетского образования. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета* . С. 57–68.
4. Кремьень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ: Педагогічна думка, 2009. 520 с.
5. Позашкільна освіта: додаткові можливості для розвитку особистості учня / Корнієнко А.В., Мачуський В.В., Пустовіт Г.П., Литовченко О.В., Просіна О.В. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні* / Нац. акад. пед. наук

України; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Товариство «Знання» України, 2016. С. 59-67.

6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

4.2. Шляхи модернізації організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти за гуманітарним напрямом

На засадах особистісно орієнтованого підходу

Сучасні інтеграційні процеси, входження України в Європейський освітній простір, міжнародний обмін інформацією у різних галузях знань значною мірою впливають на підвищення статусу іноземної мови як важливого засобу комунікації та навчального предмета, що вимагає реформування мовної освіти.

Згідно з науковими визначеннями (І. Бех, О. Савченко, І. Якиманська) особистісно орієнтована освіта передбачає постійне задоволення освітніх запитів людини, створення умов проектування реалізації індивідуальної освітньої програми, яка дозволяє їй вибрати й оволодіти різноманітним освітнім рівнем. Передусім вона спрямована на розвиток і саморозвиток індивіда, становлення його як особистості з урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів і здібностей. О. Савченко зазначає, що особистісно орієнтовану освіту необхідно розуміти не тільки як гуманізацію навчальної взаємодії, навчального спілкування, але насамперед як наповнення змісту освіти такими знаннями, що набувають для людини особистісного сенсу [9, с. 11].

Важливим у даному контексті є дослідження І. Якиманської, яка особистісно орієнтовану освіту визначає як важливий фактор становлення й розвитку особистості, її індивідуальності: «Результатом освіти має бути не навченість (інформованість), хоча це необхідна складова освіти, а становлення особистості – самобутньої, унікальної, творчої, –

яка має й реалізує власні цілі й цінності в житті» [10, с. 26]. Основну функцію освіти І. Якиманська вбачає у розкритті індивідуальності кожної особистості, створенні умов для її розвитку на основі врахування суб'єктного досвіду особистості, забезпеченні становлення засобами освіти критичності, самостійності, ініціативи, творчості, їх прояву в мисленні, поведінці.

Шляхами реалізації особистісно орієнтованого підходу науковці вважають наступні: педагог має виступати консультантом, який надає педагогічну розвивальну допомогу підростаючій особистості, створювати умови для вибору як певних активних дій особистості, спрямованих на визначення переваг однієї з альтернатив (у використанні навчального матеріалу різного за змістом, видом, формою, у виборі способів виконання завдань, у використанні індивідуальних програм навчання). Він має забезпечувати позитивну атмосферу, яка характеризується тим, що особистість у процесі взаємодії з іншими вільно би висловлювала свою точку зору (не боялася припуститися помилки), зверталася по допомогу й підтримку до педагога. Педагог має створювати умови для творчості особистості в самостійній діяльності, його постійна увага має бути приділена аналізуванню й оцінюванню індивідуальних способів навчальної роботи, що спонукає суб'єкта до усвідомлення не лише результату, але й процесу своєї діяльності; урахувати навчальні можливості кожної особистості). [5]

Форми та методи позашкільної освіти мають бути зорієнтовані на стимулювання допитливості, пошук рішень, формування вмінь і навичок ефективно діяти у швидкоплинних життєвих ситуаціях. Це реалізується під час створення ситуацій, у яких розвиток підростаючої особистості досягається шляхом внутрішньої активності, що дозволяє вийти за межі встановлених стандартів, особистої необхідності виразити власне розуміння змісту та призначення діяльності. Опти-

мальність шляху досягнення мети залежить від плідної співпраці з педагогом, їх взаємодії у виборі й застосуванні методів навчання.

Педагог, організовуючи освітній процес, має сприяти збагаченню особистісного досвіду кожного вихованця, розкриттю й розвитку його індивідуальності на основі поваги до інтересів і потреб особистості; створювати умови для формування в особистості здатності проявляти власну ініціативу, ставити перед собою мету і планомірно йти до її досягнення; стимулювати, підтримувати ініціативну поведінку вихованця.

Аналіз теоретичних праць дозволяє назвати вимоги, що забезпечують реалізацію освітньої програми на засадах особистісно орієнтованого підходу в позашкільній освіті:

- створення освітнього середовища, яке включає особливий тип взаємин між педагогом і вихованцем, заснований на довірі, співробітництві, співтворчості, тому що суб'єктивний досвід виявляється в процесі обміну змістом знань, завдяки аналізуванню зустрічі «моє і наше»;
- постійне заохочення вихованців до рефлексії й саморозвитку;
- індивідуалізація розроблених освітніх програм;
- створення умов для стимулювання та цілеспрямованого розвитку творчого потенціалу вихованців, забезпечення творчої спрямованості освітнього процесу;
- використання в освітньому процесі інтерактивних технологій, спеціально спроектованих адаптаційних завдань для організації самостійної роботи.

Загалом можна вважати процес навчання особистісно орієнтованим, якщо забезпечено розвиток і саморозвиток особистості з урахуванням її індивідуального, неповторного суб'єктивного досвіду, здібностей, інтересів, ціннісних орієнтацій, чому може сприяти використання різноманіт-

них форм і методів організації освітнього процесу, створення умов для творчості, стимулювання вихованців до самооцінки й рефлексії, виявлення позитивних змін у розвитку особистості

Англійська мова вивчається через особисту участь кожного, здебільшого у діалогових, парних формах роботи. Відтак вивчення мови не є статичним, а є динамічним, діяльним, інтерактивним. Для цього педагог моделює комунікативні ситуації з теми, що вивчається, мотивуючи дітей до живого спілкування ігровими засобами, цей метод передбачає мінімум дистанції між педагогом і вихованцями.

Особистісно орієнтований підхід, за О. Савченко, поєднує виховання та освіту в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-педагогічного захисту, розвитку дитини, підготовки її до життєтворчості тощо. Як головні можна виділити такі завдання:

- розвинути індивідуальні пізнавальні здібності кожної дитини;
- максимально виявити, ініціювати, використати індивідуальний досвід дитини;
- допомогти особистості пізнати себе, самовизначитись та самореалізуватись, а не формувати попередньо задані якості;
- сформувати в особистості культуру життєдіяльності, яка дає можливість продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначити лінії життя [9].

Головними вимогами до особистісно орієнтованих технологій за І. Якиманською є наступні:

- навчальний матеріал повинен забезпечувати виявлення змісту суб'єктного досвіду учня, включаючи досвід його попереднього навчання;
- виклад знань повинен бути направленим не тільки на розширення їх обсягу, структурування, інтегрування, узагальнення предметного змісту, а також на постійне

перетворення набутого суб'єктного досвіду кожного вихованця;

- у процесі навчання необхідне постійне узгодження суб'єктного досвіду вихованців з науковим змістом здобутих знань;
- активне стимулювання учня до самооцінної освітньої діяльності, зміст і форми якої повинні забезпечувати вихованцеві можливість самоосвіти, саморозвитку, самовираження в ході оволодіння знаннями;
- конструювання та організація навчального матеріалу, який дає змогу учневі вибрати його зміст, вид та форму при виконанні завдань, розв'язуванні задач тощо;
- виявлення та оцінка способів навчальної роботи, якими користується вихованець самостійно, стійко, продуктивно;
- необхідно забезпечувати контроль і оцінку не тільки результату, а й головним чином процесу [10].

Заняття, побудовані на особистісно орієнтованій взаємодії, дають змогу здійснити індивідуальний підхід, стимулюють пізнавальну активність вихованців. Педагогу слід проаналізувати зміст навчального матеріалу, визначити види діяльності вихованців, підготувати завдання на вибір або завдання для групової роботи, враховуючи обсяг навчального матеріалу й рівень складності відповідно до індивідуальних можливостей вихованців. Слід дотримуватися таких вимог:

- чітко формувати пізнавальні завдання, що спрямовують вихованців на вирішення певної проблеми, спонукають до активності, творчого мислення, пошуку нових знань і нових способів дій;
- зосередити увагу на діяльності учнів з низьким рівнем навчальних досягнень;
- не створювати змагань на швидкість виконання завдань;

- навчати учнів здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінювання [7].

Головне завдання педагога забезпечити кожному вихованцеві можливість виявити себе як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності, навчити дітей самостійно міркувати, дискутувати, відстоювати свої думки, ставити запитання, бути ініціативними в набутті нових знань.

Технологія може вважатися особистісно орієнтованою за умов, якщо вона буде відповідати таким педагогічним вимогам: діалогічність, творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку вихованця, надання йому необхідного простору свободи для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору способу поведінки. Саме в таких умовах особистісно орієнтована освітня парадигма буде сприяти формуванню у вихованців позитивного ставлення до навчання, розвитку вміння працювати в групі та самостійно, забезпечувати високу активність всього колективу, підвищувати результативність заняття, стимулювати розвиток пізнавальних можливостей, потребу спостерігати та досліджувати.

Особистісно орієнтоване виховання засобами іноземної мови передбачає використання навчального спілкування, співробітництва та активної творчої діяльності вихованців, і тому педагогу необхідно включити їх в реальну комунікацію, в інформаційний обмін, змодельовати процес входження в культуру. Саме метод проектів, що забезпечує особистісно орієнтоване виховання, дає можливість вивчати практику життя засобами іноземної мови в реальному інформаційному просторі.

Метою застосування інтерактивних методів у процесі вивчення іноземної мови є створення таких умов навчання, в яких усі студенти взаємодіють між собою. На заняттях створюється можливість обговорення різноманітних проблем, аргументування власного погляду, тобто відбувається така

взаємодія, яка орієнтує особистість на розвиток її творчих і розумових здібностей та комунікативних навичок. [3, с. 432].

Особистісно орієнтований підхід передбачає гнучкість у визначенні цілей, враховує особистісні інтереси вихованців, їх індивідуальні особливості та створює передумови для більшої результативності навчання.

Отже, підсумовуючи вище сказане, слід визначити основні задачі педагога з урахуванням особистісно орієнтованого підходу до занять з іноземної мови:

- доцільно використовувати різноманітні форми і методи організації роботи вихованців, що дозволяють розкрити зміст їх суб'єктивного досвіду із запропонованої теми, продумувати чергування видів робіт, типів завдань, заохочувати учнів до висловлювання оригінальних ідей і гіпотез, прагнути до створення ситуації успіху для кожного студента.
- педагогу слід підбирати вправи та комунікативні ситуації з урахуванням напрямку підготовки вихованців, використовувати автентичний матеріал для надання більш фундаментальних знань з іноземної мови, використовуючи найбільш уживану лексику у межах визначеної тематики і сфери спілкування.
- організовувати навчальний процес так, щоб була співпраця всіх вихованців, щоб прослідковувалась тенденція їх розвитку до покращення.
- впроваджувати використання сучасних інформаційних технологій та ресурсів, що є невід'ємною частиною освіти;
- давати вихованцеві право вибору, підбираючи завдання різної складності.

У розподілі різних мовленнєвих видів діяльності пріоритет слід відводити реальній розмовній практиці, щоб постійно створювати життєві ситуації набуття конкретного особистісного досвіду. Для забезпечення позитивного емо-

ційного ефекту в засвоєнні іноземної мови необхідно ширше задіювати улюблені дитячі пісні, книги, кінофільми. [5].

Слід приділяти увагу груповим формам роботи, оскільки, працюючи в групі, у вихованців виникає покращення комунікативних навичок, проявляється командний дух та лідерські якості. Таким чином, створюються умови для індивідуального самовираження всередині групи, вміння працювати в команді, розвивається дух суперництва, який сприяє мотивації студентів до розширення знань для покращення комунікації та словесного закріплення своїх позицій.

Список запитань включає в себе як стандартні (тобто суто по тексту), так і особисто-орієнтовані запитання (типу *Would you like...?*, *What is your favourite.?*, *What do you think about.?*). У вихованців з'являється бажання виконати це завдання, оскільки воно дозволяє їм розповісти про свої власні враження, можливо, плани, вподобання (залежно від тексту аудіювання).

Під час роботи з незнайомим раніше текстом, читати його необхідно уважно та не поспішаючи, звертаючи увагу на лексику та граматику, та розпитати вихованців, що їм сподобалося в тексті, що ні, можливо вони хочуть поділитися своїми враженнями стосовно прочитаного.

На думку М. Аріян, необхідно враховувати особистісний вибір вихованця (груповий чи індивідуальний вид роботи, певний вид завдань, які є цікавими для дітей). Формування Я-концепції студента у вивченні іноземної мови є одним із мотивуючих факторів: вихованець оцінює набуті знання, мовленнєві вміння, бачить себе тим, хто володіє іноземною мовою, і це розширює його можливості в саморозвиткові, в майбутньому професійному самовизначенні. Цьому сприяє обговорення реальних фактів з використанням іноземної мови в житті [1].

Особистісно орієнтований підхід приваблює педагога можливістю використання інтерактивних, творчих та про-

ектних завдань. В свою чергу і вихованець отримує реальну можливість співпрацювати з педагогом, разом створюючи і використовуючи навчальні матеріали та теми для обговорення, брати на себе відповідальність за форму засвоєння, а головне, за кінцевий результат.

За умов переходу від традиційного підходу вивчення іноземної мови до особистісно орієнтованого вихованець стає суб'єктом власного особистісного та професійного розвитку. Для цього його треба навчити збирати інформацію про себе, свідомо аналізувати її, узагальнювати, робити висновки, коректувати свої дії та контролювати емоції, а також прогнозувати свою поведінку в майбутньому. Цьому сприятимуть практичні заняття з англійської мови, побудовані за особистісною технологією. Вона передбачає створення таких навчальних ситуацій, які спонукають вихованців до усвідомлення свого образу, вільного спілкування з педагогом. Лише особистісно орієнтований підхід дає підростаючій особистості право вибору способів навчальної роботи, створює ситуацію успіху, що сприяє формуванню позитивного образу та адекватної самооцінки.

Особистісно орієнтований підхід має суттєво гуманізувати освітній процес, наповнити його високими морально-духовними переживаннями, утвердити принципи справедливості і поваги, максимально розкрити потенційні можливості дитини, стимулювати її до особистісно розвивальної творчості. І. Бех наголошує, що особистісно орієнтоване виховання – це утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети [2].

На засадах аксіологічного підходу:

Аксіологічний підхід у взаємозв'язку з особистісно орієнтованим підходом відіграє важливу роль у практичному і теоретичному осягненні особистістю моральних цінностей та усвідомленню їх можливостей у задоволенні моральних і духовних потреб. Згідно аксіологічного підходу моральні

цінності не можуть існувати поза людиною і без людини, а виступають результатом її життєдіяльності, духовно-моральним надбанням. Моральні цінності не можуть нав'язуватись особистості, оскільки вони є індивідуальними, такими якими їх бачить і розуміє сама особистість, як інтерпретує, виходячи з власного життєвого і морального досвіду, яким чином визначає життєві пріоритети [8].

Тому виховання дітей освітніх закладах, зокрема і в позашкільних, не може здійснюватись спонтанно, а потребує врахування викликів часу та потреб підростаючої особистості у цьому контексті.

Виховний процес Нової української школи став невід'ємною складовою всього освітнього процесу і зорієнтувався на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). Цінності притаманні будь-якому соціуму та культурі, тому їх формування доцільно здійснювати, насамперед, засобами гуманітарних предметів, які мають для цього відповідні передумови, тому суттєва роль належить іноземній мові, яка знайомить вихованців з іншою культурою, що відрізняється від рідної.

Тому зазначимо, що при складанні програм, підборі методів і прийомів роботи з вихованців на заняттях з формування такої ключової компетентності як “спілкування іноземною мовою” слід враховувати перераховані у програмі “Нова українська школа”: у поступі до цінностей” *цінніснісні ставлення* (усвідомлення ролі іноземної мови як механізму глобалізації, як запоруки зручності самореалізації в умовах закордоння; ціннісне ставлення до культурних надбань різних народів, соціальної рівності; позитивне сприйняття інакшості та інтерес до культурних відмінностей; толерант-

не ставлення до представників різних народів і культур; запобігання проявам ксенофобії, нетерпимості і расизму) та *практичної здатності* (готовність прийняти представників інших культур такими, якими вони є; знати і за потреби спілкуватися мовами інших народів; володіти навичками міжкультурної взаємодії; запобігати міжетнічним і міжкультурним конфліктам; уміти розв'язувати конфліктні ситуації та знаходити компроміси) [8, с. 25].

Крім того, важливим є дослідження Пасічник О.С. і Пасічник О.О., що процес оволодіння змістом навчання іноземних мов базується на багатому соціокультурному матеріалі. Вчені вважають, що цей пласт інформації демонструє учням особливості життя, культуру та систему цінностей того народу, мова якого вивчається. У свою чергу, ця інформація характеризується високим ступенем новизни, нетиповістю відносно звичного оточення учнів. Сприяючи когнітивному розвитку школярів, така контекстна інформація водночас впливає на їхню емоційну та ціннісно-сміслову сферу – у вихованців виникають власні ставлення та оцінні судження щодо прочитаного, почутого, побаченого, сприйняття чогось нового повсякчас супроводжується формуванням свого ставлення (прийняття/неприйняття, відторгнення, захоплення тощо). [6, с.48]

Ми погоджуємося, що саме в можливості знайомства вихованців з культурою інших народів у процесі навчання іноземної мови й полягає потенціал цієї предметної галузі для ціннісного розвитку особистості, особливо на гурткових заняттях у закладах позашкільної освіти, коли педагог вільний у виборі індивідуальних форм і методів роботи. Оскільки, за твердженням Кир'якової А. і Мороз В. педагогічний аспект проблеми аксіології освіти в загальному вигляді полягає в тому, щоб широкий спектр об'єктивних цінностей культури сучасного світу зробити предметом усвідомлення, переживання як особливих потреб особистості, зробити так, щоб

об'єктивні цінності стали суб'єктивно значущими, стійкими життєвими орієнтирами особистості [4].

На засадах компетентнісного підходу:

Важливим чинником розвитку ключових життєвих компетентностей є інтегрованість змісту заняття іноземної мови, яка передбачає:

- проблемність змісту висловлювань на заняттях, що стимулюють дискусію, обговорення, пошук різних джерел інформації, зіткнення думок і переконань;
- пов'язаність змісту заняття з реальним світом;
- практичну цінність інформації, що має знаходити підтвердження через реальні факти у змодельованих на заняттях ситуаціях.

Ключові компетентності можна розвивати на кожному заняття через відповідні форми роботи, використовуючи:

- інтерактивні методи, які забезпечують активну діяльність вихованців у процесі опанування навчального матеріалу;
- кооперативне навчання, в якому формуються соціальні вміння, лідерські якості та скорочується відстань між педагогом та вихованцем;
- рольові та ділові ігри, які допомагають побачити світ і себе у ньому, підвищують самооцінку і попит на нове;
- проектні технології, завдяки яким у вихованців формується проектне мислення, почуття відповідальності та досвід цілеспрямованої співпраці, вони вчаться застосовувати знання на практиці, працювати в команді над конкретним завданням, презентувати свої результати;
- методи «змішаного навчання», які поєднують у собі традиційне й дистанційне навчання та найбільш відповідають інтересам й уподобанням дітей, які живуть у період стрімкого інформаційно-технологічного розвитку суспільства та володіють комп'ютерною грамотністю;

- звернення до досвіду вихованців, що гарантує перетворення кожного учня на справжнього учасника освітнього процесу, співтворця й конструктора нових знань;
- відповідні форми оцінювання, а саме: самооцінювання, яке формує здатність до самоаналізу, спостережливості за собою, вміння бачити та визнавати перед собою власні помилки; взаємооцінювання, що виховує відкритість до критики з боку інших, здатність відсторонювати об'єкт від суб'єкта оцінювання, вміння слухати, аналізувати й порівнювати.

На засадах діяльнісного підходу

Якщо говорити про концепцію діяльнісного підходу, в основі якого лежить ідея про навчання як активну, свідому, творчу діяльність вихованця, то оволодіння різними способами цієї діяльності під час навчання іноземної мови здійснюється за допомогою вирішення *комунікативних завдань* [1, с. 34]. Таким чином, забезпечується розвиток діяльнісних здібностей учня, що дозволяють йому самостійно вибудовувати і змінювати свою власну стратегію спілкування, бути його справжнім суб'єктом, залучатися до вже наявних і створювати нові види й форми комунікації.

Діяльнісний підхід до навчання іноземної мови має свої особливості. Він забезпечує можливість не лише формувати навички добору мовних засобів на основі конкретного навчального змісту, але й розвивати уміння вибудовувати логічну послідовність, використовуючи комунікативні одиниці у практиці мовлення.

Сутність комунікативного підходу до навчання іноземних мов полягає у тому, що сам процес оволодіння мовою має бути своєрідною моделлю процесу спілкування. У цьому випадку комунікативність розглядається не як методичний принцип, а як принцип методологічний, що підпорядковує собі всі сторони навчання: співвіднесення знань з уміннями і навичками, відбір прийомів навчання, зміст загальноосвіт-

ніх і виховних завдань, а також обсяг і характер зв'язків з іншими навчальними предметами. Головне ж у комунікативному навчанні – це спрямованість навчального процесу на розвиток практичних умінь володіння мовою як засобом спілкування у різноманітних життєвих ситуаціях у залежності від мети спілкування, тобто на формування комунікативної компетенції певного рівня. А відтак, вся організація навчальної діяльності має певним чином відтворювати собою процес моделювання принципово важливих параметрів спілкування, таких як: особистісний характер комунікативної діяльності суб'єктів спілкування, стосунки та взаємодія мовленнєвих партнерів; ситуація як форма функціонування спілкування, змістова основа процесу спілкування; система мовленнєвих засобів, які забезпечують комунікативну діяльність, функціональний характер засвоєння та використання мовленнєвих засобів, евристичність. Зазвичай, такий підхід до навчання іноземної мови називається комунікативно-діяльнісним. Він, за словами О.О. Леонтьєва, зорієнтований на співрозмовника, оскільки комунікативність – це, зрештою, оптимальний вплив на співрозмовника. За комунікативно-діяльнісним підходом спілкування виступає метою, способом і засобом навчання іноземної мови. Цей підхід має глибоку психолінгвістичну обумовленість: ґрунтується на взаємозв'язку мови і мовленнєвої діяльності, психології породження та розуміння висловлювань і концентрується на мові як системі та мовленні як діяльності з актуалізації можливостей, що мова надає її носіям.

Діяльнісний підхід формування досвіду іншомовного спілкування потребує побудови системи навчальних дій, що забезпечують здійснення вихованцями мовленнєвих намірів, які зумовлюються соціально-комунікативними завданнями. Насамперед, це ті дії, що сприяють оволодінню досвідом розуміння і породження іншомовних висловлень у межах визначених ситуацій на рівні вимог навчальної програми, до-

тримуючись норм комунікативної поведінки представників мови, що вивчається. Пріоритет для досягнення цієї мети належить комплексам вправ і завдань як важливим засобам формування мовної особистості, здатної брати активну участь у спілкуванні з представниками інших мов і культур.

Таким чином, відповідно до компетентнісного підходу, результатом опановування іноземної мови має стати сформованість ключових компетентностей та наскрізних вмінь; діяльнісний підхід орієнтує організацію освітнього процесу з іноземної мови на забезпечення активної, особистісно значущої, усвідомленої комунікативної діяльності; особистісно орієнтований підхід передбачає спрямованість освітнього процесу особистісний розвиток кожного вихованця, розкриття його здібностей та нахилів, побудову індивідуальної освітньої траєкторії.

Навчальну програму для гуртка «Англійська мова» для молодших школярів на реалізацію завдань Концепції «Нової української школи» з орієнтацією на формування провідної компетентності цього напрямку – «*Спілкування іноземними мовами*» – уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування.

А також таких *наскрізних вмінь* як: критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми.

Саме орієнтування на ці наскрізні вміння і забезпечує рівновагу між знаннями, вміннями, ставленнями учнів та їхніми реальними життєвими потребами.

Підвищенню ефективності організації освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу сприяють:

- практична спрямованість навчальної діяльності;
- зміна підходу педагога до підготовки і проведення заняття;
- розширення діапазону організаційних форм, методів навчання, способів взаємодії, що мають на меті практичну спрямованість навчання;
- навчальні проекти, колективні творчі справи;
- активізація всіх каналів сприйняття інформації і кінестетичного зокрема: інтерактивні методи навчання, навчання в русі;
- парна і командна робота, робота в малих групах.

Література

1. Ариян М. А. Личностно-ориентированный подход и обучение иностранному языку в классах с неоднородным составом обучающихся. *Иностранные языки в школе*. 2007. № 1. С. 11.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ, 1998. 203 с.
3. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності. Київ: Академвидав, 2009. 248 с.
4. Кирьякова А. В., Мороз В. В. Взаимосвязь ценностных ориентаций и креативности как аксиологический ресурс модернизации университетского образования. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета* . С. 57–68.
5. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. 2-е вид., випр. і доповн. Харків, 2002. 400 с.
6. Пасічник О. С., Пасічник О. О. Дидактичне обґрунтування емоційно-ціннісного компонента змісту навчання іноземних мов. *Український педагогічний журнал*, 2019, 1, 45-56. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-1-45-56>
7. Підмазін С. Технологія особистісно орієнтовного уроку. *Завуч*. 2001. № 20-21. С. 29-31
8. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.
9. Савченко О. Я. Особистісно орієнтовне спілкування. Навчання і виховання учнів 3 класу. Київ: Початкова школа. 2004. С. 12-18.
10. Якиманська І. Особистісно орієнтована система навчання. *Завуч*. 1999. №7. С. 22.

ДОДАТКИ

Додаток А

Навчальна програма з позашкільної освіти соціально-реабілітаційного напрямку «Дискусійний клуб старшокласників «Точка зору»

2 роки навчання

Автор: Литовченко Олена Віталіївна, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Основою позашкільної освіти є принципи добровільності і загальнодоступності, визнання права дитини на вільне самовизначення і самореалізацію, на свободу вибору себе, власної позиції.

У сучасних умовах соціокультурного розвитку для молоді людини актуальним є не лише загальний освітній рівень, але також рівень культури, соціально-психологічної компетентності, здатність до критичного мислення, наявність власної точки зору на суспільні процеси і проблеми. Сьогодні, окрім так званих «hard skills» («твердих навичок»), великого значення для успіху в професії і загалом у житті набувають «soft skills» (м'які навички), що передбачають здатність до успішної комунікації, соціальної взаємодії, уміння презентувати себе тощо.

Навчальна програма «Дискусійний клуб старшокласників «Точка зору» реалізується у гуртках соціально-реабілітаційного напрямку закладів позашкільної освіти (зокрема, у спеціальних/інклюзивних групах). Відтак, програмою передбачено *корекційно-розвивальний складник* для осіб з особливими освітніми потребами, відповідно розробляється *індивідуальна програма розвитку здобувача позашкіль-*

ної освіти, що містить адаптацію та модифікацію освітньої програми, необхідну матеріально-технічну та навчально-методичну бази тощо. У випадках залучення до занять дітей з порушеннями слуху, з порушеннями зору, з порушеннями опорно-рухового апарату та ін., мають бути створені відповідні умови (наявність сурдоперекладача, архітектурна доступність аудиторій тощо).

Можливим є використання програми у якості однієї з форм позакласної роботи, роботи працівників психологічної служби у закладі загальної середньої освіти. Зокрема, навчальну програму (або заняття з окремих тем) можливо використати як для профілактики булінгу у закладах освіти, так і у роботі практичного психолога/соціального педагога у межах програми реабілітації для потерпілого (жертви булінгу), корекційної програми для кривдника (булера), що розробляються відповідно до Наказу МОН України №1646 від 28.12.2019 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти».

Програма спрямована на вихованців віком від 13 до 18 років.

В основу програми покладено положення аксіологічного, компетентісного та діяльнісного підходів. Зміст програми пов'язаний із такими освітніми галузями, як «Суспільствознавство», «Здоров'я і фізична культура»; передбачає ознайомлення учнів із теоретичними і практичними аспектами соціології, журналістики.

Мета програми – створення умов для соціального становлення, розвитку соціальних компетентностей, «soft skills» (м'яких навичок), формування соціальної позиції учнів; ознайомлення учнів із професіями/сферами діяльності, які сприяють висвітленню та вирішенню соціальних проблем.

Основні завдання:

- сприяти становленню світогляду, формуванню системи цінностей учнів;

- виховувати потребу у дотриманні здорового способу життя, сприяти профілактиці відхилень у соціальному розвитку і поведінці учнів;
- надати початкові знання з питань журналістської діяльності, проведення соціологічних досліджень, соціального проєктування;
- сприяти професійному самовизначенню учнів;
- розвивати критичне мислення, здатність мати власну точку зору на суспільні процеси і проблеми;
- створити умови для самореалізації вихованців у особистісно і суспільно важливій діяльності.

Навчальна програма передбачає 2 роки навчання (початковий, основний рівень): 144 год на рік; 4 год на тиждень.

Програму побудовано за модульною системою. Зміст програми містить 5 навчальних модулів. Модулі *«Особистість і суспільство»*, *«Соціальне здоров'я: свідомий вибір»* є наскрізними, їхній зміст доповнюється і ускладнюється протягом першого та другого років навчання. Зміст модулю *«Людина і суспільство»* передбачає здобуття учнями соціальних знань, що сприятимуть усвідомленню власного «Я», власних цінностей, професійних планів, орієнтації у суспільних процесах, а також можливість висловити власну точку зору у ході дискусії, диспуту тощо. Зміст модулю *«Соціальне здоров'я: свідомий вибір»* спрямований на усвідомлення учнями необхідності дотримання здорового способу життя, профілактику вживання психоактивних речовин, набуття навичок ефективного спілкування, попередження булінгу (цькування) та набуття навичок самозахисту тощо. Соціальна позиція учнів формується у ході бесід, дискусій тощо.

Зміст модулів *«Журналістика як соціально значима сфера діяльності людини»*, *«Соціологічне дослідження актуальної проблеми»* (перший рік навчання), *«Технологія соціального проєктування»* (другий рік навчання) спрямований на оз-

найомлення учнів із професіями/сферами діяльності, які сприяють висвітленню та вирішенню соціальних проблем; сприяє засвоєнню учнями початкових знань у цих сферах, реалізації власної соціальної позиції шляхом підготовки публікацій, проведення соціологічного дослідження, участі у розробці та реалізації соціального проєкту та презентації його результатів. Підсумком роботи гуртка є учнівська конференція (презентація соціальних проєктів тощо).

Форми і методи навчання: дискусії, мозковий штурм, аналіз ситуацій, аналіз документальних джерел, елементи соціально-педагогічного тренінгу, проєктування, захист творчих завдань/ проєктів, учнівська конференція; екскурсії, творчі зустрічі, ділові ігри, флеш мобі тощо. Можливими і доцільними під час реалізації програми є технології дистанційного навчання (дискусії на дистанційних платформах, челенджи у соціальних мережах, дистанційна презентація проєктів тощо).

Методи контролю за отриманими результатами: презентація творчих робіт/проєктів по завершенню модулів (під час учнівської конференції тощо).

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни й доповнення до змісту програми та розподілу годин за темами, а також доповнювати модулі іншими темами, зважаючи на особливості контингенту учнів, їхні інтереси тощо.

Перший рік навчання, початковий рівень НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Теоретичні заняття	Практичні заняття	Всього
Вступ	2	2	4
Модуль 1. Особистість і суспільство	5	20	25
Особистість. Ціннісні орієнтації особистості. Ключові компетентності	1	4	5

1.2. Людська гідність. Національна гідність. Історія і сучасність	1	4	5
1.3. Соціальний вплив. Як протистояти	1	4	5
1.4. Толерантність та інтолерантність. Межі толерантності	1	4	5
1.5. Жорстоке поводження з тваринами як соціальна проблема	1	4	5
Модуль 2. Соціальне здоров'я: свідомий вибір	6	13	19
2.1. Здоров'я людини: фізичне, психічне, духовне і соціальне	2	4	6
2.2. Куріння: сучасні небезпеки	2	4	6
2.3. Залежність від психоактивних речовин, інші залежності	2	5	7
Модуль 3. Журналістика як соціально значима сфера діяльності людини	12	36	48
3.1. Професія журналіста. Соціальна позиція журналіста	2	4	6
3.2. Специфіка журналістського твору. Інформаційний рід та його жанри: замітка, звіт, репортаж, інтерв'ю	4	8	12
3.3. Аналітичний рід і його жанри: кореспонденція, стаття, рецензія, огляд	2	8	10
3.4. Художньо-публіцистичний рід і його жанри: замальовка, нарис, памфлет, фейлетон, есе	2	8	10
3.5. Особливості роботи редактора. Підготовка макету газети	2	8	10
Модуль 4. Соціологічне дослідження актуальної проблеми	12	34	46
4.1. Планування і організація соціологічного дослідження	4	12	16
4.2. Збір первинної інформації в соціологічному дослідженні. Методи соціологічного дослідження	6	14	20
4.3. Соціологічне опитування. Узагальнення результатів	2	8	10
Підсумок	-	2	2
Разом	37	107	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (4 год)

Теоретична частина. Вступна бесіда. Мета та зміст роботи гуртка. Дискусія, її сутність. Питання, які можливо обговорювати. Професії/сфери діяльності, які сприяють висвітленню та вирішенню соціальних проблем.

Знайомство з членами клубу. Принципи спільної діяльності. Умови участі у засіданнях клубу.

Техніка безпеки під час проведення занять.

Практична частина. Обговорення «Які професії/сфери діяльності сприяють висвітленню та вирішенню соціальних проблем?» Тренінгові вправи на знайомство.

Модуль 1. Людина і суспільство (25 год)

1.1. Особистість. Ціннісні орієнтації особистості. Ключові компетентності (5 год)

Теоретична частина. Особистість: сутність, основні ознаки. Цінності в житті людини. Ціннісні орієнтації особистості. Ключові компетентності (перелік компетентностей, визначених у «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (2006)

Практична частина. Бесіда-обговорення тези «Індивідом народжуються. Людиною стають. Особистість відстоюють». Визначення учнями системи власних цінностей. Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич). Дискусія «Чи кожна людина – особистість?»

1.2. Людська гідність. Національна гідність. Історія і сучасність (5 год)

Теоретична частина. Людська честь і гідність. Припинення людської гідності як причина глобальних катастроф ХХ століття. Приклади з історії (прихід нацистів до влади у Німеччині у 1930-і рр. як наслідок приниження гідності німецької нації).

Сутність і значення національної гідності. Приклади сучасних подій боротьби за незалежність України.

Практична частина. Дискусія «Людська гідність: наслідки приниження».

Елементи тренінгу (вправа «Нобелівська премія» та ін.).
Бесіда «Національна гідність. Україна і українці». Дискусія «Чи може знищення національної мови призвести до занепаду нації?»

1.3. Соціальний вплив. Як протистояти (5 год)

Теоретична частина. Соціально-психологічні дослідження соціальних установок (соціальних впливів) на поведінку людей. «Тюремний експеримент» американського психолога Зімбардо. Дослідження феномену масового підкорення представників німецької нації соціальним установкам у період Другої світової війни. Чинники, що зумовлюють потрапляння молодого людини під соціальний вплив.

Практична частина. Дискусія «Соціальний вплив: як протистояти». Випадки соціального впливу; вплив кінофільмів, комп'ютерних ігор на установки, поведінку молоді. Висловлювання думок учнів.

Елементи тренінгу: пропозиції учнів щодо соціально цінних ідей для майбутніх кінофільмів.

1.4. Толерантність та інтолерантність. Межі толерантності (5 год)

Теоретична частина. Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО. Толерантність та інтолерантність.

Межі толерантності. До яких явищ не можна ставитися терпимо?

Практична частина. Дискусія «Толерантність та інтолерантність». Висловлювання думок учнів з питань: Чи впливає національність, приналежність до іншої культурної групи на взаємини людей? Чи вдасться людству забезпечити спільне проживання представників різних культур? Чи існу-

ють «межі» толерантності? Чи може бути і у яких випадках толерантність «шкідлива»? Елементи тренінгу.

1.5. Жорстоке поводження з тваринами як соціальна проблема (5 год)

Теоретична частина. Закон України №5119-1 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо впровадження гуманного ставлення до тварин)». Стаття «жорстоке поводження з тваринами» у Кримінальному кодексі та Кодексі про адміністративні правопорушення.

Практична частина. Обговорення питання гуманного ставлення до тварин; тези «Людина, яка здатна на безглузду жорстокість по відношенню до тварини, здатна на жорстокість і до людей». Приклади (негативні і позитивні).

Перегляд тематичних мультфільмів (Kitbull (Pixar) та ін.)

Модуль 2. Соціальне здоров'я: свідомий вибір (19 год)

2.1. Здоров'я людини: фізичне, психічне, духовне і соціальне (7 год)

Теоретична частина. Поняття «здоров'я» (фізичне, психічне, духовне і соціальне), «здоровий спосіб життя». Групи факторів, що впливають на здоров'я (екологічні, спадкові, медичні, спосіб життя). Роль здорового способу життя у досягненні життєвих цілей людини.

Соціальне здоров'я визначається готовністю до прийняття загальнолюдських цінностей і соціальних норм індивідом. Чинники соціального здоров'я (міжетнічні стосунки, стан соціального захисту в суспільстві, рівень матеріального виробництва, техніки і технологій тощо).

Практична частина. Бесіда «Яку людину можна вважати «соціально здоровою?» Бесіда про важливість всіх складових здоров'я. Водночас, навіть за умов наявних порушень здоров'я люди можуть почуватися щасливими, досягати успіхів у суспільному житті і професії. (Обговорення прикладів, перегляд тематичних мультфільмів («Подарунок» та ін.)).

2.2. Куріння: сучасні небезпеки (6 год)

Теоретична частина. Куріння і його вплив на організм людини. Сучасні небезпеки: електронні сигарети («вейп»). «Вейп вбиває» – заголовки публікацій в Інтернет-мережі.

Практична частина. «Вейп вбиває» (обговорення публікацій в Інтернет-мережі). Дискусія «Досягнути мети – означає пройти тест на витривалість?». Розроблення соціальної реклами (плакат, відеоролік) з метою профілактики паління серед молоді.

2.3. Залежність від психоактивних речовин, інші залежності (6 год)

Теоретична частина. Наркоманія, наркотичні речовини. Фізична і психологічна залежність від психоактивних речовин. Відомості з історії питання. Фактори ризику наркотизації (індивідуальні, сімейні, мікросоціальні).

Вплив наркотиків (інших залежностей) на людину і особистість.

Практична частина. Обговорення причин прилучення підлітків до вживання наркотичних речовин. Ознайомлення з моделями «залежування» і «соціального нормування» у профілактиці наркоманії. Тренінгові вправи, програвання ситуацій на тему «Як відмовити у пропозиції спробувати наркотик». Бесіда «Різні види залежностей. Якості, які допоможуть уникнути залежної поведінки».

Модуль 3. Журналістика як соціально значима сфера діяльності людини (48 год)

3.1. Професія журналіста. Соціальна позиція журналіста (6 год)

Теоретична частина. Привабливі боки журналістики (можливість самореалізуватися; доносити до людей правду, боротися за справедливість; впливати на формування суспільної свідомості, громадської думки). Труднощі спеціальності (стресовість, необхідність постійного самовдоскона-

лення, моральна відповідальність за кожен журналістський твір тощо). Якості успішного журналіста.

Практична частина. Соціальна позиція журналіста. Обговорення актуальних соціальних проблем як тематики журналістських творів.

3.2. Специфіка журналістського твору. Інформаційний рід та його жанри: замітка, звіт, репортаж, інтерв'ю(12 год)

Теоретична частина. Зміст і форма журналістського твору. Поняття про жанровий різновид. Поняття журналістського роду. Інформаційний рід та його жанри: замітка, звіт, репортаж, інтерв'ю. Аналітичний рід і його жанри: кореспонденція, стаття, рецензія, огляд. Художньо-публіцистичний рід і його жанри: замальовка, нарис, памфлет, фейлетон, есе.

Інформаційне повідомлення: схема і приклади. Схема інформаційного повідомлення (заголовок, лід, пряма мова, підсумок, додаткова інформація). Основні прийоми та приклади побудови заголовків.

Жанр інтерв'ю. Використання інтерв'ю як типу аналізу проблеми чи ситуації. Поради тим, хто бере інтерв'ю. Формулювання запитань журналіста.

Практична частина. Обговорення ідей – майбутньої тематики творів до учнівської газети (Інтернет-видання).

Формулювання заголовків інформаційного повідомлення з визначеної теми (елементи тренінгу). Підготовка інформаційних повідомлень учнями.

Підготовка плану інтерв'ю та формулювання запитань з визначеної теми (елементи тренінгу). Проведення інтерв'ю.

3.3. Аналітичний рід і його жанри: кореспонденція, стаття, рецензія, огляд (10 год)

Теоретична частина. Поняття журналістського роду. Аналітичний рід і його жанри: кореспонденція, стаття, рецензія, огляд. Особливості підготовки статті.

Практична частина. Обговорення ідей – майбутньої тематики статей до учнівської газети (Інтернет-видання). Підготовка статті. Формулювання заголовку. Добір ілюстрацій.

3.4. Художньо-публіцистичний рід і його жанри: замальовка, нарис, памфлет, фейлетон, есе (10 год)

Теоретична частина. Поняття журналістського роду. Художньо-публіцистичний рід і його жанри: замальовка, нарис, памфлет, фейлетон, есе.

Практична частина. Обговорення ідей – майбутньої тематики творів художньо-публіцистичного стилю до учнівської газети (Інтернет-видання). Написання есе. Формулювання заголовку. Добір ілюстрацій.

3.5. Особливості роботи редактора. Підготовка макету газети (10 год)

Теоретична частина. Редакторська діяльність як творчість. Функції головного редактора. Створення зорового образу видання, підбір шрифтів, ілюстративного матеріалу.

Практична частина. Підготовка макету учнівської газети (Інтернет-видання). Розташування матеріалів, обговорення заголовків, ілюстрацій. Підготовка учнівських публікацій, їх презентація групі. Обговорення.

Модуль 4. Соціологічне дослідження актуальної проблеми (46 год)

4.1. Планування і організація соціологічного дослідження (16 год)

Теоретична частина. Соціологія як наука. Роль соціологічних досліджень у сучасному суспільстві. Основні терміни і поняття. Тематика соціологічних досліджень.

Схема проведення соціологічного дослідження. Програма дослідження, її основні складові.

Практична частина. Визначеннями учнями актуальної тематики соціологічних досліджень в сучасному суспільстві (елементи тренінгу). Вибір проблеми дослідження. Колективна розробка програми соціологічного дослідження.

4.2. Збір первинної інформації в соціологічному дослідженні. Методи соціологічного дослідження (20 год)

Теоретична частина. Основні етапи роботи в процесі збору первинних даних. Методи соціологічного дослідження. Опитування, контент-аналіз, фокус-група.

Опитування як метод збору соціологічної інформації (анкетування, інтерв'ювання). Вимоги до інтерв'юера. Технологія роботи інтерв'юера. Техніка безпеки при проведенні опитувань.

Аналіз документів як джерело інформації, контент-аналіз. Інструменти контент-аналізу.

Вимоги до підготовки і проведення фокус-групи.

Практична частина. Розробка учнями соціологічної анкети. Розробка плану інтерв'ю. Проведення з учнями фокус-групи з визначеної проблеми.

4.3. Соціологічне опитування. Узагальнення результатів (10 год)

Теоретична частина. Соціологічне опитування (анкетування та інтерв'ю). Типи анкетних запитань. Види інтерв'ю.

Технологія аналізу даних. Використання отриманих результатів.

Практична частина. Проведення соціологічних опитувань (анкетування, інтерв'ю) учнями. Аналіз даних. Узагальнення результатів. Підготовка публікації (презентації, повідомлення тощо). Презентація результатів учнівських досліджень.

Підсумок (2 год)

Підбиття підсумків роботи гуртка.

Учнівська конференція. Презентації учнями підготовлених публікацій, результатів соціологічних опитувань. Нагородження кращих гуртківців.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- сутність дискусії; професії/сфери діяльності, які сприяють висвітленню та вирішенню соціальних проблем;
- основні правила ведення дискусії, толерантного спілкування;
- сутність, основні ознаки особистості; ціннісні орієнтації особистості, ключові компетентності;
- значення гідності в житті людини і суспільства; приклади національної гідності українців;
- сутність соціального впливу, соціальних установок і як протистояти соціальним впливам;
- поняття «толерантність» та «інтолерантність», риси толерантної особистості;
- жорстоке поводження з тваринами як соціальну проблему;
- сутність та значення фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я людини;
- соціальне значення та специфіку професії журналіста (жанровий різновид журналістських творів, специфіку інформаційного повідомлення, інтерв'ю);
- сутність і організацію соціологічного дослідження; основні етапи роботи в процесі збору первинних даних; методи соціологічного дослідження.

Вихованці мають вміти:

- мислити критично, аналізувати й оцінювати ідеї, інформацію, судження, відбирати найбільш продуктивні з них, робити власні висновки;
- вести дискусію, формулювати і відстоювати власну точку зору;
- поводитися гідно і поважати гідність інших;
- протистояти соціальним впливам, що протиречать людській моралі і можуть нанести шкоди;
- дотримуватися здорового способу життя;

- визначати актуальну тематику журналістських творів; підготувати публікацію;
- визначати актуальну тематику соціологічних досліджень; підготувати і провести соціологічне опитування;
- презентувати результати своєї діяльності.

Вихованці мають набути досвід:

- орієнтації у подіях, що відбуваються в країні і світі;
- формулювання власної позиції щодо соціальних процесів;
- ведення дискусії, толерантного спілкування;
- участі у тренінгах;
- підготовки інформаційних повідомлень, інтерв'ю;
- підготовки і проведення соціологічного опитування;
- презентації результатів своєї діяльності.

Другий рік навчання, основний рівень НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Теоретичні заняття	Практичні заняття	Всього
Вступ	2	2	4
Модуль 1. Людина і суспільство	4	16	20
Я і мої соціальні ролі	1	4	5
1.2. Любов і сім'я. Відповідальне батьківство	1	4	5
1.3. Професія і кар'єра. Навички для професійного успіху («hard skills» та «soft skills»)	1	4	5
1.4. Глобальні соціальні проблеми. Сталый розвиток суспільства як загальна концепція	1	4	5
Модуль 2. Соціальне здоров'я: свідомий вибір	10	20	30
2.1. Здоров'я людини: фізичне, психічне, духовне і соціальне	2	4	6
2.2. Почуття та емоції, їхнє значення у житті людини	2	4	6

2.3. Успішна комунікація	2	4	6
2.4. Агресія. Булінг, кібербулінг	2	4	6
2.5. Залежність від психоактивних речовин, інші залежності. Якості, які допоможуть залишатися незалежним	2	4	6
Модуль 3. Технологія соціального проєктування	20	60	80
3.1. Особливості соціального проєкту. Структура проєкту	4	12	16
3.2. Технологія розроблення соціального проєкту	8	24	32
3.3. Реалізація соціального проєкту. Презентація результатів проєкту	8	24	32
Підсумок. Учнівська конференція	-	10	10
Разом	36	108	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (4 год)

Теоретична частина. Вступна бесіда. Мета та зміст роботи гуртка. Дискусія, її сутність. Питання, які можливо обговорювати. Професії/сфери діяльності, які сприяють висвітленню та вирішенню соціальних проблем.

Техніка безпеки під час проведення занять.

Практична частина. Тренінгові вправи на покращення взаємостосунків у групі.

Модуль 1. Людина і суспільство (20 год)

1.1. Я і мої соціальні ролі (5 год)

Теоретична частина. Соціальні ролі людини (батько/мати, син/донька, брат/сестра, учень/учениця, громадянин, професіонал тощо).

Практична частина. Дискусія «Найважливіша соціальна роль людини». Елементи тренінгу.

1.2. Любов і сім'я. Відповідальне батьківство (5 год)

Теоретична частина. Особистісне та соціальне значення любові. Різниця між захопленням та любов'ю. Сім'я і відповідальне батьківство: історія і сучасні тенденції. Відносини батьки – діти.

Практична частина. Дискусія «Любов і сім'я: для чого створюються і чому розпадаються сім'ї». Дискусії: висловлювання думок учнів із питань: цивільний шлюб: за і проти; що важливіше: діти чи кар'єра; «Як я буду виховувати власних дітей».

1.3. Професія і кар'єра. Навички для професійного успіху («hard skills» та «soft skills») (5 год)

Теоретична частина. Сучасні професії. Соціально значимі професії. Сутність і значення в професії і загалом у житті «hard skills» («твердих навичок») та «soft skills» (м'які навички). Переліки найбільш важливих «soft skills» (здатність до успішної комунікації, соціальної взаємодії, уміння презентувати себе тощо).

Практична частина. Діагностика розвитку власних «soft skills». Елементи тренінгу (вправи для розвитку «soft skills»). Дискусія «Що важливіше для кар'єри: «hard skills» чи «soft skills»?»

1.4. Глобальні соціальні проблеми. Сталий розвиток суспільства як загальна концепція (5 год)

Теоретична частина. Науково-технічний прогрес і його роль у розвитку суспільства. Сталий розвиток – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь.

Київський протокол, Світовий самміт зі сталого розвитку (Самміт Землі 2002). Вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації.

Практична частина. Дискусія «Чи вдасться людству зберегти свою планету від екологічного лиха?». Висловлювання думок учнів з питань: причини ймовірного погіршення екологічної ситуації; заходи, які можуть сприяти вирішенню екологічних проблем.

Модуль 2. Соціальне здоров'я: свідомий вибір (30 год)

2.1. Здоров'я людини: фізичне, психічне, духовне і соціальне (6 год)

Теоретична частина. Поняття «здоров'я» (фізичне, психічне, духовне і соціальне), «здоровий спосіб життя». Групи факторів, що впливають на здоров'я (екологічні, спадкові, медичні, спосіб життя). Роль здорового способу життя у досягненні життєвих цілей людини.

Практична частина. Казка про скріпку. Висловлювання думок учнів. Елементи тренінгу: сценарій фільму про своє майбутнє життя (вправа «Художній фільм»).

2.2. Почуття та емоції, їхнє значення у житті людини (6 год)

Теоретична частина. Почуття та емоції людини. Сутність та значення. Одне й те саме почуття може реалізуватися в різних емоціях. Наприклад, почуття любові нерідко включає емоції радості, гніву, суму.

Практична частина. Бесіда «Чи завжди негативні емоції шкодять?»

Вправа «Надірване серце» (мета: сприяти усвідомленню значення почуттів у житті людини, необхідності уникати ситуацій, коли ми болісно вражаємо почуття одне одного).

2.3. Успішна комунікація (6 год)

Теоретична частина. Успішна комунікація. Вербальна і невербальна комунікація (міміка обличчя, мова тіла (рухів); «парамова», артефакти тощо). Навички успішної комунікації. «Правила вираження почуттів» у різних культурах.

Практична частина. Елементи тренінгу. Вправа «Виставляємо захист» (засіб, який доцільний тоді, коли хтось тебе дратує, не завдаючи прямої шкоди).

2.4. Агресія. Булінг, кібербулінг (6 год)

Теоретична частина. Агресивність і агресія. Булінг, чинники і наслідки (для булера і жертви). Нормативні документи (Наказ МОН України №1646 від 28.12.2019 «Деякі питання

реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» тощо).

Практична частина. Діагностика стану агресії (опитувальник «Басса-Дарки»). Проблемна бесіда «Виживає найсильніший?». Обговорення прикладів булінгу (із дотриманням психологічних меж та етики).

2.5. Залежність від психоактивних речовин, інші залежності. Якості, які допоможуть залишатися незалежним (6 год)

Теоретична частина. Залежність від психоактивних речовин, інші залежності (Інтернет-залежність та залежність від соціальних мереж). Ознаки залежної поведінки. Чинники, що зумовлюють залежну поведінку. Якості, які допоможуть залишатися незалежним

Залежність від Інтернету, комп'ютерних ігор, соціальних мереж. «Втеча» від проблем до віртуальної реальності. Феномен кіберсуїциду.

Практична частина. Елементи тренінгу: вправа «Ознаки залежності», вправа «Я – супергерой». Дискусія «Позитивне та негативне значення Інтернету та соціальних мереж».

Модуль 3. Технологія соціального проектування (80 год)

3.1. Особливості соціального проєкту. Структура проєкту (16 год)

Теоретична частина. Поняття проєкту. Особливості соціального проєкту. Типова структура проєкту. Приклади соціальних проєктів. Підготовка групи до реалізації проєкту.

Практична частина. Аналіз прикладів соціальних проєктів. Визначення актуальних проблем, що можуть бути об'єктом дослідження: проблеми школи та учнівської молоді; проблеми місцевої громади, екологічні проблеми; проблеми прав і свобод особистості (мозковий штурм).

3.2. Технологія розроблення соціального проєкту (32 год)

Теоретична частина. Етапи роботи над проектом.

Перший етап. Вивчення актуальних проблем місцевої громади та вибір проблеми для вирішення. Як вибрати проблему для розв'язання.

Другий етап. Дослідження проблеми. Визначення джерел інформації та робота з ними.

Третій етап. Аналіз інформації. Вибір способу вирішення проблеми. Як скласти план дій щодо вирішення обраної проблеми.

Практична частина. Вибір проблеми для вирішення з урахуванням попередніх соціологічних опитувань, аналізу проблем місцевої громади. Формулювання мети і завдань проєкту.

Визначення джерел інформації, розподіл обов'язків щодо збору та опрацювання інформації. Аналіз здобутих даних. Колективне обговорення і визначення способів вирішення проблеми. Складання орієнтовного плану дій щодо вирішення обраної проблеми (вид діяльності; очікуваний результат; ресурси; виконавці).

3.3. Реалізація соціального проєкту. Презентація результатів проєкту (32год)

Теоретична частина. Четвертий етап. Вирішення проблеми. Як поінформувати громадськість. Як співпрацювати з засобами масової інформації.

П'ятий етап. Підготовка до представлення проєкту. Як підготувати презентацію проєкту. Мистецтво публічного виступу.

Шостий етап. Представлення результатів реалізації проєкту.

Практична частина. Реалізація плану дій, організація відповідних заходів (інформування учнів, вчителів, громадськості; звернення до громадських організацій, місцевих органів законодавчої чи виконавчої влади тощо; публікація своїх пропозицій у засобах масової інформації тощо).

Підготовка публічної презентації результатів соціального проекту.

Підсумок (10 год)

Підбиття підсумків роботи клубу.

Учнівська конференція. Презентації учнями соціальних проектів. Нагородження кращих гуртківців.

Прогнозований результат

Вихованці мають знати:

- сутність дискусії; професії/сфери діяльності, які сприяють висвітленню та вирішенню соціальних проблем;
- основні правила ведення дискусії, толерантного спілкування;
- основні соціальні ролі людини; особливості сім'ї і батьківства;
- навички для професійного успіху («hard skills» та «soft skills»);
- сутність та значення концепції сталого розвитку суспільства в сучасному світі;
- сутність та значення фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я людини;
- значення почуттів та емоцій у житті людини;
- особливості успішної комунікації;
- ознаки і небезпеку булінгу, кібербулінгу; як діяти в ситуації цькування;
- небезпеку залежності від психоактивних речовин, інших залежностей; якості, які допоможуть залишатися незалежним;
- особливості соціального проекту, типову структуру проекту; основні етапи роботи над проектом.

Вихованці мають вміти:

- мислити критично, аналізувати й оцінювати ідеї, інформацію, судження, відбирати найбільш продуктивні з них, робити власні висновки;

- вести дискусію, формулювати і відстоювати власну точку зору;
- поводитися гідно і поважати гідність інших;
- протистояти випадкам цькування, правилам поведіння у ситуації булінгу;
- дотримуватися здорового способу життя;
- брати участь у підготовці і реалізації соціального проєкту;
- презентувати результати своєї діяльності.
- Вихованці мають набути досвід:
 - орієнтації у подіях, що відбуваються в країні і світі;
 - формулювання власної позиції щодо соціальних процесів;
 - ведення дискусії, толерантного спілкування;
 - участі у тренінгах;
 - підготовки і реалізації соціального проєкту;
 - презентації результатів своєї діяльності, виступу на учнівській конференції.

Література

1. Бех І. Д., Чорна К. О. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. URL: <http://www.ipv.org.ua/data/28.01.15/Programa%20patriotychnogo%20vuxovannya.pdf>
2. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навч. посіб. Київ: Київськ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2010. 128 с.
3. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти Наказ МОН України №1646 від 28.12.2019 http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34394.html
4. Михайлин І. Л. Основи журналістики. вид. 5-е, доповн. і доопр. Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 496 с.
5. «Не смійся з мене: просвітницько-профілактична програма тренінгових занять» : навч.-метод. посіб. / Авт. Лора Паркер Роерден, за заг. ред. Лях Т. Л. Київ: YMCA, 2013. 100 с.
6. Організація роботи з розв'язання проблем насильства в школі: навч.-метод. посіб. / ред. група: Алексеєнко М.К., Дендебера М.П., Соловйова О. Д. Київ: Huss, 20011. 96 с.

7. Постанова Ради Європи щодо прав дітей та розвитку соціальних послуг, дружніх до дітей та сімей (2010). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805afddf
8. Постанова Європейської комісії «Інвестиції у дітей: розірвати коло неблагодіаполуччя» (2013). URL: <http://www.alliance4investinginchildren.eu/implementation-of-the-investing-in-children-ec-recommendation-new-handbook-published/>
9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
10. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України № 2657-VIII від 18.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
12. Психологический тренинг с подростками /Анн Л.Ф. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 271 с.
13. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання. Підручник. Київ: Педагогічна думка. 2012.
14. Рибалка В.В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога. Київ: Шкільний світ, 2010. 128 с
15. Сімейний щоденник для сімейної розмови / Кер. авт. кол. Панок В.Г., Авт. кол. Вієвський А.М., Лепеха К.І., Лунченко Н.В., Луценко Ю.А., Острова В.Д., Сосновенко Н.В. Київ: ООО «Компанія Юнівест Маркетинг», 2012. 64с.
16. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. 2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/korisni-posilannya-shodo-temi-antibulingu>
17. Суспільна акція школярів України «Громадянини» : Метод. посіб. для вчителя-консультанта учнівського суспільного проекту у загальноосвітньому навчальному закладі / за ред. П. Кендзьора, О. Войтенка. Львів: НВФ «Українські технології, 2003. 56 с.
18. Участь молоді у процесах прийняття рішень: Посібники з участі молоді у процесах прийняття рішень та «Молодіжного барометру». Київ, 2000. 170 с.
19. Ціннісні орієнтири навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: метод. посіб. / за ред. В. В. Мачуського. Київ: ТОВ «Артмедіа прінт», 2017. С.97-112. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/708455/>

20. United Nations Children's Fund, UNICEF . unicef.org.
21. United Nations Office on Drugs and Crime <https://www.unodc.org/>

Рекомендовані джерела

1. Підбірка мультфільмів «8 мультфільмів про справжні цінності, які варто подивитися з дітьми». URL: <https://coma.in.ua/14947>
2. Підбірка тематичних мультфільмів. URL: <https://nus.org.ua/news/v-ukrayini-stvoryly-try-animatsiyi-pro-kiberbuling-zasnovani-na-realnyh-istoriyah-ditej/>
3. Kitbull (Pixar). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AZS5cgybKcI>
4. Застосування діагностичних мінімумів у діяльності працівників психологічної служби /за ред. В.Г. Панка. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/minimumi.pdf>

**Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку «Валяння вовни»
1 рік навчання**

«Схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах» (протокол засідання науково-методичної комісії з позашкільної освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України № 3 від 13.09.2019 року; лист ІМЗО від 27.09.2019 № 22.1/12-Г-963)

Автор: Корнієнко Анна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, старший науковий співробітник.

Рецензенти: Комаровська О. А. – завідувач лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Антонова О. А. – директор Центру технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району міста Києва, відмінник освіти України.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Декоративно-ужиткове мистецтво, з-поміж інших видів народного мистецтва, є унікальним у вирішенні завдань як художнього, так і особистісного розвитку, духовного становлення учнів. Це зумовлено не тільки природою сприймання декоративно-ужиткового мистецтва, а й тим, що вже в ранньому віці ця діяльність становить одну з найдоступніших і емоційно-захоплюючих форм творчості.

На сьогодні деякі з видів декоративно-ужиткового мистецтва забуті людством, наприклад, такий вид мистецтва як валяння (фелтінг). Валяння вовни – процес отримання з непрядених вовняних волокон войлочної маси (фетру) шляхом сплутування між собою волокон вовни.

Навчальна програма реалізується у гуртках художньо-естетичного напрямку закладів позашкільної освіти та спрямована на вихованців 8–15 років.

Мета програми – розвиток індивідуальних творчих здібностей дітей, пізнання ними свого коріння через такий вид декоративно-ужиткового мистецтва, як валяння з вовни (фелтінг).

Основні завдання:

- ознайомити вихованців з різноманітними видами вовни, специфіки застосування їх у декоративно-ужитковому мистецтві;
- навчити виготовляти вироби методом мокрого і сухого валяння, поєднувати у виробках вовну з іншими матеріалами, робити викрійки для виробів, з урахування ущільнення вовни;
- виховати дбайливе ставлення та пошану до надбань народного мистецтва;
- розвинути художній смак, творчу уяву, фантазію, виробити індивідуальний стиль роботи.

Навчальна програма передбачає 1 рік навчання, розрахована на початковий рівень – 144 години на рік, 4 години на тиждень.

Зміст роботи гуртка спрямований на вивчення історії виникнення валяння вовни, ознайомлення з виробами, що виконані давніми майстрами та майстрами сучасності.

Форми і методи навчання: навчання проводиться за фронтально-індивідуальною формою; використовуються такі методи: бесіда, індивідуальні та колективні вправи, екскурсії в природу, на виставки, зустрічі з народними майстрами тощо.

Методи контролю за отриманими результатами: наприкінці кожного заняття проводиться коротке опитування, демонстрація виконаних робіт, їх аналіз.

В основу програми покладені положення компетентісного та діяльнісного підходів.

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни й доповнення у зміст програми та розподіл годин

за темами, ураховуючи інтереси гуртківців, стан матеріально-технічної бази закладу.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
	Вступ	2	-	2
	Техніка сухого валяння	1	37	38
	Техніка багатошарового накладання вовни під скло	1	15	16
	Техніка мокрого валяння	1	31	32
	Валяння на шаблоні	1	19	20
	Картини в техніці мокрого валяння	1	15	16
	Техніка нанесення візерунку по шаблону	1	7	8
	З'єднання вовни з іншими матеріалами (нуно-фелтінг)	1	9	10
	Підсумок	-	2	2
	Разом	9	135	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Мета та зміст роботи гуртка. Види декоративно-ужиткового мистецтва. Ознайомлення з валянням вовни як одним з видів декоративно-ужиткового мистецтва. Матеріали для виготовлення виробів технікою сухого та мокрого валяння.

2. Техніка сухого валяння (38 год.)

Теоретична частина. Техніка безпеки з колючими та ріжучими предметами. Надання першої медичної допомоги у випадку травмування. Ознайомлення з принципом роботи виконання виробів технікою сухого валяння (правила вколювання голки, формування виробу, накладання вовни; прийоми фіксування потрібної форми деталей, приєднання дрібних деталей до основної деталі виробу).

Практична частина. Виготовлення брошок “Ромашки”, “Горобець”, браслету з розочок. Виготовлення іграшок: “Сонечко”, “Равлик”, “Лисичка”, “Дракончик”, “Пінгвін”, “Тигр”.

3. Техніка багатошарового накладання вовни під скло (16 год.)

Теоретична частина. Ознайомлення з поняттям перспективи (зміна розмірів предметів в залежності від дальності їх розташування).

Практична частина. Виготовлення картин (пейзаж, натюрморт).

4. Техніка мокрого валяння (32 год.)

Теоретична частина. Особливості мокрого валяння (температурний режим води; мильний розчин; відщипування вовни; накладання шарів вовни, в залежності від форми виробу). Матеріали для мокрого валяння. Правила поєднання об’ємних деталей з основою (площиною); деталей сухого та мокрого валяння. Правила валяння на каркасі.

Практична частина. Виготовлення брошок у вигляді квітів (волошка, дзвіночки, мак, лілія, калли, ірис, хризантема, тюльпан, листочки, анемони, рози, соняшник). Валянці для ляльки. Риба об’ємна. Композиція “Калина” (валяння кульок сухим методом, валяння основи – мокрим)

5. Валяння на шаблоні (20 год.)

Теоретична частина. Особливості валяння на шаблоні. Правила розрахунку розмірів викрійки, відповідно до ущільнення виробу.

Практична частина. Виготовлення чохла для мобільного телефону, окулярів. Виготовлення новорічних іграшок.

6. Картини в техніці мокрого валяння (16 год.)

Теоретична частина. Ознайомлення із волокнами для декору. Правила привалювання шарів вовни мокрим способом, фіксація за допомогою голки для валяння. Поняття стилізації.

Практична частина. Пейзаж «Пори року».

7. Техніка нанесення візерунку по шаблону (8 год.)

Теоретична частина. Правила виготовлення шаблону. Поняття симетрії.

Практична частина. Писанка. Ялинкові іграшки.

8. З'єднання вовни з іншими матеріалами (10 год.)

Теоретична частина. Правила з'єднання шнурів, кульок та фрагментів тканини (шовк, шифон) з вовною.

Практична частина. Виготовлення серветки в техніці «нуно-фелтінг».

9. Підсумок (2 год.)

Практична частина. *Оформлення та підготовка робіт до виставки.*

Прогнозований результат

Вихованці мають знати:

- історію виникнення валяння вовни як виду декоративно-ужиткового мистецтва;
- види вовни та правила їх застосування;
- принципи роботи виконання виробів технікою сухого валяння (правила вколювання голки, формування виробу, накладання вовни; прийоми фіксування потрібної форми деталей, приєднання дрібних деталей до основної деталі виробу);
- принципи роботи виконання виробів технікою мокро-го та сухого валяння.

Вихованці мають вміти:

- виготовляти вироби методом мокро-го і сухого валяння;
- поєднувати у виробі вовну з іншими матеріалами;
- робити викрійки для виробів, з урахування ущільнення вовни.

Вихованці мають набутися досвід:

- виконання найпростіших способів отримання матеріалу з валяної вовни;
- виконання валяної площини, шариків, шнурів з вовни;

- виготовлення виробу за ескізом;
- виготовлення виробу з використанням шаблону.

Орієнтовний перелік обладнання для організації роботи гуртка з валяння вовни

Основне обладнання	Кількість
Матеріали	
Вовна (слівер)	15 кг
Напівтонка різнокольорова вовна	15 кг
Прості олівці	15 шт.
Відріз шовкової тканини 200×200	15 шт.
Плівка з пухирцями	15 наб.
Папір для малювання	15 наб.
Інструменти та приладдя	
Ножиці для паперу	15 шт.
Поролон 100×50×30	15 шт.
Лінійка	15 шт.
Голки для валяння (№36-38-40)	15 наб.
Посуд для води (миска 1,5 л)	15 шт.
Серветки бавовняні 500× 00	15 шт.
Рідке мило	5 шт.
Сітка капронова 500×300	15 шт.
Картон	15 наб.
Поліетилен 500×300	15 шт.
Обладнання	
Рамки для картин під скло (200×300)	30 шт.
Рамки для картин під скло (100×150)	15 шт.
Столи учнівські	15 к-тів
Таблиці і плакати	
Техніка безпеки	1 к-т
Алгоритми виконання виробів	1 к-т

Література

1. Шинковская К.А. Войлок. Все способы валяния. АСТ-Пресс Книга, 2011.
2. Кокарева Ия. Живописный войлок. АСТ-Пресс Книга, 2009. 120 с.
3. www.felt-club.ru

Освітня програма «Школа педагога»

(для педагогічних працівників закладів позашкільної освіти)

1 рік навчання

Автори: Корнієнко Анна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, старший науковий співробітник.

Цариніна Світлана Павлівна – методист з дослідницько-експериментальної роботи Комунального закладу позашкільної освіти «Центр дитячої та юнацької творчості» Дніпровської міської ради.

Рецензент: Мачуський В.В. – завідувач лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Успішне виховання підростаючого покоління безпосередньо пов'язане з удосконаленням фахової підготовки педагогів, їх професійної майстерності, ерудиції, культури. Жодна інша професія не ставить таких високих вимог до людини, як професія педагога, вчителя, вихователя. Педагог зобов'язаний бути яскравою, неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань, високої культури.

Найважливішими професійними якостями педагога мусять бути визнані: працелюбство, працездатність, дисциплінованість, уміння визначити мету, вибрати шляхи її досягнення, організованість, наполегливість, систематичне і планомірне підвищення свого професійного рівня, відповідальність прагнення постійно підвищувати якість своєї праці.

Освітній процес сьогодні настільки складний, що в ньому може брати участь не кожен – потрібна спеціальна підготовка, потрібні досвід і щире бажання працювати з дітьми. Короткострокові семінари, епізодичні заняття не забезпечують повною мірою високого рівня готовності до роботи з учнями. Саме тому і виникла необхідність у створенні освітньої програми «Школа педагога» для педагогічних працівників закладів позашкільної освіти. Програма «Школа педагога» передбачає підготовку педагогічних кадрів впродовж року. Вона допоможе підвищити якість виховної роботи та професійну майстерність педагогів.

Мета освітньої програми «Школа педагога»: підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти.

Завдання освітньої програми «Школа педагога»:

- ознайомити педагогічних працівників з інноваційними формами і методами роботи;
- розвинути у педагогічних працівників творчу уяву, нестандартне мислення, фантазію;
- підготувати педагогічних працівників до включення в інноваційну діяльність, щодо освоєння сучасних технологій виховання.

Освітня програма «Школа педагога» передбачає 1 рік навчання, розрахована на 216 години на рік, 6 годин на тиждень. Зміст програми «Школа педагога» спрямований на те, щоб педагогічні працівники за час навчання ознайомились з різноманітними формами виховної, позашкільної роботи, усвідомили для себе сутність теорії і методики виховної діяльності, традиційних і інноваційних форм і методів виховної роботи.

Методи контролю за отриманими результатами: усний контроль, письмовий, тестовий, графічний, програмований контроль, практична перевірка, а також методи самоконтролю і самооцінки.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	1	2	3
2.	Сучасний стан освіти	1	2	3
3.	Нормативна база діяльності педагогічного працівника	1	2	3
4.	Освіта: перспективи розвитку	2	4	6
5.	Форми виховної роботи	3	6	9
6.	Традиційні та інноваційні методи роботи	3	6	9
7.	Інклюзивна освіта: від основ до практики	10	20	30
8.	Основні компоненти і критерії педагогічної майстерності	2	4	6
9.	Професійні здібності і якості сучасного педагога	2	4	6
10.	Вікові особливості дітей та підлітків	2	4	6
11.	Культура педагогічного спілкування	3	6	9
12.	Конфлікти та шляхи їх вирішення	9	12	21
13.	Робота з батьками	9	12	21
14.	Планування виховної діяльності	2	4	6
15.	Розробка навчальної програми	6	6	12
16.	Розробка масових заходів	6	6	12
17.	Організація колективно-творчої справи	2	4	6
18.	Пришкільний табір відпочинку як виховна система	9	6	15
19.	Організація самоврядування в дитячому колективі	9	12	21
20.	Робота Малої академії наук	4	2	6
21.	Підсумок	1	5	6
	Разом	91	125	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (3 год.)

Теоретична частина. Мета та зміст роботи. Ознайомлення з планом роботи.

Практична частина. Тренінгові вправи на згуртування колективу.

2. Сучасний стан освіти (3 год.)

Теоретична частина. Освіта у реаліях сьогодення. Нормативно-правова база освіти. Організаційна структура позашкільної освіти. Позашкільна освіта в європейських країнах. Актуальні питання та невирішені проблеми виховання у закладах позашкільної та загальної середньої освіти.

Практична частина. Ознайомлення з особливостями виховної роботи в провідних закладах позашкільної та загальної середньої освіти.

3. Нормативна база діяльності педагогічного працівника (3 год.)

Теоретична частина. Закони та директивні документи, що регламентують діяльність педагогічного працівника.

Практична частина. Теоретичний аналіз нормативної бази, якою керується педагогічний працівник.

4. Освіта: перспективи розвитку (6 год.)

Теоретична частина. Поняття інновації, інтерактивного навчання. Інтерактивні методи навчання і виховання в закладі позашкільної освіти. Підвищення професійної компетентності педагогів закладів позашкільної освіти. Поняття «інновація». Інноваційні процеси в системі освіти України. Дидактичні основи освітнього процесу в закладах позашкільної освіти.

Практична частина. Круглий стіл «Інноваційні процеси в системі освіти України». Розробка інтерактивного заняття.

5. Форми виховної роботи (9 год.)

Теоретична частина. Масові, групові та індивідуальні форми виховної роботи в закладах позашкільної освіти.

Практична частина. Відпрацювання елементів форм виховання. Педагогічна конференція «Доцільність поєднання різноманітних форм у системі виховання і навчання учнів». Творче завдання: враховуючи вік учнів показати елементи заняття за різними формами виховання. Педагогічний ярмарок форм виховної роботи.

6. Традиційні та інноваційні методи роботи (9 год.)

Теоретична частина. Ознайомлення з методами виховання в закладах позашкільної освіти (формування свідомості та переконань особистості: бесіда, роз'яснення, розповідь, лекція, дискусія, приклад, переконування, вимога; організації діяльності та формування поведінки: привчання, доручення, створення виховуючих ситуацій, вправи, критика; стимулювання та коригування поведінки і діяльності особистості: змагання, заохочення, стимулювання). Поняття методу проєктів, етапи і методика проведення. Презентація «Впровадження методу проєктів». Кейс – метод.

Практична частина. Робота над кейсом: розбір конкретної ситуації, самостійна робота, публічний захист представлення свого рішення у даній ситуації.

7. Інклюзивна освіта: від основ до практики (30 год.)

Теоретична частина. Історичне підґрунтя інклюзивної освіти. З історії розвитку освіти осіб з особливими потребами в Україні. Роль батьків у процесі інтегрування в колектив дитини з особливими потребами.

Практична частина. Розробка індивідуальної програми.

8. Основні компоненти і критерії педагогічної майстерності (6 год.)

Теоретична частина. Витоки педагогічної майстерності. Структура, елементи педагогічної майстерності. Критерії (доцільність, ефективність, гуманність, демократичність, оптимальність, творчість, оригінальність, науковість). Умови та шляхи формування і реалізації педагогічної майс-

терності. Критерії, показники та рівні сформованості педагогічної майстерності.

Практична частина. Дослідження рівня сформованості педагогічної майстерності. Розробка проєктів: «Педагог майбутнього», «Мій шлях особистісного розвитку».

9. Професійні здібності і якості сучасного педагога (6 год.)

Теоретична частина. Характеристика особистісних якостей педагога-організатора та його функціональні обов'язки. Комунікативна, фахова компетентність, системність, організованість. Особливості побудови презентації.

Практична частина. Робота над презентацією «Портрет сучасного педагога».

10. Вікові особливості дітей та підлітків (6 год.)

Теоретична частина. Психологічна готовність дитини до навчання в школі. Формування особистості молодшого школяра. Психологія особистості підлітка. Соціальна ситуація особистісного зростання сучасного підлітка. Соціальна ситуація розвитку старшокласників.

Практична частина. Розробка психологічного портрета дитини молодшого шкільного і підліткового віку. Тренінг «Основи взаємодії у різних соціальних групах». Ділова гра «Нестандартна дитина».

11. Культура педагогічного спілкування (9 год.)

Теоретична частина. Поняття професійно-педагогічного спілкування, його особливості, функції, види. Структура педагогічного спілкування. Професійно-педагогічне спілкування як суб'єкт – суб'єктна взаємодія. Стили педагогічного спілкування. Техніка спілкування. Вербальні та невербальні засоби комунікації. Міжособистісний простір у спілкуванні. Пластична техніка (пантоміміка), емоційне забарвлення пластики, постави. Мімічна техніка. Мова жестів. Зовнішній вигляд педагога (стриманість, охайність, естетична виразність, доцільність в одязі).

Практична частина. Комунікативний тренінг «Психологія спілкування». Вправи на розвиток пантоміми, жестів. Тест «Чи вмієте ви слухати?». Вправа «Конкурс ораторів». Вправа «Дискусія». Диспут «Авторитет і авторитарність».

12. Конфлікти та шляхи їх вирішення (21 год.)

Теоретична частина. Поняття «конфлікт». Різновиди, формула конфлікту. Причини виникнення конфлікту. Педагогічні конфлікти. Алгоритм вирішення конфліктної педагогічної ситуації. Етнічні конфлікти – причини виникнення і засоби урегулювання. Виявлення причин виникнення, моделей і типів міжнаціональних конфліктів, аналіз умов подолання, стилі поведінки у конфліктах. Поняття «толерантність», «толерантна особистість», «межі толерантності». Прояв толерантності і нетерпимості у суспільстві.

Практична частина. Тренінгова програма «Психологічне самбо: як перемагати в складних ситуаціях». Гра «Камінець у взутті». Вирішення конфліктних ситуацій: «Зауваження», «Двійка», «Стілець», «Порушувач тиші». Рольова гра «Розв'яжи проблему». Вправи: «Наполегливість – протидія», «Секрет співпраці». Вправи на вирішення етнічних конфліктів: «Лінійка», «Скульптура», «Перемога – перемога». Рольова гра «Різні світи». Вправи на виховання толерантності: «Що таке «толерантність»», «Емблема толерантності», «Кошик», «Поема про толерантність». Круглий стіл «Конфлікти у нашому житті». Тест «Визначення типових способів реагування на конфліктну ситуацію».

13. Робота з батьками (21 год.)

Теоретична частина. Роль сім'ї у вихованні дітей. Програма і методика вивчення сім'ї. Завдання батьківського виховання. Помилки та техніки позитивного спілкування батьків з дитиною. Методика проведення батьківських зборів. Батьківська підтримка.

Практична частина. Розробка плану-конспекту батьківських зборів. Ознайомлення з тестом на виявлення бать-

ківського стилю спілкування з дитиною, анкету «Оцінка стосунків підлітка з класом», тестом для батьків «Стиль спілкування з дитиною». Розробка конкурсної програми для батьків і дітей «Щасливий випадок». Гра «Чи добре ми знаємо свою дитину». Складання плану роботи з батьками на навчальний рік. Вправа «Поради поштою».

14. Планування виховної діяльності (6 год.)

Теоретична частина. Планування виховної діяльності: призначення, функції плану, вимоги до планування, види і структура планів. Постановка мети і завдань. Річний план. План-сітка.

Практична частина. Складання циклограми роботи педагога на день, тиждень, місяць, півріччя.

15. Розробка навчальної програми (12 год.)

Теоретична частина. Види програм. Методичні рекомендації щодо змісту та оформлення навчальної програми з позашкільної освіти. Особливості планування роботи з урахуванням наскрізних програм.

Практична частина. Розробка навчальної програми відповідно до свого навантаження. Планування роботи гуртків на основі наскрізної програми з позашкільної освіти «Виховуємо патріота».

16. Розробка масових заходів (12 год.)

Теоретична частина. Алгоритм і етапи проведення виховного заходу: цілеспрямування, планування, організація, проведення заходу, підбиття підсумків, оцінювання результатів, організація післядії. Види сценаріїв. Алгоритм написання сценарію. Робота над сценарієм масового заходу: складання сценарного плану, збирання сценарного матеріалу, створення творчої заявки на сценарій, створення чернетки сценарію, остаточний варіант сценарію.

Практична частина. Розробка масового заходу «3 Україною в серці», «Моя сім'я».

17. Організація колективно-творчої справи (6 год.)

Теоретична частина. Методика підготовки і проведення колективно-творчої справи. Етапи колективно-творчої справи: мета, зміст, організація, проведення та аналіз.

Практична частина. Планування і розробка колективно-творчої справи.

18. Пришкільний табір відпочинку як виховна система (15 год.)

Теоретична частина. Поняття колективу, тимчасового дитячого колективу. Прийоми та методики створення особливого виховного простору в умовах табору. Роль діагностики в роботі по формуванню колективу. Форми діагностики розвитку колективу. Методика роботи з групою. Мікрогрупи, ініціативна група. Організація життєдіяльності в пришкільному таборі: правила і закони табору, назва загону, девіз, гімн, символи й атрибути. Програма з організації літнього відпочинку учнів. Ігрова діяльність в таборі. Етапи організації гри, підготовка, проведення, аналіз. Ігри на знайомство, ігри в негоду, ігри з залом, рухливі ігри. Колективно-творчі справи в умовах літнього табору.

Практична частина. Складання каталогу ігрових програм та рухливих, дидактичних, рольових ігор для дітей молодшої і середньої вікової категорії.

19. Організація самоврядування в дитячому колективі (21 год.)

Теоретична частина. Історія виникнення дитячого самоврядування. Нормативні документи (статут, положення про вибори). Структура самоврядування. Вимоги до організації роботи з розвитку учнівського самоврядування. Програма розвитку шкільного самоврядування. Форми і методи роботи з органами учнівського самоврядування. Формування команди активу органів дитячого самоврядування. Навчання лідерів. Обов'язки членів дитячого самоврядування. Плани роботи комісій самоврядування на тиждень, місяць, рік.

Практична частина. Тренінгова програма «Я лідер». Тренінгові вправи на згуртування колективу, виявлення лідерських здібностей. Складання проекту «Самоврядування моєї мрії». Складання сценарного плану виборів самоврядування і проведення сесії. Ярмарок педагогічних ідей по удосконаленню системи і змісту роботи комісій дитячого парламенту.

20. Робота Малої академії наук (6 год.)

Теоретична частина. Нормативна база, система роботи Малої академії наук, Малої академії народних мистецтв.

Практична частина. Круглий стіл «Пропозиції, щодо поліпшення роботи, аналіз труднощів, недоліків, шляхи їх виникнення і подолання».

21. Підсумок (6 год.)

Теоретична частина. Підсумки роботи за навчальний рік.

Практична частина. Анкетування педагогів. Виконання творчого завдання «Рекламна презентація заняття», розробка та проведення фрагменту заняття в інтерактивній формі.

Прогнозований результат

Педагоги мають знати:

- вікові особливості дітей та підлітків;
- нормативно-правову базу, що регламентує діяльність системи закладів позашкільної освіти;
- особливості організації самоврядування в дитячому колективі;
- традиційні та інноваційні форми і методи навчання і виховання, сучасні педагогічні технології;
- форми співпраці з батьками учнів;
- технології аналізу і планування виховної діяльності;
- дидактичні основи освітнього процесу у закладах позашкільної освіти.

Педагоги мають вміти:

- презентувати результати своєї роботи, створювати портфоліо своєї педагогічної діяльності;

- поєднувати різноманітні форми і методи роботи, для отримання кращих результатів виховання і стійкого зацікавлення учнів;
- вміти аналізувати результати своєї роботи і робити висновки з метою вдосконалення;
- організовувати роботу учнівського самоврядування;
- розробляти навчальні програми, сценарії виховних заходів;
- розробляти індивідуальні навчальні плани та програми для дітей з
- особливими освітніми потребами на основі визначення їхніх потреб.

Педагоги мають набути досвід:

- працювати з відповідними нормативними документами, що регламентують діяльність закладів позашкільної освіти;
- запроваджувати інноваційні підходи в освітній процес закладів позашкільної освіти;
- розробки навчальних програм, сценаріїв виховних заходів.

Література

1. Бесєдіна Л.М., Сторубльов О.І. Педагогічна майстерність, активні методи навчання та методична робота у навчальних закладах: метод. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Логос, 2009. 204 с.
2. Буряк В. Викладач університету: вимоги до особистісних і професійних рис : творчий викладач. Педагогічна майстерність. Культура мислення, почуттів, поведінки, педагогічного спілкування, самоосвіти викладача. Вища школа. 2010. № 3-4. С. 11-35.
3. Бондаровська В. М. Психологічні аспекти використання комп'ютера. Небезпека нових інформаційних технологій та розвиток здібностей дітей за допомогою комп'ютера . Психолог. 2005. № 25. 62 с.
4. Вікова та педагогічна психологія: навч.посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416с.
5. Ворожейка О. М. 100 цікавих ідей для проведення уроку. Харків: вид. група «Основа», 2011. 255 с.

6. Гондарева Г.В. Рольові ігри як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках економіки. Таврійський вісник освіти. 2013. №1(41). С. 233-238.
7. Головаха Е. И., Панинос Н. В. Психология человеческого взаимопонимания. Київ: Политиздат, 1989. 189 с.
8. Гришина Н. В. Психология конфликта. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 464 с.
9. Даниленко Л.І. Педагогічні інновації та інноваційні педагогічні технології: сутність і структура. Нові технології навчання. Київ, 2005. С. 270–276.
10. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. Санкт-Петербург: Питер-Ком, 1999. 368 с.
11. Жить в мире с собой и другими. Тренинг толерантности для подростков. URL: <http://www.tolerance.ru/Git-v-mire.php?PrPage=Master>.
12. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: Підручник для вищих педагог. навч. закладів / І.А.Зязюн, Л.В. Крамушенко, І.Ф. Кривонос; За ред. І.А.Зязюна. Київ: Вища школа, 1997. 350 с.
13. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: Обучение на основе исследования игр, дискуссий (анализа зарубежного опыта). Рига: Пед. центр «Эксперимент», 1995. 176 с.
14. Кравченко Т.В. Соціальний розвиток дітей старшого шкільного віку в сім'ї: наук.-метод. посіб. Київ: Фенікс, 2005. 176 с.
15. Мерзлякова О. Інтерактивні заняття психолога з батьками. Київ: Шк.світ, 2008. 120 с.
16. Нові технології навчання: науково-методичний збірник. Вип. 40. Київ: Науково-метод. центр вищої освіти, 2005. 279 с.
17. Новітні технології навчання. Спецвипуск: наук.-метод. зб. Київ: НМЦ ВО, 2003. 248с.
18. Осіпова М.Ю. Причини етнопонаціональних конфліктів та шляхи їх подолання. Гуманітарний вісник ЗДІА. Вип. 25. 2006. С.89– 94.
19. Развитие профессиональной компетентности педагогов: программы и конспекты занятий с педагогами / авт.-сост. М.И. Чумакова, З. В.Смирнова. Волгоград: Учитель, 2008. 135 с.
20. Рудик М. Інноваційні технології навчання як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів. Історія України. 2003. №9. С. 26–27.
21. Солдатова У.Х. Психология межэтнической напряженности. Москва: Наука, 1998.
22. Тренинг «Конфликтные ситуации и пути их решения». URL: <http://brunner.kgu.edu.ua/index.php/therapy/49-art-therapy/1721--q-q>

23. Форми і методи роботи класного керівника з батьками учнів. URL: http://pidruchniki.com/11800912/pedagogika/formi_metodi_roboti_klasnogo_kerivnika_batkami_uchniv.
24. Шихи Г. Возрастные кризисы. Ступени личностного роста. Санкт-Петербург: «Ювента», 1999. 434 с.
25. Юнг К. Г. Психологические типы. Москва: ООО «Попурри», 1998. 656 с.
26. Розвиток педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю в умовах інформаційно-технологічного суспільства: монографія/ І.А. Зязюн, О.А. Лавріненко, М.М. Солдатенко, В.В. Пилипчук. Київ: Педагогічна думка, 2012. 390 с.

Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку «Петриківський розпис»

2 роки навчання

«Схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах» (протокол засідання науково-методичної комісії з позашкільної освіти Науково-методичної ради з питань освіти МОН від 15.03.2019 № 1; лист ІМЗО від 27.03.2019 № 22.1/12-Г-140)

Автор: Корнієнко Анна Володимирівна – провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Рецензенти: Комаровська О. А. - завідувач лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Антонова О. А. - директор Центру технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району міста Києва, відмінник освіти України.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Петриківський розпис - українське декоративно-орнаментальний народний живопис, що виник на Дніпропетровщині в селищі Петриківка, звідки й походить назва цього виду мистецтва. У [2013](#) року петриківський розпис було включено до Репрезентативного списку [нематеріальної культурної спадщини](#) людства [ЮНЕСКО](#).

На сьогодні, декоративно-ужиткове мистецтво дозволяє певною мірою вирішити проблему естетичного виховання у освітньому процесі закладу позашкільної освіти, пов'язані з вихованням підростаючого покоління. Саме в процесі занять з петриківського розпису у педагога є можливість встановити з дитиною позитивний емоційний контакт. Цікавий

зміст, багатство фантазії, яскраві художні образи привертають увагу дитини, доставляють їй радість.

Навчальна програма реалізується в гуртках художньо-естетичного напрямку закладів позашкільної освіти та призначена для вихованців віком 9–14 років.

Мета програми – розвиток індивідуальних творчих здібностей дітей, пізнання ними свого коріння через такий вид декоративно-ужиткового мистецтва, як петриківський розпис.

Основні завдання:

- створити умови для здобуття учнями пізнавальної, практичної, творчої та соціальної компетентностей;
- навчити плануванню та організації трудового процесу, самостійному пошуку шляхів вирішення творчих завдань;
- сприяти вихованню творчої особистості;
- розвинути художній смак, творчу уяву, фантазію, виробити індивідуальний стиль роботи.

Програма передбачає 2 роки навчання:

1-й рік – початковий рівень – 144 год. на рік, 4 год. на тиждень;

2-й рік – основний рівень – 144 год. на рік, 4 год. на тиждень.

Програма може бути використана у гуртковій роботі закладів позашкільної освіти та у позакласній роботі закладів загальної середньої освіти.

Форми і методи навчання: навчання проводиться за фронтально-індивідуальною формою; використовуються наступні методи: бесіда, лекція, індивідуальні та колективні вправи, екскурсії в природу, в музеї, на виставки, зустрічі з народними майстрами тощо.

Методи контролю отриманих результатів: наприкінці кожного заняття проводиться коротке опитування, демонстрація виконаних робіт, їх аналіз.

В основу програми покладено положення компетентнісного, аксіологічного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів.

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни й доповнення у зміст програми та розподіл годин за темами, враховуючи пізнавальні інтереси гуртківців, стан матеріально-технічної бази закладу.

Перший рік навчання, початковий рівень НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ п/п	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	2	-	2
2.	Матеріали для розпису	2	2	4
3.	Елементи петриківського розпису	4	24	28
4.	Вивчення кольору	4	20	24
5.	Опанування технікою перехідного мазка	4	22	26
6.	Стилізація	2	10	12
7.	Побудова композиції	4	16	20
8.	Розпис на дерев'яній поверхні	4	22	26
9.	Підсумок	1	1	2
Разом:		27	117	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Мета та зміст роботи гуртка. Види декоративно-ужиткового мистецтва. Ознайомлення з петриківським розписом як одним з видів народного мистецтва. Декоративно-ужиткове мистецтво та його роль у збереженні традицій, звичаїв та обрядів українського народу.

2. Матеріали для розпису (4 год.)

Теоретична частина. Прилади та матеріали, що необхідні для розпису. Вимоги до фарб. Різновиди фарб минулого

та сучасного століття. Техніка безпеки при роботі з колючими та ріжучими предметами, фарбами, лаками.

Надання першої медичної допомоги при порізах та отруєннях.

Практична частина. Виготовлення пензлів з котячого хутра.

3. Елементи петриківського розпису (28 год.)

Теоретична частина. Зображення в петриківському розписі. Символ як один з могутніх підвалин культури. Тлумачення символів. Українська система символічного відображення світу, як система традиційної культури. Зустріч з майстрами петриківського розпису.

Практична частина. Вимальовування під різними кутами і нахилами, комбінування елементів: „зернятко”, ”горішок”, ”їжачок”. Вимальовування елементів: колосок, листочок, цибулька, ромашка, волошка, калина, малина, вишня.

4. Вивчення кольору (24 год.)

Теоретична частина. Колірне коло: сполучення кольорів, замутнення, розбілення кольору. Ознаки хроматичних кольорів: кольоровий тон (відтінок), яскравість, насиченість. Теплі та холодні, хроматичні та ахроматичні кольори. Походження та значення жовто-блакитних барв для українського народу. Кольори, характерні для української геральдики.

Практична частина. Зображення рапортного орнаменту з використанням жовто-блакитних кольорів. Композиція «Весна». Композиція «Літо». Композиція «Осінь». Композиція «Зима».

5. Опанування технікою перехідного мазка (26 год.)

Теоретична частина. Техніка виконання перехідного мазка. Поєднання кольорів в перехідному мазку. Аналіз робіт майстрів петриківського розпису, виконаних перехідним мазком. Символізм яблука, маку, вишні (застосування вишні замість ялинки на новий рік за давніми звичаями). Символізм тварин і рослин в народному мистецтві.

Практична частина. Виконання цибульки, листочка, маку, ромашки, груші, яблука, суниці перехідним мазком. Копіювання робіт майстрів петриківського розпису, виконаних перехідним мазком.

6. Стилiзацiя (12 год.)

Теоретична частина. Поняття стилiзацiї. Вiдмiнностi мiж стилiзованою формою та її природним аналогом. Характер стилiзацiї, зображення тварин в петриківському розписi.

Практична частина. Вимальовування метелика, бабки, жар-птицi, бiлки, риби. Створення стилiзованих елементiв рослинного та анімалiстичного жанрiв.

7. Побудова композицiї (20 год.)

Теоретична частина. Поняття ритму, симетрiї та асиметрiї в анімалiстичних, рослинних та геометричних орнаментах. Форми композицiй (прямокутна, трикутна, кругла); особливостi їх побудови i вимальовування.

Практична частина. Практична робота над зображенням круглої (овальної) та прямокутної форми композицiї: виконання композицiї “Дiвочий вiночок” (кругла форма композицiї), композицiї “Ой, хустиночка, хустинка...” (трикутна форма композицiї), композицiї “Весiльний рушничок” (прямокутна форма композицiї).

8. Розпис на дерев'янiй поверхнi (26 год.)

Теоретична частина. Правила шліфування, ґрунтування, нанесення фону, копіювання малюнку, покриття лаком. Техніка безпеки під час роботи з лаками та фарбами.

Практична частина. Розпис дерев'яної лопатки. Розпис кухонної дерев'яної дощечки.

9. Підсумок (2 год.)

Теоретична частина. Підсумки роботи за навчальний рік.

Практична частина. Оформлення та підготовка робіт для виставки.

Прогнозований результат

Вихованці мають знати:

- види декоративно-ужиткового мистецтва (петриківський розпис, лозоплетіння, писанкарство, кераміка тощо);
- техніки вимальовування на дерев'яній поверхні;
- історію виникнення петриківського розпису;
- основи кольорознавства, побудови композиції та види орнаментів;
- правила техніки безпеки та надання першої медичної допомоги.

Вихованці мають вміти:

- виготовляти пензлики з котячого хутра;
- вимальовувати прості елементи під різними кутами, комбінувати їх і поєднувати у композиції;
- створювати власні стилізовані елементи рослинного та анімалістичного жанрів;
- розміщувати композицію відповідно форми та зображувати її на заданій поверхні.

Вихованці мають набути досвід:

- створення власних композицій;
- виконання композицій перехідним мазком;
- розпису на дерев'яній поверхні.

Другий рік навчання, основний рівень НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ п/п	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	2	-	2
2.	Розпис на дерев'яній поверхні	4	36	40
3.	Виготовлення та розпис керамічних виробів	4	36	40

4.	Розпис на випуклій поверхні. Писанкарство	4	24	28
5.	Основи лозоплетіння та його застосування в оздобленні розписаних виробів з дерева	4	26	32
6.	Підсумок	-	2	2
	Разом	18	126	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Знайомство зі змістом роботи на поточний навчальний рік. Обговорення плану. Організаційні питання. Ознайомлення з керамікою, лозоплетінням, писанкарством та петриківським розписом як одними з видів декоративно-ужиткового мистецтва.

2. Розпис на дерев'яній поверхні (40 год.)

Теоретична частина. Особливості вимальовування на об'ємній дерев'яній поверхні великих розмірів, що складаються з декількох частин (зменшення/збільшення малюнку, витримка стилю виконання). Техніка безпеки під час роботи з лаками та фарбами.

Практична частина. Розпис декоративної скриньки, декоративної круглої двошарової тарілі, маленького дитячого стільчика.

3. Виготовлення та розпис керамічних виробів (40 год.)

Теоретична частина. Кераміка як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва. Інструменти та організація робочого місця під час роботи з глиною та іншими пластичними масами. Різновиди пластичних мас (пластилін, гіпс, тісто, глина). Способи сушіння, розфарбовування та покриття лаком готового керамічного виробу.

Практична частина. Опанування технік ліплення (“качалочка”, пласт). Виготовлення й розмальовування вазона для квітів; виготовлення й розмальовування сільнички.

4. Розпис на випуклій поверхні. Писанкарство (28 год.)

Теоретична частина. Писанкарство як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва. Інструменти та організація робочого місця. Особливості вимальовування на випуклій поверхні. Опанування найпростіших способів вимальовування писанки. Різновиди вимальовування писанок, в залежності від регіонів України. Поняття про символ, символіка кольорів в писанкарстві.

Практична частина. Виготовлення писанок різних регіонів України. Виготовлення „гердану”, „дзвонів”, „голуба”.

5. Основи лозоплетіння та його застосування в оздобленні розписаних виробів з дерева (32 год.)

Теоретична частина. Лозоплетіння як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва. Інструменти та організація робочого місця під час лозоплетіння.

Практична частина. Заготівля лози. Підготовка її до роботи. Опанування найпростіших способів плетення: плетення через одну та декілька стійок; плетення шарами; плетення рядами; плетення в один, два, три, чотири пруту. Розмальовування таці круглої форми, обплетення бортів у таці.

6. Підсумок (2 год.)

Практична частина. Підготовка робіт до виставки. Проведення майстер-класів під час роботи виставки творчих робіт.

Прогнозований результат

Вихованці мають знати:

- особливості вимальовування на об’ємній дерев’яній поверхні великих розмірів, що складаються з декількох частин;
- різновиди пластичних мас (пластилін, гіпс, тісто, глина);

- способи сушіння, розфарбовування та покриття лаком керамічного виробу;
- особливості вимальовування на випуклій поверхні;
- опанування найпростіших способів вимальовування писанки;
- різновиди вимальовування писанок, в залежності від регіонів України;
- заготівля, підготовка до роботи, способи плетіння з лози.

Вихованці мають вміти:

- розписувати об'ємній дерев'яній поверхні великих розмірів, що складаються з декількох частин;
- виготовляти вироби з глини;
- заготовляти лозу, підготовляти її до роботи.
- Вихованці мають набути досвід:
- розпису декоративної скриньки, декоративної круглої двошарової тарілі, маленького дитячого стільчика;
- виготовлення й розмальовування вазону для квітів, сільнички;
- виготовлення писанки різних регіонів України; виготовлення „гердану”, „дзвонів”, „голуба”;
- розмальовування таці круглої форми та обплетення її бортів.

Рекомендована література

1. Батухтіна О. Г. Формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1999. 232 с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
3. Білоус О., Сташук З. Школа писанкарства : навч.-метод. посіб. Київ: КПДЮ, 2000. 28с.
4. Ворожейка О. М. 100 цікавих ідей для проведення уроку. Харків: вид. Група «Основа», 2011. 255с.

5. Дроздова А. Роль декоративно-ужиткового мистецтва у системі національного виховання молодого покоління. *Позашкілля*. 2012. № 9(69). С.36.
6. Крутенко Н. Г. Розповіді про кераміку. Київ: Либідь, 2002. 255с.
7. Кулибин Г. Н. Рисунок и основы композиции. Москва: Просвещение, 1988. 237с.
8. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія / Вербицький В.В., Литовченко О.В., Ковбасенко Л.І. та ін.; за ред. О.В. Литовченко. Київ: Педагогічна думка, 2012. 192 с.
9. Стеченко О. Ф. Виготовлення плетених виробів. Київ: Урожай, 1995. 288с.
10. Філіпчук Г. Г. Проблеми етнокультури в змісті шкільної освіти. *Педагогіка і психологія*. 1999. №4. С.52-58.

Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку «Декоративно-ужиткове мистецтво»
1 рік навчання

«Схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах» (протокол засідання науково-методичної комісії з позашкільної освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України № 3 від 13.09.2019 року; лист ІМЗО від 27.09.2019 № 22.1/12-Г-964)

Автор: *Корнієнко Анна Володимирівна* – кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, старший науковий співробітник.

Рецензенти: *Комаровська О. А.* – завідувач лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Антонова О. А. – директор Центру технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району міста Києва, відмінник освіти України.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Сучасна позашкільна освіта є провідною ланкою цілісної системи освіти України в процесі етнокультурного виховання. За останні роки значного поширення набули в закладах позашкільної освіти творчі об'єднання та гуртки художньо-естетичного напрямку.

Декоративно-ужиткове мистецтво містить вироблену віками техніку виконання, в якому реалізуються багатвікові традиції народу. Декоративно-ужиткове мистецтво є джерелом духовного розвитку особистості. Його дія на людину невичерпна за своїми можливостями, багатством та

універсальністю, адже воно впливає на психічну діяльність, формує та розвиває почуття, моральні та естетичні ідеали, творче мислення та науковий світогляд. Завдяки її символічній, образній мові, учні мають можливість глибше пізнати історію рідного краю, свого народу, України.

Навчальна програма реалізується у гуртках художньо-естетичного напрямку закладів позашкільної освіти та спрямована на вихованців молодшого шкільного віку.

Мета програми: створення умов для творчого розвитку дітей засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Основні завдання:

- виховати дбайливе ставлення та пошану до надбань народного мистецтва;
- створити умови для здобуття учнями знань, вмінь та навичок з техніки декоративно-ужиткового мистецтва;
- навчити поєднувати різноманітні техніки у процесі виконання виробів;
- розвинути художній смак, творчу уяву, фантазію, виробити індивідуальний стиль роботи.

Навчальна програма передбачає 1 рік навчання, розрахована на початковий рівень – 144 години на рік, 4 години на тиждень.

Зміст роботи гуртка “Декоративно-ужиткове мистецтво” спрямований на те, щоб дитина за час навчання ознайомилася з широким спектром видів декоративно-ужиткового мистецтва. За умови вивчення програми, тобто оволодівши елементарними навичками виготовлення виробів засобами декоративно-ужиткового мистецтва, дитина надалі усвідомлено буде робити вибір гуртка з метою подальшого поглибленого навчання у закладі позашкільної освіти.

Форми і методи навчання:

- навчання проводиться за фронтально-індивідуальною формою; використовуються такі методи: бесіда, лекція, індивідуальні та колективні справи, екскурсії

в природу, в музеї, на виставки, зустрічі з народними майстрами тощо.

Методи контролю за отриманими результатами:

- наприкінці кожного заняття проводиться коротке опитування, демонстрація виконаних робіт, їх аналіз; при завершенні будь-якої теми та в кінці кожного півріччя проводяться вікторини, виставки робіт у гуртку та їх відбір на виставки-конкурси у закладі, районі, місті тощо.

В основу програми покладено положення компетентісного та діяльнісного підходів.

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни й доповнення у зміст програми та розподіл годин за темами, ураховуючи інтереси гуртківців, стан матеріально-технічної бази закладу.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	Теоретичних	Практичних	Усього
Вступ	2	-	2
Розділ 1. Поробки та аплікації з природних матеріалів	5	31	36
1.1. Поробки з жолудів та каштанів	1	5	6
1.2. Малювання крупною	1	5	6
1.3. Аплікація з ячної шкарлупи	1	5	6
1.4. Вироби з сіна, соломи, листя кукурудзи	1	7	8
1.5. Фелтінг. Техніка мокрого та сухого валяння	1	9	10
Розділ 2. Поробки та аплікації з підручних матеріалів	3	15	18
2.1. Поробки з пластикової тари	1	7	8
2.2. Поробки та аплікації з паперових серветок	1	5	6
2.3. Поробки з фольги, ватних дисків	1	3	4

Розділ 3. Знайомство з фарбами, кольорами	5	25	30
3.1.Кольоросприйняття	1	5	6
3.2.Гравюра	1	3	4
3.3.Вітраж	1	3	4
3.4.Петриківський розпис	1	9	10
3.5.Писанкарство	1	5	6
Розділ 4. Вироби з паперу	6	34	40
4.1.Паперопластика	1	3	4
4.2.Витинанка	1	5	6
4.3.Аплікація	1	7	8
4.5.Оригамі	1	5	6
4.6.Квілінг	1	7	8
4.7.Плетення з газет	1	7	8
Розділ 5. Ліплення	2	14	16
5.1.Солоне тісто	1	9	10
5.2.Глина	1	5	6
Підсумок	-	2	2
Разом	23	121	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Мета та зміст роботи гуртка. Види декоративно-ужиткового мистецтва. Техніка безпеки.

Розділ 1. Поробки та аплікації з природних матеріалів (36 год.)

1.1. Поробки з жолудів та каштанів (6 год.)

Теоретична частина. Природа навколо нас (характеристика дуба, каштана, їх плодів, для кого плоди є їжею). Техніка безпеки з колючими та ріжучими предметами.

Практична частина. Виконання гусенички, Вінні-Пуха, Лісовичка, бабки, їжачка.

1.2. Малювання крупюю (6 год.)

Теоретична частина. Крупа як засіб малювання (характеристика, зовнішній вигляд, форма, колір). Техніка безпеки при роботі з фарбами та клеями.

Практична частина. Натюрморт “Фрукти і посуд”.

1.3. Аплікація з яєчної шкарлупи (6 год.)

Теоретична частина. Правила підготовки яєчної шкарлупи до роботи.

Практична частина. Композиція “Домашні тварини”.

1.4. Вироби з сіна, соломи, листя кукурудзи (8 год.)

Теоретична частина. Сіно, солома, листя кукурудзи як матеріал для виробів. Лялька-мотанка як оберіг.

Практична частина. Виготовлення ляльки-мотанки з сіна, соломи, листя кукурудзи.

1.5. Фелтінг (10 год.)

Теоретична частина. Валяння вовни як забуте мистецтво. Техніка безпеки з колючими та ріжучими предметами.

Практична частина. Виготовлення намиста мокрим способом валяння вовни. Виготовлення подушечки для голок “Грибочок” сухим способом валяння.

Розділ 2. Поробки та аплікації з підручних матеріалів (18 год.)

2.1. Поробки з пластикової тари (8 год.)

Теоретична частина. Шкідливість пластику в природі. Техніка безпеки з колючими та ріжучими предметами.

Практична частина. Композиція “Вітрячок”. Композиція “Квіти з донця пляшки”. Композиція “Курочка та півник з пластикової пляшки”.

2.2. Поробки та аплікації з паперових серветок (6 год.)

Теоретична частина. Декупаж як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва”. Знайомство з технікою виконання декупаж. Правила виконання техніки аплікації з паперових кульок.

Практична частина. Композиція “Полуничка”, “Свинка”, “Баранчик”; поєднання в колективну композицію “Село”; колективна робота до Нового року “Новорічні мотиви”; листівка для мами (квіти). Виготовлення ялинкових новорічних прикрас засобами декупажу.

2.3. Поробки з фольги, ватних дисків (4 год.)

Теоретична частина. Металева фольга. Методи її виготовлення. Методи переробки. Технологія виготовлення фольги.

Практична частина. Поробка “Павучок щастя”. Листівка “Зайчик”. Листівка “Ведмежатко”.

Розділ 3. Знайомство з фарбами, кольорами (30 год.)

3.1. Кольоросприйняття (6 год.)

Теоретична частина. Видобуток кольорів в давнину (природні кольорові пігменти з трави, кори). Знайомство з заливкою, розтяжкою. Основні і похідні кольори. Хроматичні та ахроматичні кольори.

Практична частина. Виконання вправ з змішуванням та розбілюванням кольорів. Малювання методом “по – вологому”, імітація наскальних розписів. Малювання клеєм ПВА, виконання заливки, малювання тла фону способом розтяжки.

3.2. Гравюра (4 год.)

Теоретична частина. Гравюра як вид графічного мистецтва.

Практична частина. Композиція “Пасхальне яйце”.

3.3. Вітраж (4 год.)

Теоретична частина. Історія виникнення вітражу.

Практична частина. Композиція “Нам посміхається сонечко”.

3.4. Петриківський розпис (10 год.)

Теоретична частина. Петриківський розпис як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва. Вивчення традиційного зображення в петриківському розписі.

Практична частина. Вимальовування під різними кутами і нахилами, комбінування елементів: “зернятко”, “горішок”, “їжачок”. Композиція “Веселка”. Композиція “Калина”. Композиція “Польові квіти” (ромашки, волошки). Розпис стаканчика, тарілочки.

3.5. Писанкарство (6 год.)

Теоретична частина. Писанкарство як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва.

Практична частина. Розпис пасхального яйця (крапанка, писанка, шкрябанка, мальованка).

Розділ 4. Вироби з паперу (40 год.)

4.1. Паперопластика (4 год.)

Теоретична частина. Папір як самий простий, доступний і легко оброблюваний матеріал. Технологія виготовлення паперу.

Практична частина. Виготовлення скриньки для дрібничок.

4.2. Витинанка (6 год.)

Теоретична частина. Витинанка як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва.

Практична частина. Витинанка “Чебурашка”. Витинанка “Крижинки”. Витинанка “Гноми”. Витинанка “Ляльки”.

4.3. Аплікація (8 год.)

Теоретична частина. Аплікація як технологія фіксації.

Практична частина. Виготовлення листівки для тата. Аплікація “Корзинка з писанками”. Аплікація з геометричних фігур. Аплікація “Сова на гілці”.

4.4. Оригамі (6 год.)

Теоретична частина. Оригамі як вид японського мистецтва паперопластики.

Практична частина. Композиція “Жабка на листочку в очереті”. Композиція “Щеня біля будки”.

4.5. Квілінг (8 год.)

Теоретична частина. Історія квілінгу.

Практична частина. Композиція “Первоцвіті”. Листівка до дня перемоги. Листівка до 8 березня. Пасхальне яйце. Колективна композиція “Калина”.

4.6. Плетення з газет (8 год.)

Теоретична частина. Історія походження плетення з газет.

Практична частина. Виготовлення кошика.

Розділ 5. Ліплення (16 год.)

5.1. Солоне тісто (10 год.)

Теоретична частина. Ліплення з солоного тіста як один з видів творчості.

Практична частина. Композиція “Маковий віночок”. Композиція “Село за тином”. Композиція “Дракончик та замок”. Композиція “Яблучко на тарілочці”. Композиція “Пасхальний зайчик”.

5.2. Глина (6 год.)

Теоретична частина. Що таке глина? Її походження.

Практична частина. Композиція “Калина”. Композиція “Полуниці”.

Підсумок (2 год.)

Практична частина. Підсумки роботи за навчальний рік, ігри, конкурси, вікторини, виставка домашніх реліквій та дитячих робіт, зустріч з батьками.

Прогнозований результат

Вихованці мають знати:

види декоративно-ужиткового мистецтва (петриківський розпис, писанкарство, кераміка), їх історію виникнення;

- принципи роботи виконання виробів з природних, підручних матеріалів, паперу, глини, солоного тіста;
- знати техніку безпечної праці з колючими та ріжучими предметами.

Вихованці мають вміти:

- поєднувати різноманітні техніки у процесі виконання виробів;
- складати композиції, знати алгоритми їх вимальовування, мати навички чіткого композиційного розміщення та зображення на заданій поверхні; *оздоблювати та презентувати готові роботи.*

Вихованці мають набути досвід:

- виконання виробів з природних, підручних матеріалів, паперу, глини, солоного тіста;
- самостійно використовувати набуті знання та вміння при виконанні творчих робіт.

Орієнтовний перелік обладнання для організації роботи гуртка за програмою «Декоративно-ужиткове мистецтво»

Основне обладнання	Кількість
Матеріали	
Клей ПВА	15 фл.
Фарби гуашеві	15 наб.
Акварельні фарби	15 наб.
Прості олівці	15 шт.
Крейда	1 кор.
Кольоровий картон	15 наб.
Папір для малювання	15 наб.
Папір для квілінгу	15 наб.
Папір для оригамі	15 наб.
Альбоми для малювання	15 шт.
Глина	3 кг
Вовна різнокольорова для фелтінгу	1,5 кг
Інструменти та приладдя	
Ножиці для паперу	15 шт.
Нитки	3 кат.
Лінійка	15 шт.
Пензлі різних розмірів з штучних матеріалів	15 наб.
Пензлі білячі різних розмірів	15 наб.
Палітра пластмасова	15 шт.
Посуд для води	15 шт.
Серветки паперові	15 уп.
Рідке мило	3 фл.
Дерев'яні палички	45 шт.
Стеки	15 шт.
Голки для фелтінгу (№ 36-40)	15 шт.
Обладнання	
Дошка учнівська	1 шт.
Столи учнівські	15 к-тів

Література

1. Диброва А. Поделки из соленого теста. Харків: Клуб семейного досуга. 2011. 63 с.
2. Кокарева Ия. Живописный войлок. АСТ-Пресс Книга, 2009. 120 с.
3. Шинковская К.А. Войлок. Все способы валяния / К.А. Шинковская. – АСТ-Пресс Книга, 2011.
4. Школа ремесел: орігамі, пап'є-маше, паперова пластика / упоряд. О.Колонькова, О.Литовченко. Київ: Шк.світ, 2010. 112 с.
5. Школа ремесел: квілінг – паперові кучерики / упоряд. О.Колонькова. Київ: Шк.світ. 2012. 80 с.
6. Школа ремесел: писанкарство / упоряд. О.Колонькова. Київ: Шк.світ. 2012. 48 с.
7. Школа ремесел: писанкарство, лозоплетіння, ліплення з глини / упоряд. О.Колонькова. Київ: Шк.світ. 2008. 112 с.

**Технологічна картка виготовлення «Ваза для цукерок»
з паперової лози**

1. Виготовляємо “лозинки” для плетіння. Для цього розрізаємо газету на довгі смужки. На в’язальну спицю намотуємо паперову смужку, починаючи з куточка, та скручуємо трубочку під кутом 45 градусів.

2. Кінчик лозинки фіксуємо клеєм, щоб запобігти розмотуванню.

3. У випадку необхідності подовження лозинки, необхідно зафіксувати клеєм ПВА місце з’єднання.

4. Перед початком роботи, ті лозинки, з яких ми будемо виготовляти донце вази, необхідно сплуснути, прокатавши їх качалкою.

5. Беремо 9 лозинок і переплітаємо таким чином, щоби вона оббігала одну стійку спереду, а наступну за нею позаду.

6. Загинаємо першу лозинку і починаємо плести по колу.

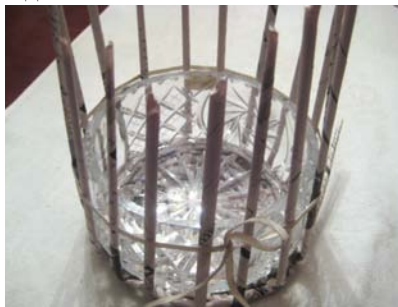
7. Доточуючи лозинки, продовжуємо плести, рівномірно розводячи лозинки донця у вигляді промінчиків сонечка.

8. Коли донце буде сплетене достатнього радіуса, ставимо на нього виріб та загинаємо доверху лозинки донця.

9. фіксуємо лозинки таким чином, щоби між ними була однакова відстань.

10. Обплітаємо стійки до потрібної висоти.

11. Для того, щоб запобігти розплетенню, потрібно кожну стійку (лозинку, що спрямована вгору) заховати в простір, що між сусідніми стійками.

12. У результаті отримаємо вазу такого вигляду.

13. Для виготовлення ручки, необхідно з 3-х лозинок сплести косу та сплющити її за допомогою качалки.

14. Вставити ручку між стійками.

Навчальне видання

**Мачуський Валерій Віталійович,
Вербицький Володимир Валентинович,
Корнієнко Анна Володимирівна,
Литовченко Олена Віталіївна,
Бойко Анна Едуардівна**

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Методичний посібник

Технічний редактор *О.М. Корнілов*
Комп'ютерна верстка *В.М. Яценко*
Оформлення обкладинки *А.С. Дудник*

Підп. до друку __.__.2020. Формат 60x84 1/16.
Обл. вид. арк. 10,0. Зам. № 752.

Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 195 від 21.09.2000.
25006, м. Кропивницький, вул. Декабристів, 29
тел./факс (0522) 32-08-32, 32-17-05
E-mail: design@imex.kr.ua